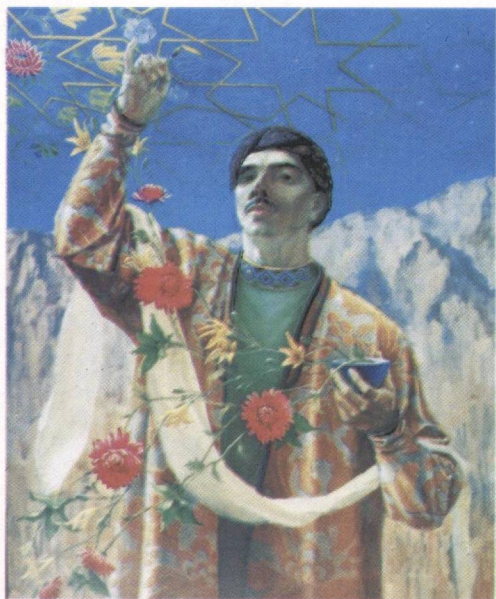

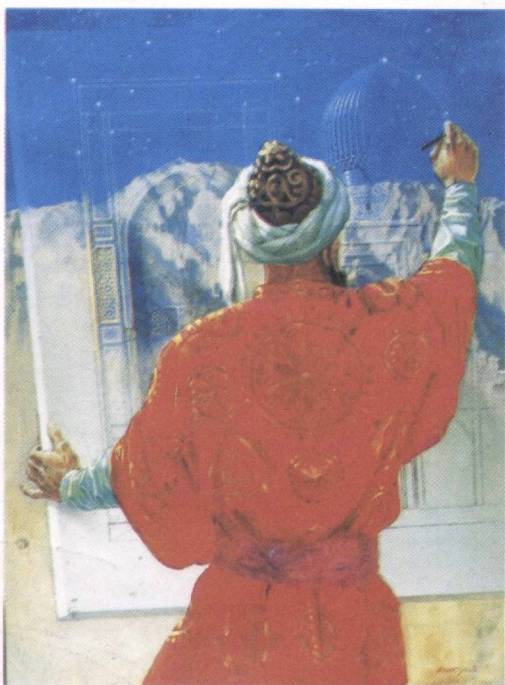
Guliston

R 496
2
2000

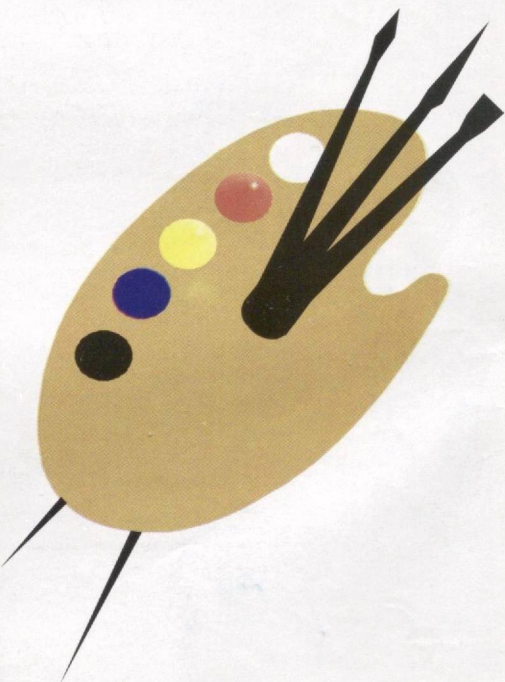
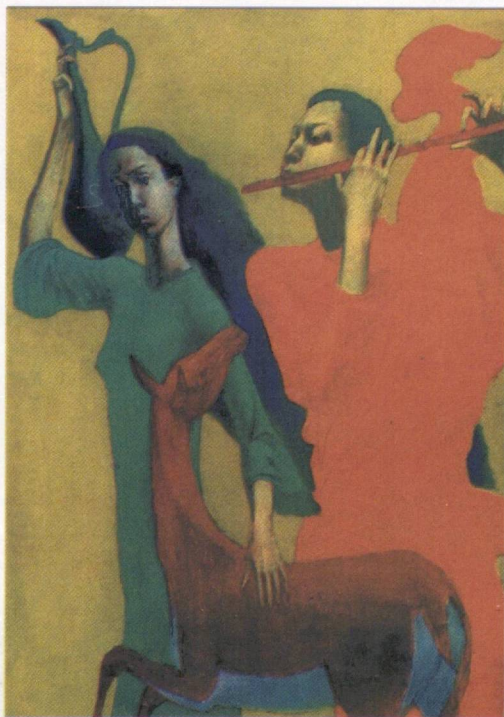

А.АЛИКУПОВ. «Нақош». 1997 йил. мато, мойбўёқ.

А.АЛИКУПОВ. «Меъмор». 1996 йил. мато, мойбўёқ.

Т. КАРИМОВ. «Куйга мафтун бўлган оху». 1998 йил. мато, мойбўёқ.

2000 Sog'lom avlod yili

Guliston

2
2000

mart-aprel

Ijtimoiy-siyosiy, ilmiy-ommabop
va badiiy bezakli jurnal

MUASSIS:
O'zbekiston Respublikasi
Madaniyat ishlari vazirligi

Bosh muharrir:
Tilab MAHMUDOV

Tahrir hay'ati:
Rustam ABDULLAYEV,
Sa'dulla ABDULLAYEV,
Bahodir ABDURAHIMOV,
Oqilxon IBROHIMOV,
Otanazar MATYOQUBOV,
Asqar MAHKAM
(bosh muharrir o'rinbosari),
Alisher MIRZAYEV,
Ma'pura NABIYEVA
(mas'ul kotib),
Yo'ldosh SULAYMON,
Islom SHOG'ULOMOY,
Muhsin QODIROV,
Tursunali QO'ZIYEV

Jurnal 1925 yildan chiqa boshlagan.

USHBU SONDA

Marhabo SOBIROVA. Milliy istiqlol mafkurası.....	2
Basiriddin KARIMOV. Tabiat muvozanati va tarix.....	5
Oybek JUMAYEV. Davlatning tamal toshi.....	6
Gulsanam TILLAYEVA. Ijtimoiy muhit va tarbiya.....	7
Nodir ABDULLAYEV. O'zbekiston va Yaqin Sharq.....	8
Nasiba MANSUROVA. Yoshlarning ma'naviy kamoloti.....	9
Botir TOJIXO JAYEV. Azaliy an'analari.....	10
Hasan QUDRATULLAYEV, Zayniddin IBROHIMOV. "Har tuhfa xat anda rozpardozi..."	12
Gulsara QAYUMOVA. Navro'z nafosat va go'zallik bayramidir.....	14
Dilbar MAHMUDOVA. Qanaq ota.....	17
Hayotxon QAYUMOVA. Muqaddas tuyg'ular.....	20
Tilab MAHMUD. "Odamxo'r" (Hikoya).....	22
Bahrom MUHAMMADKARIM. Tiriklik mo'jizadir.....	24
Ma'pura NABIYEVA. "Sen nechun to'lg'onasan, kuygan ko'ngil..."	26
Izzat SULTON. Oydin kecha asirligida (Ikki pardali oilaviy drama).....	28
Mahkam MAHMUD, Ulug'bek ABDULLAYEV. "Qanday xush vaqtlar ediki..."	35
AVESTO. (Davomi).....	36
Mahmuda ABDULLAYEVA. She'r qalbi bilan dardlashish (O'zbekiston xalq shoiri Muhammad YUSUF bilan suhbat).....	41
Muhammad YUSUF. Yangi asr - shodlik asri bo'ladi (She'rilar).....	42
G.BAUBEKOVA. Mutafakkir ayollar va tarbiya.....	43
DAVLATMUROD. Chiroyli bir gulga aylan (She'rilar).....	44
Orif USMON. Ruboiylar.....	45
Iso JABBOROV. So'nmas obidalar jilosi.....	46
Muqaddam HAMZAYEVA. Farg'onasiz atkorlar vodiysi.....	47
Jaloliddin RUMIY. Masnaviy (Davomi).....	48
Murtazo ISLOMIY. Ibn Sino va Sharq ma'naviyati.....	52
Ja'far XOLMO'MINOV. Qadimgi hind e'tiqodi va tasavvufi.....	53
Ismat SANAYEV. Mirzo Salimiy nazm bo'stonida.....	54
Abdurauuf FITRAT. Firdavsiy.....	56
Dilbar ORTIQOVA. El nomusi va oila saodati.....	57
Mustafo FAYDO. Mubashshirxon at-Tiroziy.....	58
To'lg'in AHMEDOV. Mustaqil yurtning yosh rassomlari.....	60
Rohat BOYQOBULOVA, Feruza QANOATOVA. Forobiy ta'lim va tarbiya birligi haqida.....	61
Nodira MUSAYEVA. Totuvlikka ne yetisin.....	63
Abdulla BOBOYOROV. Chol va kampir hangomasi.....	64

Muqovaning birinchi betida:
Xumsonlik tabarruk otaxon, kexsa pedagog
Qanaq ota NIYOZALIYEVI.

V.GRANKIN fotosi

МИЛЛИЙ ИСТИҚЛОЛ МАФКУРАСИ

Унинг маънавий асослари ҳақида айрим мулоҳазалар

Одатда бир текисдаги ҳаёт тарзи фавқулодда ўзгарган, одамлар ҳаётида туб бурилишлар содир бўлган пайтда дастлаб унинг моҳияти, воқеалар ва жараёнларнинг таъсири хусусида дафъатан ўйламаймиз. Зотан, бунга эҳтиёж ҳам, фурсат ҳам етмайди. Айни ана шу таъсир киши дунёқарашини, онги ва тафаккурини бутунлай ўзгартириб юбориши мумкинлиги ҳаёлимизга келмайди.

Бир зум мустақилликча бўлган давр ва унинг дастлабки йиллари ижтимоий-сиёсий жараёнларини эслайлик. Айни ана шу пайтдаги ғоявий курашлар, мафкуравий тўқнашувлар, қарашлар ва тушунчаларнинг хилма-хиллиги, айниқса, уларнинг ақл-идрокдан кўра кўпроқ ҳиссиётга мойиллиги кишиларни бирмунча саросимага солиб қўйган эди.

Дарҳақиқат, одамлар эскилик ва янгиллик, қотиб қолган тушунчалар ҳамда янгича ғоялар ўртасида қолиб кетдилар. Улар тафаккуридаги саросималик эртанги кунимиз қандай бўлишини, биз қаёқларга боришимиз, энди ҳаётимиз қандай мазмунга эга бўлиши сингари муаммолардан келиб чиққан эди.

Тоталитар тузум ва маъмурий-буйруқбозлик бошқаруви тузуми манфаатларидан келиб чиққан коммунистик мафкура барбод бўлди. У ҳаётда ўз ўрнини топа олмади, таназзулга учради. Шундан сўнг мустақиллик ғоялари, унинг мақсади ва аҳамияти хусусидаги турли мулоҳазалар ҳамда ёндошувлар пайдо бўла бошлади. Ана шундай маънавий-руҳий, ижтимоий-сиёсий бўҳронлар пайтида аҳоли фикрини бир нуқтада жамлаб, уларни

мустақилликини қўлга киритиш, асраш ва мустақамлаш ишига сафарбар этадиган ғоя, асосли мақсад керак эди. Ана шу мақсадда мамлакатимиз Президентини миллий истиқлол мафкурасини ишлаб чиқиш ва уни ҳаётга жорий этиш ғоясини илгари сурди.

Мустақиллик шароитида жамиятда юз бераётган демократик жараёнлар, ҳурфикрликка интилиш одамлардан ҳодисаларга янгича тафаккур билан қарашни тақозо қиларди.

Масаланинг яна бошқа бир томони ҳам бор эди. Бу бевосита узоқ йиллар мобайнида ҳукмрон бўлган ғоя ва ақидалардан халос бўлиш, унинг бир ёқлама, ҳавойи, баландпарвоз давлатларидан воз кечиш каби огир, вақт талаб этадиган жараён билан боғлиқ. Энди тафаккур тарзи ва қарашларни тубдан ўзгартириш учун энг аввало, ўша даврнинг бош мафкураси — совик коммунистик партия ғояларидан воз кечиш, қолаверса, бутунлай янги, замон талаблари ва ижтимоий-сиёсий жараёнлар мазмун-моҳиятидан келиб чиқадиган мафкурани ишга солиш лозим эди.

Шу боис республика мафкуравий ақидаларга ва бир қилгидagi сафсатабозликка бўйсунадиган, инсон, халқ, жамият манфаатларига путур етказаятган сиёсий, мафкуравий ва давлат тузилмаларидан дадил воз кечила бошланди. Ижтимоий адолатли, хавфсизлик, ижтимоий муҳофазани, миллати, дини ва эътиқодидан қатъи назар, барча фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини, шаъни ва қадр-қимматини ҳимоя қилиш томон йўл тутилди.

1991 йил 31 августда қўлга киритилган тарихий воқеа — Ўзбекистон мус-

тақиллигининг аҳамияти ва моҳиятини мафкуравий воситалар орқали халқнинг онгига етказишда, уларни истиқлолни мустақамлаш учун фидойилик билан меҳнат қилишга сафарбар қилишда сусткашлик ҳоллари кўрина бошлади. Ана шундай шароитда Ўзбекистон мустақиллигининг ташаббускори ва ташкилотчиси Президент И.А.Каримов биринчилардан бўлиб жамиятда маънавий покланишни амалга ошириш, эски ақидалардан ҳоли бўлиш зарурлигини, шу асосда миллий истиқлол мафкурасини яратиш лозимлигини пайқади ва куннинг долзарб вазифаси қилиб қўйди. 1992 йил 2 июлда бўлган Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг X сессиясида қилган маърузасида Президент бозор муносабатларига ўтишда муқаррар тарзда ҳисобга олинадиган ижтимоий онг, ижтимоий руҳият масаласига катта эътибор берди. Ўзбекистон Республикаси тараққиётининг янги даври кишиларда янги тафаккур ва дунёқарашни шакллантиришни талаб қилаётганлигини таъкидлади. «Бугунги кунда халқни яқдил қиладиган ишлар ва ғоялар оз эмас. Уларнинг ичида энг улуғи, энг олижаноби — Ўзбекистон Республикасининг мустақиллигини таъминлаш. Ана шу мақсад, ана шу ғоя атрофида бирлашсак, асло хор бўлмаймиз, азиз ватандошлар!» — деб мурожаат қилган эди И.Каримов сессия қатнашчиларига.

Ўзбекистон Президенти И.А.Каримовнинг 1992 йилда нашр этилган «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» асари миллий истиқлол мафкураси учун назарий асос, маънавий ҳаёт учун йўл-йўриқ бўлди.

Асарнинг «Мустақил Ўзбекистонни ривожлантиришнинг маънавий-ахлоқий негизлари» деб аталган бобида ялғари сурилган умуминсоний қадриятларга содиқлик; халқимизнинг маънавий меросини сақлаш ва ривожлантириш; инсон ўзи имкониятларини эркин намойиш қилиши; ватанпарварлик тамойиллари истиқлол мафқураси учун асос бўлувчи қоидалардир.

Мустақилликка эришилгандан кейинги ўтган икки йиллик тажриба республикаимиздаги барча фуқароларни, уларни миллати, сиёсий ва ғавий қарашларидан, диний эътиқодларидан қатъи назар, истиқлолни мустақамлашга қорловчи ғоялар мажмуасидан иборат ўзига ҳос миллий мафқура яратиш зарурлигини кўрсатди. Шу сабабли Президент Исом Каримов 1993 йилнинг 23 апрелида бир ғуруҳ адиблар билан бўлган учрашувда ана шундай мафқура яратиш зарурлигини таъкидлади. 1993 йил 6 майда мамлакат Олий Кенгашининг XII сессиясида қилган маърузасида Президент мафқурасиз, аниқ йўналишга эга бўлган ғояларсиз тараққиёт бўлмаслигини таъкидлаб: «Олдимизда турган энг муҳим масала бу миллий истиқлол мафқурасини яратиш ва ҳаётга тадбиқ этишидир», — деди.

Ўзбекистон Конституциясининг бир йиллигига бағишланган тантанали йиғилишда (1993 йил 7 декабрь) мамлакат Президенти И. Каримов нутқ сўзлаб, миллий мафқурани миллий эътиёж даражасига кўтариш зарурлигини таъкидлади. Барчанинг диққат-эътиборини ана шу муҳим масаланинг ҳал этилишига қаратди ва «Мафқуравий масалани ҳал этмасдан, уни амалда тадбиқ этмасдан туриб, Конституция белгилаб берган мақсадга эришилш, ўз олдимизга қўйган талабларга жавоб бериш мушкул бўлади. Миллий мафқурани онгимизга сингдирувчи амалий дастурни йўлга қўймоқ керак», деган фикрни илгари сурди.

Президентнинг бу кўрсатмаси асосида Фанлар Академиясининг илмий-тадқиқот институтларида, олий ўқув юр்தларида, идорхор зйёлилар уюшмаларида, жамоат ташкилотларида семинарлар, йиғилишлар, конференциялар, давра суҳбатлари ўтказилди ва уларда билдирилган фикр-мулохазалар асосида концепциялар ишлаб чиқилди. Ўзбекистон Фанлар Академияси ихтимомий-гуманитар фанлар бўлими бу борада ўз қарашларини ишлаб чиқди ва уни «Ўзбекистонда Ихтимомий Фанлар» журналида эълон қилди.

Миллий истиқлол мафқураси Ўзбекистоннинг мустақилликка эришиши ҳақидаги сиёсий, илмий, назарий, тарихий, фалсафий, бадий ва диний қарашлар мажмуи, халқни келажакка ишонч, эътиқод руҳида тарбияловчи ғавий курул, барча тоифа кишиларини шу мақсад йўлида бирлаштирувчи ғоят қудратли маънавий омил ҳисобланади.

Миллий истиқлол мафқурасининг асосий моҳияти қуйдагилардан иборат:

— халқимизнинг азалий аъналарига, удулмларига, руҳиятига, тилига, динига мос ғоялар асосида одамлар онига келажакка ишонч, меҳр-оқибат, инсоф, сабр-тоқат, адолат, маърифат туйғуларини сингдирши;

— миллий истиқлол мафқураси орқали халқимизда ўзининг қудрати ва ҳимоясига суянган ҳолда, умуминсоний қадриятларга асосланиб, жаҳон ҳамжамиятида, илгор давлатлар орасида тенг ҳуқуқли ва муносиб ўрин эгаллашга интилиш ҳиссини тарбиялаш;

— соғлом, маънавий бой, комил авлодни шакллантириш.

Миллий истиқлол мафқурасининг негизини ватанпарварлик, эркинлик, миллий ифтихор, инсонпарварлик, байналмилаллик каби ҳусусиятлар ташкил этади.

Демак, миллий истиқлол мафқураси ўз моҳияти ва негизларига кўра мустақиллиқни мустақамлашга, мамлакатимиз барча имкониятларини буюк мақсад сари йўналтиришга қаратилган.

Одамлар онги ва тафаккуридаги янгилашиш жараёнлари, айниқса, собиқ Иттифок доирасидан ажралиб чиққан мамлакатларда яққолроқ кўзга ташланмоқда. Чунки бу мамлакатлар ҳаётида туб бурилишлар, чинакамга инқилобий ўзгаришлар юз бермоқда. Жамиятининг бир ҳолдан иккинчи ҳолатга ўтиши, ижтимоий ҳаётдаги ҳуқуқий, сиёсий ва иқтисодий ислохотларнинг тобора чуқурлаша бораётганлиги бевосита одамлар дунёқарашига жиддий таъсир этмоқда, ваҳоланки, ҳаётга муносабатлари ўзгармоқда. Турмуш тарзида бурилиш содир бўлмоқда. Мустақиллик берган имкониятлар ва инсон тафаккуридаги ўзгаришлар фақат бугина эмас, чунончи, маънавий оламимиздаги ўзгаришлар юқорида саналган барча янгилашишларнинг асосидир. Зеро, Ватан, Миллат тўшунчалари тобора чуқурлашмоқда. Биз энди яшаб турган заминимиз, фуқаролигимиз жиҳатидан дахлдор бўлган мамлакатимиз, миллий равнақимиз ва

истикболимиз ҳусусида жиддийроқ ўйланадиган бўлдиқ. Хар қандай моддий манфаатдорлик, хар қандай иқтисодий равнақ бевосита маънавий етуклик, маънавий баркамоллик туйғуларини билан боғлиқ эканлигини ва, қолаверса, ана шунинг асосида ривож топиши мумкинлигини яққолроқ кўраямиз. Миллий равнақ ҳамма вақт ақлий имкониятнинг бекиёс қучига, онг ва тафаккур ривожига муҳтож эканлигини, унга таяниши ва сўниши лозимлигини ҳаётнинг ўзи тақозо этмоқда. Уни зарурат даражасига кўтармоқда. Бу миллий истиқлол мафқурасининг одамлар онги ва тафаккуридаги таъсирини кўрсатади, уни улкан маънавий эътиёж даражасига кўтаради.

Айни пайтда Ўзбекистоннинг иқтисодий имкониятлари, унинг тараққиёт йўллари ҳусусида ўзимизда ҳам, хориджа ҳам кўп гапирилмоқда. Мамлакатимизда миллий барқарорлик, ялғарлараро муносабатларнинг мутаносиблиги, иқтисодий жараёнларнинг бир меъёрга ривожланиши, ишлаб чиқаришнинг тобора тақомиллаштирилиб бораётганлиги бевосита мамлакат маънавий-сиёсий муҳитининг соғломлиги, халқ орзу-умидлари билан давлат сиёсатининг уйғунлиги натижаси эканлиги жаҳон сиёсатдонлари томонидан тан олинмоқда.

Ана шундай муҳитни вужудга келтириш, мамлакатда том маънода хар томонлама, барқарор тараққиётни таъминлаб туриш бу бевосита давлат сиёсатининг халқ талаб ва эътиёжларини, руҳий ва маънавий ҳолатини нечоғлик ҳисобга олганлиги билан белгиланади. Ёки Президент И.Каримов ибораси билан айтганда, «Халқнинг маънавияти ва маданияти, унинг ҳақиқий тарихи ва ўзига ҳослиги қайта тикланаётганлиги жамиятимизни янгилаш ва тараққиёт эттириш йўлидан муваффақиятли равишда олға силжитишда халқ қилувчи, таъбир жоиз бўлса, белгиловчи аҳамиятга эгадир» («Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида». 139-140-бетлар).

Миллий ифтихор туйғуси — ўз миллий мансублигидан фахрланиш имконияти. Миллий ифтихор туйғуси — ўз миллати бой тарихидан, маданият ва маънавий меросидан, унинг бой тарихидан, унинг жаҳон цивилизациясига қўшган ҳиссасидан ғурурланиш салоҳияти. Миллий ифтихор туйғуси — ўз лигини англаш ва ўзлигини асрашга ўзини-ўзи даъват этувчи улкан маънавий қудрат. Бироқ, унга ортқча хирс қўйиш миллий худбинликка, миллий маҳдудликка олиб келади, бора-

бора миллий калондимогликдек ўта хавфли ва юқумли касалликка айланади.

Миллатта мансублик ўта нозик ва айнаи пайтда жуда мураккаб ҳолат. Киши зарур бўлганда ўз ҳаётидаги жамийи неъматлардан ҳеч оғринмасдан воз кечиши мумкин. Бу нималарнингдир таъсирида юз берадиган мураккаб ва зиддиятчи маънавий-руҳий фожиа. Бироқ, ҳақ ким, ҳақ қачон миллий мансублигидан тонолмайди. Уни хоҳлаган пайтда хоҳлаганча ўзгаритолмайди. Чунки миллатта мансублик ҳислари тирикчилик ва мавжудлик билан боғлиб кетган неъмат. У инсоннинг қон-қонига, минг бир ҳужайрасига сингиб кетгани, вужуд билан бирга яшайди ва вужуд билан бирга йўқ бўлади. Буни англамаганлар ғариб ва бечорадир. Буни ҳис қилолмаганлар сўқир, маънавий кемтик кишилардир. Бошқача эмас. Аммо миллатта мансублигидан фахрланиш ва миллий ифтихор туйғулари билан миллатчилик, миллий ҳис-туйғуларга ортиқча йўл бериш ҳирси бошқа-бошқа, бир-бирига зид нарсалар. Улар ўртасида маърифат ва жаҳолат, садоқат ва қарбхот каби бир-бирига қовушмайдиган, ақсинча бир-бирини маъв этишга интилиб яшайдиган бегодлик мавжуд.

Миллий истиқлол мафқурасининг маънавий, маданий ва юксак ахлоқий-руҳий қадрияти шундаки, у ҳамма вақт, ҳар қандай шариоатда кишини қомилликка даъват этади. Зотан, унинг сиёсий аҳамияти ва қиймати ҳам ҳудди шу билан белгиланади.

Буюк мутафаккир Абу Наср Форобий ибораси билан айтганда, «Ахлоқси хушхулқа эга бўлмаган мамлакатда ҳокимиятга эҳтиёж сезилади». Демак, жамиятнинг нечоғлик демократлашуви, инсон эрки ва ҳуқуқларининг нечоғлик тўла таъмин этилиши, энг аввало, мамлакат аҳолисининг феъл-атвориға, маънавий-ахлоқий ва руҳий қамолотиға боғлиқ экан. Агар аҳоли ўз ҳуқуқи нормаларни турмуш тарзиға айлантира олсагина, ўз хатти-ҳаракатини маълум қонун-қоидалар йўналишиға тушира билсагина, ақл-идроқ, одоб ва ахлоқ категорияларини ҳаётнинг ҳар бир дақиқасида намоён қилиб борсагина, жамиятнинг маънавий қиёфаси барқамол, шахсининг яшаш тарзи етук, эркинликлари эса чексиз бўлади. Президент Ислам Каримов эса «Фақат маънавий соғлом, қучли жамиятгина ислохотларға тайёр бўлиши мумкин», дейди. Бу улуг фаласуф билан мамлакатимиз раҳнамосининг фикрлари нақадар уйғунлигини ва ҳаётийлигини кўрсатади. Ўзбекистон-

даги ислохотларнинг дастлабки натижалари бундан далолат беради.

Аллома Форобийнинг мамлакат аҳолисининг феъл-атвори хусусидаги мулоҳазалари бундан минг йил бурун қанчалик долзарб бўлса, бугун ҳам шунчалик муҳим аҳамият касб этмоқда. Жумладан, у инсон моҳияти ақлда, ақлнинг моҳияти эса ҳаракатда намоён бўлади, деган эди. Демак, инсоннинг инсонлигини ифода этувчи ягона мезон ақл-идроқ, онг ва тафаккур даражаси бўлса, уларнинг моҳиятини очиб берувчи, уларнинг миқёси ва қўламиға баҳо берувчи бош мезон хатти-ҳаракат, ҳаётга ва атроф-муҳитга муносабат, ўз-ўзини бошқаришдаги ички қудратидир. Ана шу нуктаи назардан қараганда бобо Шарқнинг диёнат, ор-номус, шарм-ҳаё категорияларига таянган, асрлар мобайнида уларни олий қадриятга айлантиргани бежиз эмас. Шарқ халқларининг ҳаётга бундай муносабати кейинчалик ислом дини ақидалари билан уйғунлашиб бориб, тобора шаклланди ва маънавиятнинг янгидан-янги имкониятларини очиб берди.

Ҳар қандай мафқура халқ маънавий-руҳий эҳтиёжларини, миллий анъаналари ва турмуш тарзини ҳисобга олган тақдирдагина яшовчан, таъсирчан бўлади. Ўзбекистонда шаклланаётган миллий истиқлол мафқураси ҳудди ана шу тамойилға амал қилади.

Маълумки, Шарқ цивилизацияси умуминсоний ва умумжаҳон цивилизациясига ўзининг айна маънавий-маърифий, маданий-ахлоқий жиҳатлари билан ғоятда катта таъсир ўтказган. Ҳудди шу жиҳати билан Шарқ цивилизацияси инсоният ҳаётининг маданийлашувига, маърифийлашувига, юксак маънавият ва юксак ахлоқий мезонларнинг жорий этилишиға сабаб бўлган.

Халқимиз бир неча минг йиллар мобайнида дастлаб халқ оғзаки ижодида, сўнг ёзма адабиётда яхшилик ва ёмонлик, зугулик ва ёвузлик тўғрисидаги дostonлар, эпослар, панд-насихатда доир турли жанрдаги асарлар, ривоятлару афсоналар таъсирида яшаган. Бу бевосита халқимизнинг маънавий-руҳий дунёсини, шахс ва миллат сифатидаги менталитетини, турмуш тарзи ва бутун муносабатларини белгилайди.

Қанчоки халқ ўз озодлигини қўлга киритган, ҳуррият ва мустақиллик имкониятларига эга бўлган, унинг ҳудди ана шу минг йиллар мобайнида шакланган, қонига ва жонига сингиб кетган руҳиятини уйғотиши керак. Токи, у ўзини англасин, ҳаётда омонат

эмаслигини, унинг илдиэлари асрлар қаъриға етиб борганлигини, улуг аждодларидан унга ниҳоятда катта, беҳисоб маданий ва маънавий мерос қолганлигини, айнаи пайтда у ҳудди ана шу бойликларни асраб-авайлашға, келгуси авлодға бус-бутунлиғича етказиб беришға мажбур эканлигини англасин. Ана шу мажбуриятни англаш фуқаронинг, бевосита ўзини англашға, фикрлашға, эртанги кунни қайси йўлға солиши кераклигини ўйлашға даъват этади. Инсонни уйғотади.

Масаланинг яна иккинчи томони бор. Биз дунёвий давлат қурмоқчимиз. Ҳуқуқий-демократик давлатни барпо этиш, фуқаролик жамиятни шакллантириш — бизнинг стратегик мақсади-миз.

Ҳар қандай ислохот, энг аввало, ҳар бир фуқаро қалби ва онги орқали ўтиши керак. Кўпқиррали ислохотлар одамлар турмуш тарзини, мақсад ва интилишларини, маънавий-руҳий эҳтиёжларини қамраб ололсагина у яшовчан бўлади. Акс ҳолда ҳаётдан узилиб қолиб осмонда муаллақ қолади.

Ўзбекистондаги ислохотлар миллий мафқура орқали халқимизнинг азалий удумлари, миллий давлатчилик анъаналари асосида амалға оширилмоқда. Фақат кези келганда жаҳон давлатчилиги энг илғор тажрибаларидан фойдаланишимиз мумкин, ҳолос. Бугун Ўзбекистонда вужудға келаётган дунёвий давлат тамойиллари айнаи ана шу икки қутб — ўзбек миллий давлатчилиги анъаналари ва жаҳон тажрибасининг синтези сифатида дунёға келмоқда.

Соҳибқирон Амир Темур «Куч — адолатда», деган эди. У ўз давлатини шу шиор асосида қурган. Дарҳақиқат, Амир Темур ибораси билан айтганда, бошиға бир лаган олтинни кўтариб олган бола мамлакатнинг у бурчидан бу бурчига пиёда ўтса, биров тегмайдиған, юксак маданият, юксак маърифат ва ахлоққа таянган жамиятни барпо этган. Бу жуда катта ҳам сиёсий, ҳам инсоний маданият ҳисобланади.

Ўзбекистон ўз сиёсатини, бошқарув тизимини ва турмуш тарзини ана шундай анъаналар асосида қурмоқда. Зотан, адолатни англаган, адолатни тиклаган ва адолатни асраган одамгина маърифатли ҳисобланади. Маърифат эса шижоатли одамда, ўзини енгиб яшайдиган ва ўз ҳаётини ҳар қандай шариоатда ҳам ислох қилишға қодир бўлган кишидагина бўлади. Ўзбекистонда ана шундай фуқаролик жамияти барпо этилмоқда.

ТАБИАТ МУВОЗАНАТИ ВА ТАРИХ

„Тарих ўз ҳукмини чиқарар экан, ҳамма вақт... заразли, худбин мақсадларни қўлаб, халқ манфаатларини ниқоб қилиб олувчи шахсларнинг ўзларини оқлаш учун келтирадиган кибр-ҳаводан иборат далилларини қабул қилмайди“.

И.А.Каримов

Президентимиз Ислоҳ Каримов республикаимиз тарихчи олимлари билан учрашувда улар олдиға миллатимиз, давлатчилигимиз умумий тарихини ҳолисона ёритишни вазифа қилиб қўйган эдилар.

Бугунги кун умуман тарихий ҳодисаларни, хусусан, Ватанимиз табиятиға муносабат – экология тарихини баҳолаш ва ёритиш низоҳатда зарур ижтимоий-тарихий ҳодиса эканлигини тақозо қилмоқда.

Экология тарихи умумий тарих таркибидаги мустақил фанми, дунёқарашми ёки экологик тарихий фактларни даврлар бўйича система-лаштириш усулими, деган саволларға аниқ жавоб топиш керак. Бошқача айтганда, экология тарихининг аниқ мақомини белгилаш лозим. Истиқ-долгача объектив экологик вазиятни акс эттирувчи тарихий ҳужжатлар, маълумотлар «давлат сири» сифатида гоҳат махфий сақланиб, қатъий сиёсий назорат остиға олинган эди. Шунинг учун табиятни муҳофаза қилиш тарихини ёритувчилар оддийгина экологик фактларни қўшиб ёки олиб ёзувчи статистларға, умуман, сиёсий тизим маддоҳиға айланиб қолган эдилар. Демак, энг асосий муаммолардан бири, экологик тарихий фактларни объектив тарзда ошқор қилишдан иборат. Бундан ташқари, И.А.Каримовнинг «Ўзбек халқининг тарихий ўтмиши, ўзлиги, маънавияти ҳақида гапирганда, бизда чуқур илмий асосға таянган таҳлил, муайян масалаларға аниқ ёндошув

етишмаяпти», деган фикри айнан экология тарихшунослиғиға ҳам оид-дир.

Умуман экология фанининг нисбатан ёш фан соҳаси эканлигини назарда тутадиган бўлсак, бу соҳадаги тарихшуносларимизнинг мукамал, чуқур назарий билимларға, методологик асосларға эға эмаслиғи, ҳозирча экология тарихиға оид жиддий илмий-тадқиқот ишларининг йўқлиғи ёки камлиғи афсусланарлидир. Табиатни муҳофаза қилиш фаолиятининг тарихий фактларини, архив ҳужжатларини, турли солномаларни изчил равишда, тартиб билан изоҳлаш кечаги куннинг тарихшунослиғиға ҳос бўлган. Бугун эса улар теран фалсафий таҳлилни тақозо қилмоқда.

Ўзбекистон Президенти И.А.Каримов «Тафаккур» журнали муҳаррири билан бўлган суҳбатида тарихий меросимизнинг барча қирраларини: муваффақиятларимизни ва мағлубиятларимизни, уларнинг ижобий ҳамда салбий томонларини ҳолис ёритиш билан яхлит умуммиллий мафкурамизни яратиймиш мумкинлигини айтиб ўтган эдилар.

Келинг, хаёлан шундай тажриба қилиб кўрайлик, яъни бутун курраи замин аҳолисини қатор қилиб қўйиб, «Сенинг, қариндош-уруғларинг ҳаётини, авлодларинг келажагини барбод қилиши мумкин бўлган экологик фожеани хоҳлайсанми», деб сўрайлик. Ақли расо киши ёшидан, иркидан, жинсидан, миллатидан, диний

этиқодидан, сиёсий мавқеидан, иқтисодий аҳволидан қатъи назар: «Йўқ» деб жавоб бериши муқаррар. Лекин, планетамизда экологик хавфхатар кундан-кунға кескинлашмоқда. Бу ақлга, мантиққа зид эмасми? Бироқ, буни турли сабаблар, баҳоналар топиб оқлайдиган сиёсатчилар, тарихчилар исталганча топилади. Бизнинг яратётган мафкурамиз шу гоҳларға қарши курашда шаклланади ва ўз маънавий аҳамиятини намойён қилади.

Ўзбекистон мустақилликка эришиб, дунё ҳамжамиятида ўзининг муносиб ўрнини топиб бориши билан жаҳон халқларининг ўзбек миллати, давлатчилиғи тарихиға, унинг экологик муаммоларига қизиқиши тобора ортиб бормоқда. Экологик муаммоларни ҳал қилишға қаратилган саъй-ҳаракатларимиз халқаро миқёсда эътироф этилмоқда. Лекин, бизнинг қилаётган ишларимиздан қаноат ҳосил қилиб, хотиржамликка берилиб, экологик тарихимизни ҳам, келажагимизни ҳам унутишға ҳаққимиз йўқ.

Энг муҳими, инсоният цивилизациясининг биз ҳозиргача анлаган ва англаб улгурмаган қирралари билан ҳар бир миллат, элат маънавий ривожланиши ўртасида ички бирлик, бир-бирини тақозо қилувчи умумийлик бор. Президентимиз таъбири билан айтганда, «Ўзликни англаш – тарихни билишдан бошланади».

Хозирги даврда кундалик турмушимизда ва мамлакатимиз сиёсий ҳаётида мустаҳкам ўрин эгаллаган сиёсий тушунчалардан бири давлатчилик бўлиб, бу мамлакатимизнинг ҳар бир фуқароси, оммавий ахборот воситалари ва кенг илмий жамоатчилик томонидан қизғин муҳофада қилинмоқда. Чунки бу тушунча назарий-амалий аҳамиятга эгадир. Шу сабабдан, мамлакатимизда шаклланаётган давлатчилик масаласини чуқур таҳлил қилиш, давлатчиликни тушунча сифатида мазмун ва моҳиятини очиб бериш сиёсий фанлар олдида турган асосий вазифалардан биридир.

Мамлакатимизда давлатчиликни янги миллий асосда барпо этишга жуда катта эътибор бериллаётган ва қўллаб амалий ишлар қилинаётган ҳозирги даврда давлатчилик тушунчасининг мазмун ва моҳияти фуқароларимиз сиёсий онгидида тўлиқ ва мустаҳкам қарор топганича йўқ. Одамларнинг сиёсий тафаккурида бу тушунча маълум даражада шаклланган бўлса-да, бироқ у қўпичида давлатчиликнинг бутун мазмун ва моҳиятини тўлиқ акс эттирмайди. Яъни, қўпичида бундай ҳолларда юртдошларимиз давлатчиликни давлат тушунчаси билан айнан бир хил тушуначалар, деб нотўғри хулосага келишади. Бунинг объектив ва субъектив сабаблари мавжуд.

Тўғри, мустақилликка эришилгандан сўнг сиёсий фанларнинг шаклланиши билан бирга қўллаб сиёсий тушунчалар қатори давлатчилик тушунчасига ҳам эътибор кучайди ва бу тушунча сиёсий адабиётларда, газета ва журналларда тез-тез ишлатиладиган бўлиб қолди. Бироқ, шунга қарамастан, давлатчилик масаласи назарий жиҳатдан батафсил ёритилган деган хулосага келиб бўлмайди. Чунки, давлатчилик ўз мазмун ва моҳиятига кўра жуда кенг қамровли ва мураккаб бўлиб, доимий равишда ривожланиб борувчи ҳамда ҳар бир муайян давлатда шу давлатгагина хос бўлган характерли хусусиятлари билан ажралиб турувчи сиёсий тушунчадир.

Собиқ совет тузуми даврда ҳам давлатчилик тушунчасига баъзи ёндашув ва талқинлар мавжуд эди. Бироқ, бу тушунча бошқа сиёсий тушунчалар сингари марксча-ленинча давлат ва ҳуқуқ назариясига асосланган ҳолда ёритилиб, бу назариянинг қотиб қолган чегарасидан чиқиб кета олмас эди. Шу сабабдан ҳам, давлатчилик тушунчасининг тўб мазмун ва моҳияти анча сохталаштирилиб юборилган эди. Ўша даврда бу масалани назарий жиҳатдан ёритиш асосан «социалистик давлатчилик»ни таҳлил қилиш билан чекланар эди. Жумладан, марксча-ленинча давлат назарияси асосий эътиборини «совет социалистик давлати» ва унинг эволюциясига қаратар, унга бошқа барча

давлат типлари ва шаклларини қарама-қарши кўяр эди. Яъни «социалистик давлат» билан давлатнинг бошқа типлари ва шакллари ўртасидаги ўзаро боғлиқлик, умумийлик ва вориёсийлик қўниятлари бутунлай инкор этилар эди.

Шунингдек, «социалистик давлатчилик назарияси»нинг тарихий-сиёсий жараёнларни умумлаштириш ва қамраб олиш доираси фақат етмиш йил

сиёсий тараққиёти даражасини аналитик тушунча, маълум бир миллат давлатининг тарихий тараққиёт босқичларини умумжаҳон тарихидаги ўрнини ҳам англатади.

Иккинчидан, давлатчиликни давлатнинг у ёки бу тарихий типга, масалан, буржуа давлатчилиги, социалистик давлатчилик сифатида талқин этиш ҳам назарий жиҳатдан нотўғри бўлар эди. Чунки, бунда давлатчилик масаласини

ДАВЛАТНИНГ ТАМАЛ ТОШИ

билан чекланиб қолган, холос. Бунга кўра, гўёки собиқ Иттифок таркибидаги халқлар ўзи давлатчилигига фақат 1917 йилдан кейингина эришган. Ваҳоланки, бу халқлар давлатчилиги фақатгина етмиш йил билан чекланиб қолмасдан, балки бир неча асрларни қамраб олганлиги тарихий ҳақиқатдир.

Совет даври адабиётларида давлатчилик тушунчаси асосан қуйидагича талқин этилар эди:

— давлатнинг синоними ёки давлатнинг у ёки бу тарихий типга (буржуа давлатчилиги, социалистик давлатчилик) сифатида;

— давлатнинг маълум бир тарихий типга тараққиётининг муайян бир босқичи (қадимги славянлар давлатчилиги, умумхалқ давлатчилиги) сифатида;

— давлат органларининг тизими ёки давлат «аппарати» сифатида;

— айрим олинган синф ҳукмронлигининг механизми (пролетар давлатчилиги) сифатида.

Давлатчилик тушунчасининг «социалистик» талқини батафсилроқ таҳлил этадиган бўлсак, қуйидаги мулоҳазаларга келамиз. Биринчидан, агарда давлатчилик билан давлат тушунчалари айнан бир мазмунни ифодаловчи синонимлар бўлганида бу тушунчаларни ҳозирги давр сиёсий адабиётларида ва, энг муҳими, сиёсий амалиётда алоҳида ва ўз ўрнида ишлатилишига ҳеч қанақанинг эҳтиёж тугилмаган бўлар эди. Шунингдек, давлат ва давлатчилик тушунчаларини бир-биридан назарий жиҳатдан ажратиб турувчи муҳим хусусиятлари мавжуд. Давлат — жамиятнинг сиёсий ташкилоти, жамият сиёсий системасининг муҳим институти, сиёсий ҳокимиятнинг амал қилиш механизми сифатида аниқ институционал (муассасавий) аҳамиятга эга бўлса, давлатчилик — муайян халқ ёки миллат

ҳам шаклан, ҳам мазмунан нийоятда тараққиётини, унинг қўлами ва қамрови саълаштириб юборилган эди. Шунингдек, ҳозирги даврда давлатнинг тарихий типга масаласидаги эскича қарашлари ҳам бутунлай ўз аҳамиятини йўқотди. Чунки, социалистик талқинга кўра, давлатни тарихий типларга бўлишда асосий мезон, бу иқтимоий-иқтисодий босқичлар, яъни жамиятнинг базис асос қилиб олинар эди. Шу давлат тури назариясига кўра, иқтимоий-иқтисодий босқичларнинг тўртта турига (қулдорлик, феодал, буржуа, социалистик), давлатнинг ҳам тўртта — қулдорлик, феодал, буржуа, социалистик турларининг ҳар бири ўзига хос белгилар билан мавофик келиши зарур эди. Бироқ, ҳозирги даврдаги жамият ва давлатчилик тараққиёти, сиёсий ва тарихий фанларнинг ютуқлари бу назариянинг анча эскирганлиги ва ўз аҳамиятини йўқотганлигини яққол кўрсатиб турибди.

Давлатчиликнинг тарихий тажрибаси шуни кўрсатиб турибдики, давлатнинг моҳиятини ва турини иқтимоий-иқтисодий босқич билан қатъий боғлаб қўлиш давлатчилик жараёнида юзага келадиган қўллаб саволларга жавоб бера олмайди. Чунки, ҳар бир жамият тараққиётида ва давлатнинг ривожидида иқтисодий омиллар билан бир қаторда жуда катта аҳамият касб этадиган иқтимоий, миллий, маънавий-руҳий омиллар ва аъёнчалар мавжуд.

Учинчидан, давлатчиликнинг давлат органлари тизими ёки давлат аппарати сифатида талқин этилиши ҳам бутунлай нотўғри хулосага олиб келар эди. Чунки, давлат органлари тизими ёки аппарати институционал (муассасавий) хусусиятга эга бўлиб, сиёсий амалиётда аниқ механизм, институт (муассаса) сифатида фаолият кўрсата-

ди. Шунингдек, давлат органлари тизими ёки аппаратининг фаолияти қонулар ва ҳуқуқий меъёрлар билан қатъий белгиланган, амал қилиш муддати эса чегараланган бўлади.

Давлатчилик кенг қамровли, кўпқиррали, мураккаб сиёсий тушунча бўлиб, унинг учун асосий жиҳати мавжуддир. Аввало давлатчилик сиёсий тушунча сифатида муайян миллат ёки халқнинг ўз давлат тузилмасига эгалигини, яъни мустақил миллий давлати мавжудлигини ифода этади. Масалан, ўзбек давлатчилиги, рус давлатчилиги. Бунда у ёки бу миллатнинг сиёсий тараққиёт даражаси белгилловчи омил бўлиб хизмат қилади. Чунки, давлат миллат тарихий тараққиётининг муайян ривожланган босқичида юзага келади. Шу сабабдан ҳам миллий давлатнинг мавжудлиги шу миллат давлатчилигига асос бўлиб хизмат қилади.

Иккинчидан, давлатчилик сиёсий жараён сифатида муайян миллат ёки халқнинг тарихий тараққиёт давомидида ўз миллий давлат тузилмасини барпо қилгандан токи ҳозирги давргача узлуқсиз, доимий давом этиб келаётган сиёсий жараёни умуммиллий хусусиятга эга бўлиб, у миллат тарихий тараққиётининг турли босқичларида давлатнинг турли тури, шакли ва кўринишларида ҳамда бошқарилишнинг турли шаклларида намоён бўлади. Масалан, ўзбек миллий давлатчилиги жараёни фақатгина Ўзбекистон Республикаси доирасида чекланиб қолмасдан, балки унга қадар мамлакатимиз ҳудудидида мавжуд барча давлат тузилмаларини ҳам ўз ичига қамраб олади. Барча сиёсий жараёнлар каби давлатчилик жараёни ҳам ўзининг босқичларига, мақсад ва вазифаларига эга бўлиб, бу жараёнда сиёсий субъектлари бўлган шахслар, миллатлар ва халқлар асосий ҳал қилувчи омил ҳисобланади.

Учинчидан, давлатчилик муайян миллат ёки халқнинг илғор қисми, олимлари ва сиёсий арбоблари томонидан яратилгандан ва доимий равишда ривожланиб борадиган тарихий-сиёсий таълимот ёки назариядир. Ҳар қандай миллий мафқуранинг таркибий қисми ҳисобланган давлатчилик назарияси маълум бир миллат ёки халқни умумий мақсад йўлида бирлаштиради ва йўналтиради. Бу мақсад албатта, шу миллат ва халқ сиёсий тараққиёти истикболларини белгиллаб беради. Масалан, XVIII аср бошларида Пётр I рус давлатчилиги назариясига асос солган бўлса, XIV аср урталарида Амир Темур ўзбек давлатчилиги амалиёти ва назариясининг тамал тошини қўйди.

Ойбек ЖУМАЕВ,

Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат ва
жамият қурилиш Академиясининг
тадқиқотчиси

Тарбия биз учун
Ё ҳаёт ё макот,
Ё нажот ё ҳалокат,
Ё саодат ё фалокат масаласидир.
Абдулла АВЛОНИЙ

Ихтилолий тарбия

ва тарбия

Давлатимиз сиёсат, иқтисодиёт ва таълим соҳасида амалга оширадиган барча иш-лохотлар марказида инсон, унинг таълим-тарбияси туради. «Айнан таълим иши, миллий уйғониш ғоясини амалга оширишга қодир бўлган янги авлодни тарбиялаш иши унинг устувор вазифаларидан бири бўлиб қолмоқда», — деган эдилар Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов. Юртбошимиз Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг IX сессиясида сўзлаган нутқларида эса «... Ёш авлод тўғрисида, соғлом, ҳар томонлама ривожланган кишини тарбиялаш тўғрисида ғамхўрлик қилиш, бу бизнес-миллий хусусиятимиздир», — деб таъкидлаб ўтган эдилар.

1999 йил 7 декабр кuni Президентимиз И.А.Каримов Тошкентдаги «Туркистон» саройида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг етти йиллигига бағишланган тантанали йиғилишда сўзлаган нутқида соғлом авлодни тарбиялаш халқимиз келажаги бўйича қайғуриш эънелигини яна бир бор таъкидлаблар ҳамда 2000 йилни мамлакатимизда «Соғлом авлод йили» деб эълон қилишни таъкид эдилар.

«Соғлом авлод деганда» — дедилар Президентимиз — шахсан мен, энг аввало, соғлом наслим, нафақат жисмонан бақувват, шу билан бирга, руҳи, фикри соғлом, иймон-этиҳоди бутун, билимли, маънавияти юксак, мард ва жасур, ватанпарвар авлодни тушунаман.

Тарбия — ихтилолий ҳодиса. У кишилик жамияти пайдо бўлган даврдан бери мавжуд. Шахс онгини муайян жамиятнинг мақсад ва вазифаларига мувофиқ равишда тарбия қилиш ва ривожлантириш жараёни бўлган тарбия, кишиларни ихтилолий-иқтисодий ва маданий ҳаётда фаол иштирок этишига қаратилган барча таъсирлар мажмуидир. Тарбия таълим билан узвий боғлиқ бўлиб, таълим тарбиянинг муҳим воситаси сифатида хизмат қилади, кўп мақсад ва вазифаларга у орқали эришилади.

Шундай экан, юртбошимизнинг шу ўринда таъкидлаган ўғитларини эслаб ўтсак мақсадга мувофиқ бўлур эди:

«Таълим-тарбия — онг маҳсули, лекин ани вақтда онг даражаси ва унинг ривожини ҳам белгилайдиган омилдир. Бинобарин, таълим-тарбия тизимини ўзгартирмасдан туриб, онгни ўзгартириб бўлмайди. Онгни, тафаккурни ўзгартирмасдан туриб эса биз қўзғалган олий мақсад — озода ва обод жамиятни барпо этиб бўлмайди».

Юртбошимизнинг ўғитлариди биз ёш авлод тарбиясида ихтилолий муҳит муҳим роль ўйнашини англаймиш. Биргина мисол, дунёнинг кўпгина давлатларида ёш авлодини тарбиялаш XVIII ва XIX асрлар даражасида қилиб кетган. Тарбиянинг бу қадимий тизими ўз олдига, аввало, асосан жамият учун ишлаб чиқариш жараёнининг малакали, аммо иштирокчисини тайёрлаб беришни ўз олдига мақсад қилиб қўйган эди.

Давр ўтиши билан жамиятдаги ихтилолий муҳит ҳам маълум даражада ўзгариб боради. Ўтмишга назар ташлаймиш, совет тарихининг дастлабки йилларида миллионлаб кишилар саводсизлик зулматидан билим нурлари сари талпиндилар...

Йиллар ўтди. Мамлакатда кўплаб илм масканлари ташкил этилди. Ихтилолий соҳада ўзгаришлар юзага келди. Лекин минг афсуски, бу давр кишилари муҳит таъсиридан келиб чиққан ҳолда билимга истеъмоличлик қайғиёти билан қарашар эди. Собиқ шўролар даврида ота-оналар фарзандларига: «Яхши ўқигин. Шунда яхши касб эгаси, кейинроқ эса яхши иш эгаси бўласан. Ойлигин ҳам дуруст бўлади, одамлар ҳам сени ҳурмат қилади. Ҳўмасанг-чи — бир уйр ер қавлаб ўтасан», дейишарди. Демакки, ўша даврда маълумотли одам жуда ҳам бўлган. Билимининг ўзи эса амалий муваффақиятлар гарови бўлган, тарбияга бу даврда иккинчи даражали нарасадек қаралган.

Ўз даврида Д.И.Менделеев бундай деган эди: «Тарбияламай туриб берилган билим ақдан озганлар қўлидаги қилқичдир».

Ўзбекистон ўз мустақиллигига эришган, жамиятимиз илм эгаларини ёшларнинг ўз билимларини қай даражада жамият, юрт, Ватан манфаатларида сарфлай олиш қобилиятини тарбиялаш учун барча шарт-шароитларни яратмоқда.

«Умид», «Улғубек», «Устоз» жағғармаларининг ташкил этилиши фикримизнинг ёрқин далилидир.

Миллий урф-одатларимиз, қадриятларимиз қайта тикланаётган бир даврда, айниқса, ёшларимизнинг тарбиясига катта эътибор қаратилмоқда. Маълумки, келажақ бугундан бошланади. Ҳозирги кундаёки инсоннинг фақат маълум ҳажмдаги билимлар ташувиши сифатидагина эмас, балки аввало жамият сифатида тарбияланишга эришмоқ зарур. Бунинг учун эса соғлом, барча зарарли мафқуралардан холи бўлган ихтилолий муҳит муҳимдир.

Юртбошимиз бундай инсоний муҳит ва тарбия масканларини ташкил этишнинг долзарб томонларини кўрсатиб бердилар: «Олжанов халқимизнинг загъу тасаввури ва тушунчасига қара, ҳар бир одам дунёга келиб, унга қайри ишни эзд этиши лозим.

Биринчиси, соғлом ва оқил фарзанд тарбиялаб вояга етказиш. Иккинчиси, ўз исла, фарзандларини учун иморат қуриш. Учинчиси, келахатни ўйлаб, яхши ният билан дарахт ўтқизиш».

Бу инсоний интилишларда миллатимизнинг барқарор авлод ҳақидаги орзу-умидлари ўз аксини топган. Демак, барчамизнинг шарофли вазифамиз ва бурчимиз соғлом авлод тарбиясига қаратилмоқ лозим.

Гулсанам

ТИЛЛАЕВА,

Қарши Мухандислик-Иқтисод
институтини

ЎЗБЕКИСТОН ВА ЯҚИН ШАРҚ

Бугунги кунда Ўзбекистоннинг мустақиллигини мустаҳкамлаш, сиёсий, иқтисодий алоқаларини ривожлантириш ва халқ ҳаётини яхшилаш учун республиканинг миллий манфаатларига тўлиқ жавоб берувчи, кўп қиррали, янада фаол ташқи сиёсатни амалга оширилиши зарур бўлмоқда. Аини пайтда дунё давлатлари ривожланган ва ривожланаётган давлатлар ўртасида ўзаро тенг манфаатли алоқалар тизимини ривожлантиришга интилоқда эканлар, фикримизча, Яқин Шарқ минтақаси ҳам Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсатининг жуғрофий-сиёсий жиҳатдан муҳим йўналишларидан бири ҳисобланади.

Ўзбекистон ярим асрлардан буюн давом этиб келаётган Яқин Шарқ муаммосига ҳозирги замоннинг энг узоқ давом этган оғир моҳирларидан бири сифатида қарамоқда. Маълумки ушбу минтақада тинчлик ўрнатилиши умумий халқро аҳволнинг мўътадиллашувига сезиларли даражада қўмақлашган ва натижада халқро ҳамжамиятини Марказий Осиё минтақасидаги муаммоларини ҳал қилишга жалб этиш имкониятини бериши мумкин.

Хусусан Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов ўзининг «Ўзбекистон XXI аср бўсағасида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт қафоллатлари» китобида ёзганидек, «ҳар қандай минтақанинг ҳал қилинамас ва га-зак олиб кетган муаммолари бугун дунёда занжир реакциясини келтириб чиқариши мумкин».

«Икки мафқуравий тузумнинг кураши ва бу курашнинг халқро ҳаётининг ҳамма соҳаларига соя ташлаши остида ўтган кўчли қарама-қаршиликлар барҳам топди. Аммо шундан кейин ҳам бизни қуршаб турган дунё, кўплар кутганидек, осийиш-тароқ бўлиб қолгани йўқ».

«Нафақат, Яқин Шарқ минтақасидаги, балки ундан ташқаридаги ҳар бир соғлом фикрли инсон минтақавий моҳирларнинг қатъиян аҳоли оқиши бу ҳудуддаги мамлакатларнинг ривожланишига салбий таъсир кўрсатмасдан қолмаслигини яхши англайди».

Ўзбекистон халқро ҳамжамиятта тенг ҳуқуқли аъзо бўлиши билан бирга умуминсоний қадриятларнинг устуворлигини ва халқро ҳуқуқ тамойилларига ўзининг содиқлигини намоён этмоқда. Бунга Ўзбекистоннинг ҳозирги кундаги бир қатор долзарб муаммолар юзасидан тугган мавқеи мисол бўлиши мумкин, хусусан, у БМТ Хавфсизлик Кенгашининг қарорлари асосида Яқин Шарқ муаммосини тинчлик музокаралари йўли билан ҳал қилишга,

Ироқни БМТ Хавфсизлик Кенгаши томонидан қабул қилинган барча қарорларга риоя этишга чақирмоқда.

Сурия, Фаластин, Иордания ва Исроил давлатлари ўртасида келишувга эришишдан иборат бўлган Араб-Исроил музокаралари таҳлилининг натижалари улар ҳа-нузгача маълум бир оралик орасида эканлигини кўрсатмоқда. Араб-Исроил музокараларининг кейинги ривож, истиқболлари ҳақида ҳозирча гапириш мушкул, зеро, эндиликда кўп нарсалар Суриянинг мазкур жараёнда тутадиган мавқеига боғлиқ бўлиши тахмин қилинмоқда.

Сиёсий таҳлилчиларнинг қузастишлари-га қараганда, олиб борилаётган музокара-лар давомида қизик бир ҳолат юзга кел-моқда, яъни тинчлик жараёни ўзига хос бир «тижорат»га айлантирилмоқда.

Бунга муаммонинг у ёки бу жиҳатлари-дан ўз манфаатларида фойдаланиб, катта моддий ёрдам олишга муваффақ бўлаёт-ган ва бир пайтнинг ўзида ўзларининг сиёсий қизиқишларини ҳимоя этишга ҳа-ракат қилаётган моҳирлашаётган томон-ларнинг аниқ ҳисоб-китоб қилинган муно-сабатлари сабаб бўлмоқда.

Ўзбекистон БМТ Хавфсизлик Кенгаши-нинг қарорларидан келиб чиққан ҳолда, АҚШ ва Россия воситачилик қилаётган Яқин Шарқ тинчлик музокараларини маъ-қулламоқда. Бир нарс равшаник, барқарор-лик ва жуғрофий-сиёсий мувозанат сақланиб қолган шароитдагина бу минта-қа ўқшун ва собитқадам ривожланиди, жаҳон ҳамжамияти учун муносиб шерик бўла олади. Сўнгги пайтларда Яқин Шарқдаги тинчлик жараёнининг кўп то-монламалиги муҳим ўрин тутмоқда.

Шулардан бири Яқин Шарқда тинчли-кни ўрнатиш бўйича кўп томонлама музо-каралар олиб бориш жараёни асосида ташкил топмоқда. Ҳозирда бир қанча аниқ натижаларга эришилди. Шу жиҳатдан ат-роф-муҳит масалалари бўйича минтақа-вий кодекс қондалари қабул қилинган-ни, минтақа давлатларининг пойтахтлари-ни боғловчи коммуникацион тармоқлар тузиш бўйича ахдиномаларни ҳамда Иор-дания пойтахти Аммонда моҳирларнинг олдинги олиш марказининг ташкил этили-ши ва бошқа кўпгина лойиҳаларни айтиб ўтиш мумкин.

Яқин Шарқнинг жуғрофий сиёсатидagi мавқеи етакчи дунё давлатлари учун равшан. Улар очикдан-очик бу минтақани ўз-ларининг ҳаётӣ ва муҳим манфаатлари майдонӣ деб эълон қилганлар. Барча дав-латлар ўзининг геосиёсий, геоиқтисодий, геостратегик йўлларини белгиланганда ўз миллий манфаатларини ҳисобга олишга

ва имкон қадар ўзлари учун сиёсий, иқти-содий ва стратегик фойда чиқариб олиш-га ҳаракат қилмоқдалар.

Шу билан бирга ҳозирнинг ўзида Яқин Шарқ минтақасидаги ўзгаришларнинг белгилари аниқ намоён бўлмоқдаки, бу янги геосиёсий вазиятнинг шаклланаётган-нидан далолат бермоқда. Суриянинг Яқин Шарқдаги биринчи навбатдаги мақсади моҳирнинг Араб-Исроил йўналишида ҳамда Форс кўрфази ҳудудида вазиятни барқарорлаштиришдир. Яқин Шарқ дав-латларида янги дунё тартибида бир кут-билик юзга келаётганидан жиддий хавф-сирамоқдалар, улар Россияни минтақа-ви ва мувозанатнинг зарур омили деб қарамоқдалар. Геосиёсий нуқтаи назар-дан Яқин Шарқнинг сиёсий-иқтисодий алоқалари учун Ўзбекистон истиқболли ҳудуд ҳисобланади ва, айниса, Ўзбеки-стон собиқ СССР таркибидagi вақтида мазкур минтақадagi жуда кўп давлатлар халқлари ва ҳукуматлари билан мустаҳ-кам алоқалар ўрнатганлигини ҳеч инкор этиб бўлмайди.

XX аср охирида дунёда геосиёсий аҳа-митни ва кўлами жиҳатидан ноёб ўзга-ришлар рўй бермоқда. Нафақат мамлакат-лар ўртасидаги ўзаро муносабатларда ву-жудга келган қарашлар ва уларнинг ме-ханизмларини чўқур ўйлаб қўришни, балки кўп жиҳатдан «совуқ уруш» даврида халқ-ро муносабатларга асос бўлган кўп қои-даларни, тамойил ва ғояларни тубдан қайта қўриб чиқиш, қайта баҳолашни та-лаб қилиди.

Хусусан, Сурия Исроил тажовузига қар-шилик кўрсатиш учун қўчли ташқи итти-фоқчига эга бўлишга интилган эди. Аме-рика Исроилни қўллаши сабабли Сурия СССР билан яқинлашишга ҳаракат қилган. Америка-СССР қарама-қаршилигининг ту-ғилиши, Яқин Шарқ давлатлари, хусусан, Су-риянинг собиқ СССР республикалари бил-лан сиёсий-иқтисодий алоқаларининг ўзи-лишига олиб келди.

Ўзбекистоннинг Яқин Шарқ билан изчил сиёсат олиб бориши нафақат бу минтақа давлатлари билан, балки бошқа шерик-лари билан ҳам фаол сиёсат олиб бори-шини кўзда тутди. Албатта, Ўзбекистон-нинг илгаридан ҳамкорлик қилиб келган ва янгидан алоқа боғлаётган давлатлар билан муносабатлари характери ва кўла-ми турлича бўлади. Уларнинг ҳар бири ўзига хос хусусиятга эгадир. Шунинг учун бир давлат билан муносабатларни яхши-лаб, боғлаш билан ёмонлаштирмаслик катта дипломатик маҳоратни талаб этади. Умуман, Ўзбекистоннинг Сурия билан му-носабатларини ривожлантириш учун қат-та салоҳият мавжуд ва бошқа йўналиш-ларда алоқалар ўрнатиш имкониятлари ҳам йўқ эмас. Шуну ҳам инобатла олиш керакик, араб оламида яна бир қатор мамлакатлар мавжуд бўлиб, улар турли сабабларга қўра Ўзбекистон Республика-сининг сиёсий ва иқтисодий манфаатлари объекти бўлиб хизмат қилиши, улар бил-лан ҳамкорлик эса давлатимиз манфаат-ларига жавоб бериши мумкин.

Нодир АБДУЛЛАЕВ,
Тошкент Давлат шарқшунослик институти

«Фақат жисмоний жиҳатдан бақувват бўлган одамни тарбиялаш унчалик қийин эмас. Аммо уни ҳам жисмоний, ҳам маънавий жиҳатдан камол топтириш гоят мураккаб вазифа».
Ислом Қаримов.

Ёшларнинг маънавий камолоти

Тарихга бир назар ташласак, ўтмишда қайси миллат, қайси эллат бўлишидан қатъи назар, асосий мақсад эрк учун кураш, озод, фаровон турмушга интилиш моддий ва маънавий қарамлик кишиларини парчалаш бўлиб кетган. Шу кураш асносида турли кўринишдаги ижтимоий муаммоларни, хусусан, маънавий масалаларни оқилона ҳал этиб, инсон камолоти устида қанча-қанча даҳолар фикр юртдилар. Бизнинг замонамизда маънавиятли инсон тарбияси биринчи ўринга кўтарилди. «Биз мустақиллигимизнинг илк йиллариданоқ соғлом авлод тарбиясини энг устувор вазифа деб белгилادик», — деди И.А.Қаримов Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг етти йилгига бағишланган тантанали маросимда сўзлаган нутқида. — Баркамол авлодни тарбиялаш масаласини давлат сиёсати даражасига кўтардик. Мустақил Ватанимизнинг биринчи ордени «Соғлом авлод учун» деб аталган, «Соғлом авлод учун халқаро жамғармаси» тузилгани бунинг тасдиғидир». Маънавий камолотга етиш, бу муайян жамиятнинг маънавий маданиятини, қадриятларини ўзлаштириш ҳамда ахлоқ нормаларини шахсий қўниқмага айлантириш асосида инсоннинг ўзи турли ахлоқий қарашлар ва таълимотларни маълум тартибга солиш жараёнидан ўз-ўзини бошқариш ва ўз-ўзини назорат қилиш сари ўтиб бориши натижасидир. Бу ўзлуксиз давом этувчи жараён бўлиб, кишининг маънавий камолоти унинг ахлоқ қоидаларини қай даражада билиши эмас, балки бу билимлар қай даражада унинг одатий амалига айланишига қараб белгиланади.

Ўзбекистон ислохотларни амалга оширувчи асосий ташаббускор, бош ислохотчи давлатдир. Бу деган сўз амалда ёшлар, хусусан талабаларнинг маънавий камол топишига яна шу давлатнинг ўзи раҳбарлик қилади, мазкур жараённинг конкрет мазмунини, унинг шакллари ва амалга ошириш қораларини белгилаб беради. Яъни, бу ёшларнинг маънавий бойликлардан кенг қўламда баҳраманд бўлишини, уларнинг умумий ва ҳар тарафлама билим олиши учун зарурий имкониятларни вуҷудга келтириш ва рағбатлантириш демакдир.

Бугунги талаба — эртанги мутахассис. Ихтисос эса жамият талаб этган ҳоёдагина фойдалироқдир. Уни жамият равангаки муаммоси билан боғлаш мутахассис заруриятидан далолат беради. Ўзбекистонда қабул қилинаётган кўплаб асосий қонунларнинг умумхалқ муҳокамасига қўйилиши шахс маънавий олами-нинг шаклланишида муҳим аҳамиятга эга. Уларга, яъни қонун лойиҳаларига ўзгартириш ва қўшимчалар кирита олиш имконияти давлатимиз вазифаларини чуқур англаб етишни таъминлайди. Бу эса ҳуқуқни мажбур қилиш воситаси сифатида эмас, балки ахлоқий етук шахсни тарбиялашнинг асосий воситаларидан бири кўринишида намоён қилади.

Ўзбекистоннинг ўзига хос томони шундаки, жуда қадим замонлардан бошлаб яшаш жойларимиз маҳаллаларга бўлинган. Маҳаллаларда эса умумдавлат муаммоларидан тортиб маиший ҳаётнинг майда иқир-чиқирларигача назардан четда бўлмайди. Ана шу ерда жамоатчилик фикри шаклланади. Жамоатчилик фикри кишиларнинг ҳуққ-ат-

ворини маъқуллаб ёки қоралаб, уларга бутун жамият манфаатдор бўлган ахлоқий нормаларнинг тўғрилиги ва заруриятини англаб олишларига қумаклашади. Демак, ўз тураржойи, маҳаллада халқ эътиборидан, назаридан қолган талаба маънавий камолотнинг қўли босқинчидир.

Маънавий камолотнинг қай даражада эканлигини кўрсатувчи жиҳатлар турли-тумандир. Хусусан, кишининг маънавий даражаси, тарбия кўрганлигига ва зиддиятларига баҳо беришда назокатли одоб тарзлари, ташқи чиройилик ўз-ўзига асос бўлиб хизмат қила олмайди. Ташқи маданийлик асосий кўрсаткич эмас. Машҳур аллома Ризоуддин ибн Фаҳруддин айтишича, «...бўлажак кимсанинг ақчасидан олдин ҳулқини, қабиласидан олдин динини, гўзаллигидан олдин ҳунарини сўранг...». Кишининг қанчалик тафаккур доираси кенглиги, ижтимоий ҳаётда содир бўлаётган жараёнлар моҳиятига чуқур назар ташлай билишига қараб маънавий тарбия даражасига баҳо берилади. Кишининг ижтимоий ҳаёт ҳаққидagi билимлари ва амалий алоқаси кўп қиррали бўлса, жамиятда у қанча фаол ва кўптомонлама иштирок этса, унинг маънавий дунёси шунча бой, маданий савияси шунча юқори бўлади.

Кишининг умумий маънавий камолотини ҳеч нарса унинг нутқ маданиятидек аққол азс эттира олмайди. Талабалар ўз фикр ва туйғуларини содда-роқ ва ифодалорқ қилиб баён этишга кун сайин эътибор бериб боришлари муҳимдир. Маънавий қомил киши зарурият бўлмаганда ўз нутқига чет тиллар сўзларини аралаштирмайди. Киши кўнглини оғритмай, имкон қадар чиройли сўзлаш учун ўзбек тили беқисс имкониятларга эгадир.

Камолот даражасининг кўрсаткичларидан яна бири бўш вақтни қандай ўтказиш билан ҳам боғлиқдир. Етук инсон доимо бўш вақтини мазмундор ўтказишга интилади. Жамиятимиз ёшларининг илгор вақиллари сифатида олдларига қўйилган асосий муаммо — мустақиллик менга нима бериб эмас, мен мустақилликка нима бераётман, деган шир бўлиши керак ва буни тенгдошлари онига ҳам сингдириб бориши керак.

**Насиба
МАНСУРОВА**

Аждодларимизнинг табиатдан фойдаланиш соҳасидаги аънавий одоб-ахлоқ қоидалари унутилиб юборилди...

Марказий Осиё халқлари Исломдан олдинги маданиятининг табиатдан оқилона, уйғун фойдаланиш аънаваларини ўрганиш ва оммалаштириш зарурлигини алоҳида таъкидлаш жоиз.

И.А.КАРИМОВ

АЗАЛИЙ АЪНАВАЛАР

Энг қадимий даврлардан бошлаб аждодларимизнинг табиатга илоҳий муносабатлари асосида махсус билимлар, эътиқод ва тажрибаларни ўзида бириштирган халқ экологик маданияти шаклланди ва ривож топди. Жумладан, ўзбек халқи ва унинг аждодлари истиқомат қилган ҳудуднинг географик ўрни, иклими, табиати, йил фасллари сирасида мавсумий одат, байрам ва маросимлар тизими вужудга келган.

Маълумки, милoddан олдинги биринчи минг йилликлар бошида Марказий Осиёга зардуштийлик ғоялари, эътиқодлари билан бирга табиат билан бевосита боғлиқ одат, маросим ва байрамлар кенг тарқалади. Зардуштийларнинг «Авесто» номли муқаддас китоби ва ундаги маҳфия қўшиқлари, «Ясна» қисмидаги 72 бобли қурбонлик маросими қўшиқлари ва диний маросимларга хос расм-русумлар баёни, зардуштийлик худолари ва маъбудларига бағишланган қўшиқлар табиат билан боғлиқ маросимлар ва байрамларнинг ғоят ривожланганидан далолат беради. Милoddан илгари Эрон, Суғд ва Хоразмда зардуштийлик тақвимидан фойдаланишган. Бу халқларда йилнинг ҳар фасли, ойда табиат билан боғлиқ байрамлар бўлган. Масалан, «фарвардин мох» — ёз боши, «тир мох» — қиш боши ва бошқалар. Уларнинг ойлари ичида тўрт фаслга қараб ишлатиладиган (ҳайит) кўнлари бор эди», дейди Беруний.

Зардуштийлар тақвимида йил боши Наврўз байрами билан бошланган. Наврўзнинг келиб чиқиши ҳақидаги кўплаб фикрлар, афсоналар, ривоятлар мавжуд: Масалан, зардуштийлар давридаги баъзи бир тушунчаларга қараганда, яхшилик худоси — «Ахура-мазда» («Хурмуз») баҳор, ёзда, ёмонлик худоси — «Анхрамаздох» («Ахриман») кузда ва қишда ҳукмдорлик қилар эмиш. Баҳорнинг биринчи кўнини яхшилик худоси ёмонлик худоси устидан ғолиб чиққанда, муқаддас сана деб уни байрам қилишган. Бу сана Наврўз кўнига айнан тўғри келган.

Бошқа қадимий афсоналарга қараганда, Одам Ато Момо Ҳаво билан уч-

рашган кун Наврўз байрами деб тан олинган эмиш. Фирдавсийнинг «Шохнома» китобида эса янги йил (Наврўз) вужудга келиши шох Жамшид номи билан боғланади. Жумладан, Жамшид юртга яхшилик қилай деб, одамларни касбга ўргатади, ип йигиртириб қийим тўқитади, ҳаммом, уй, саройлар бунёд қилади, табиблик сирларини очади, кема ясатади, бог бунёд этади. Нихоят «ишлари гуркираб берганда мева» бир кўни тахт ясапти, унда осмонга кўтарилади. Бу ҳақда Фирдавсий ёзади:

Жамшидга сочишар олтину гавҳар,
Шу кўни янги йил — байрам дейишар.

Наврўзнинг пайдо бўлиши ҳақидаги афсонавий маълумотларни турли нукта назардан таҳлил қилиш мумкин. Бирок, Наврўзнинг қачон ва қандай вужудга келганлигини аниқ кўрсатиш қийин бўлса-да, шунини айтиш мумкинки, бу байрамнинг юзгага келиши ҳар томонлама илмий асосланган коинот ва табиат қонуниятлари, яъни Қуёшнинг ҳамал бурчига кириши, кеча ва кундузнинг вақт жиҳатидан баробар бўлиши, кундузнинг узая бошлаши, жамиятнинг жонланиши, баҳорнинг келиши билан боғлиқ бўлган. Бу эса Наврўзни табиат байрами деб нишонлаш учун асос бўлган.

Бизгача етиб келган қадимий манбалардан шу нарса равшанки, Эрон, Ўрта Осиё ва Афғонистонда Наврўз байрами ўтказиш аҳомийлар даврида (милoddан аввал VI асрларда) кенг тарқалган. Агар шундай бўлса Наврўз деб ном олган бу байрамнинг тарихи 26 аср ва ундан ҳам ортиқ вақтни ўз ичига олади.

Милoddан аввал қўлланила бошланган зардуштийлик тақвими бўйича февраль ойининг биринчи кўни — «Кичик Наврўз» ёки «Оммавий Наврўз» бошланган, олтинчи кўни эса «Катта Наврўз» ёки «Махсус Наврўз» уюштирилган. Сосониёлар сулоласи даврида эса бу икки Наврўз бириштириб, кичик ва катта Наврўз ўртасидаги барча кўнлар байрам деб эълон қилинган.

Вақт ўттиши билан Наврўз байрамини нишонлаш бир ойгача қўзилган. Бу ҳақда Беруний қуйидагиларни баён этади:

«Кейинги подшоҳлар бу ой, яъни фарвардин моҳнинг барча кўнларини ҳайитга айлантириб, уларни олтига тақсим этдилар. Биринчиси беш кун тошоҳлар учун, иккинчиси улуг қишлар учун, учинчиси подшоҳларнинг ғўломлар учун, тўртинчиси хизматчилар учун, бешинчиси халқ оммаси учун, олтинчиси қўпонлар учун».

Қадимий Наврўз одатлари ичида одамларнинг бир-бирига шакар ва ширинликлар ҳада қилиши (ҳаётингиз ширин бўлсин деган маънода), гуллар тақдим қилиши (ғўзал бўлинг деган маънода), бир-бирига сув сепиши (бу йил серсув, ҳосил мўл бўлсин деган маънода) кенг тарқалган. Наврўз арафаси ва кўни ширинликлар совға қилиш энг муҳим удуллардан бири бўлган. Чўнки бу ҳақда Беруний ёзади: «Наврўз кўни тонг отганда биров гап гапиришдан олдин уч қошиқ асал ялаб, уч бўлак (хушбўй) мум тутса, бу кўп касалларга шифо бўлади», деганлар. «Наврўзнинг олтинчи, яъни «Катта Наврўз» кўни тонгда» гапиришдан олдин шакар татиб, ўзига зайтун (ёғи) суртган кишидан шу йилнинг ҳаммасидан турли бало даф этилади».

Наврўз заминиди халқнинг янги йил — ҳосилдорлик, мўл-қўлчилик йили бўлсин деган умиди, орузси ётади. Берунийнинг ёзишича, «Кўёв ва ой фалакнинг икки зўси бўлганидек, Наврўз ва Меҳржон замоннинг икки кўзидир. Наврўз баҳорда кун ва тунининг баравар келишида нишонланса, Меҳржон куздаги бу ҳолатни нишонлайдиган байрам бўлган.

Наврўз кўни табиатда жонланар бошланса, Меҳржон кўни ўсувчи нарсаларнинг (етилиши) — чегарасига етиб, ўсиш моддаларининг ундан узилиши ва ҳайвонларнинг наслланишдан тўхтатиши...» содир бўлган. Эразмидан аввалги диққатни тортаядиган қизиқарли ҳодисалардан бири шунки, ҳозирги Ўзбекистон территориясидаги мевалар пишган пайтда (қадимги юнонларнинг «Дионис»-мга ўхшаш) маҳаллий байрамлар ўтказилган. Беруний берган маълумотларга қараганда, суғдларнинг Ахшида ойининг 18-кўни «Бобакхара» («Бомихвора») номли ҳайит бўлиб, унинг маъноси «узумдан сиқиб олинган тоза ширасини ичишдир».

Зардуштийлар олов инсонни ҳар қандай ғуноҳлардан тозаловчи куч деб билишган. Шунинг учун ҳам «оташпарастлар» ҳаётида олов билан боғлиқ бўлган маросимлар ва байрамлар кўп бўлган.

Агар баҳор сўнггида ва ёзда сувга эътиқод қилиш одатлари кенг тарқалган бўлса, кеч куз, қиш ва эрта баҳорда уюштирилаётган барча байрам маросимларида гулҳан ёқиш расм бўлган. Зардуштийлар ҳайит ва маросимларни ўтказиш учун доимо ўт ёниб турадиган «оташхона»ларга йиғилишган.

Зардуштийликнинг энг йирик байрамларидан яна бири «Сада» бўлган. У Фирдавсийнинг «Шохнома» китобида кўрсатилганидек, оловнинг кашф этилишига бағишланган байрам ҳисобланади.

Фирдавсийнинг «Шохнома» китобида «Сада» байрамига асос солингани ҳақида махсус боб бор. Унда ёзилишича, адолатпаноҳ Хўшанг бир гуруҳ кишилар билан тоққа бораётганда тўсатдан баҳайбат илонга дуч келади. Хўшанг унга катта тош отади, бироқ тош илонга тегмай қоятошга урилади ва тошлар орасидан учкун чиқади. Бу ҳодисадан сўнг Хўшанг оловни қандай пайдо бўлишини кашф этади:

«Бу оловмас – деди – худо ҳадяси!
Энди шунга бўлсин қорак саждаси!»

«Ўлтириб бошланди базм ва байрам,
Сада деб ном берди дилдан ариб ғам».

Хуллас, зардуштийлар байрамлари ва маросимлари, аиниқса, «Сада» байрамида гулхан ёқиш ва олов атрофида ўйин-кулги қилиш, еб-ичиш асосий анъана бўлган.

Исломгача бўлган даврда диққатга сазовор ва қизиқарли байрамлар кўп бўлган. Улардан бири хотинлар байрами. Бу байрам исфандормўз ойининг 5-куни нишонланиб «рўза исфандормўз» деб аталган. Бу ҳақда Беруний: «Ўтмиш замонларда бу ой ва бу кун хотинлар ҳаётига хос бўлиб, эрлар уларга эҳсон қилар эдилар», – деб ёзади. Исфандормўз сўзининг маъноси «ақл» ва «мулоҳаза» демакдир. («Исфандормўз» – номусли, яхши ишлар қилувчи ва эрига муҳаббатли хотинга вакил қилинган фариштанинг номи ҳамдир).

Исломгача бўлган қадимий ранг-баранг байрамларнинг аҳамияти шунда эдики, улар инсон ҳаёти каби табиат билан бевосита боғлиқ бўлган. Уларни ҳукмдор синфлар ўйлаб толган эмас. Улар табиий эҳтиёжлар заминида пайдо бўлган ва табиат билан узвий боғлиқдир.

Ҳозирги кунда Ўрта Осиё байрамлари оид муаммолар ичида аждодларимиз нишонлаб келган коинот, табиат, йил фасллари ва инсоний эҳтиёжлар асосида вужудга келган, Ўзaro чамбарчас бўлган тўрт байрамни «таъмирлаб», тикламоқ лозим. Ҳозир улар орасида Наврўз тикланди десак бўлади. Энди у билан табиий боғлиқ бўлган, уни байрамлар «шохи»га айлантирган бошқа байрамларга ҳам эътибор бериш керак бўлаяпти. Агар Наврўз 21-22 март, яъни кун билан тун баробар бўлиши, ҳақор келиши, ёруғлик қўлайиши, табиат ўйғониши каби ҳодисаларни нишонласа, қузда кун билан тун бир хил бўлганда, яъни 21-22 сентябрда анъанавий йил ярми ўтиб, иккинчи ярми бошланганда, мевалар пишиб, бобон ва деҳқонлар ҳосилни йиғиб олган

палла куз байрами – «Меҳржон» ўтказиш одатини ҳам тиклаш вақти келган бўлса керак. Беруний «Наврўз» ва «Меҳржон»ни замоннинг икки кўзига бежиз ўхшатмаган. Тўғри, шуни мамнуният билан айтиш керакки, «Меҳржон»ни Тожикистон ва Ўзбекистонда тиклашга ҳаракат бошланди. Жумладан, Тошкентдаги Улугбек номидаги маданият ва истироҳат боғида ҳар йили бу байрам ўтказилмоқда.

Энди ўзaro мувозанат сақлаб туривчи ёз ва қиш байрамига диққат жалб қилмоғимиз лозим. Ёзда қўёш тик бўлиб, энг узоқ кун ва энг қисқа тун содир бўлганда, ҳаво харорати ҳам юқори даражага кўтарилганда, табиатда ва одамлар орасида сувга эҳтиёж кўчаиганда «Сув сайли» (унинг қадимий номи «Ангом») ўтказилса аини муддао бўлар эди. Бу байрам Ўрта Осиёда сув танқислиги кўчаиганда, Орол қуриётган

вақтда сувнинг қадрига етиш, сувни эъзозлаш тадбирига ҳам айланиб кетади, деб ўйлаймиз.

Қишда (энг узоқ тун ва энг қисқа кун содир бўлганда) одамларда иссиқликка эҳтиёж кўчаиганда ўтказиладиган «Сада»ни ҳам тикласак аини муддао бўлар эди.

Хуллас, табиий ва инсоний эҳтиёж асосида вужудга келган бу байрамлар адабий ва мангу ҳодисадир – йил фасллари (масалан, «Наврўз» – баҳор байрами, «Сув сайли» – ёз байрами, «Меҳржон» (Нимсарда) – куз байрами, «Сада» – қиш байрами сифатида) нишонланадиган байрамлар бўлиб қолади. Йилнинг тўрт фасли каби бу тўрт байрам жамиятга зарур. Бекорга улардан аждодларимиз фойдаланишмаган.

Ботир
ТОЖИХҲАЕВ

Навоий Султон Хусайннинг икки байти ёзилган мактубини олар экан, жуда таъсирланади. Мазкур байтлар шоирга илҳом бағишлайди ва «не икки байт эдиким, икки сарой ҳосилин фидо қилсам, ҳеч иш қилмаиш бўлғаймен», дер экан, ўша даврда асарлар наср ёки назмда яратилишидан қатъи назар «назмнинг раъноларида юз ноз ва насрнинг зеболарида минг роз» ифода этилганини кўрсатади.

Наср андаки анжом ила оғоз эрди,
Ҳар лафзи анинг моя эъжоз эрди,
Ҳар тухфа хат анда розпардоз эрди,
Йўқ айб агар десам хатти роз бўлди.

Умуман, XV асрда насрий асарларда шеърий парчаларни келтириш услуби ва аъёна сифатида давом этиб, форс-тожик ва араб тилларида яратилган асарларда кўп қўлланилган. Фақат тарихий, тарихий-саргузашт, манокӣб ва бошқа насрий рисоалардагина эмас, балки барча насрий асарларни шеърий парчалар билан безаш, насрнинг мантиқий кучи, эстетик қудрати етмаганда «назм ёрдамга» келган ҳоллар кўп бўлган. Аслида, насрда назм ишлатилиши фақат форсий ва туркий адабиётга эмас, умуман Шарқ адабиётига ҳам аъёна бўлган. Масалан, хинд ёзма ёдгорлиги «Қалила ва Димна», «Қобуснома» ва бошқа шоҳ асарларда ҳам наср орасида келган шеърий парчалар бу китобларнинг оҳангдорлигини, муסיқийлигини оширган.

Мумтоз адабиётимизда наср узра назм парчаларини қўллаш XV-XVI асрларда ўз тақомилига етди ва давр насрий асарларининг ажралмас қисми ва талабига айланди. Аслида, Берунийнинг «Хиндистон», Ибн Синонинг «Аш-Шифо», Юсуф Хос Ҳожибнинг «Қутадғу билик» каби насрий асарларида ҳам шеърий парчалар берилган. Наср ва назмнинг бир-бирини тўлдирган намуналарини Шайх Саъдийнинг «Ғулистон» ва «Бўстон», Абдурахмон Жомийнинг «Баҳористон», Алишер Навоийнинг «Маҳбубул-қулуб», «Муншоат», «Вақфия» ва бошқа асарларида ҳам кўра-миз.

Мақоламизга асос қилиб олинган «Бобурнома», Навоийнинг насрий асарлари, Восифийнинг «Бадоеъ-ул-вақоеъ», Хондамирнинг «Ҳабибуссийор» («Дўстларнинг сийратлари») асарлари ҳам мазкур аъёнадан четда қолмаган, албатта. Шу қатори, бу адибларнинг услубида наср ва назмдан муштарак фойдаланиш таҳ-

лили орқали насрий асарларда назм парчаларини келтириш қонуниятини бир оз бўлса-да ўрганиш имконини беради.

Насрда назм қанчалик аъёна бўлмасин, ҳар бир адиб бу масалага ўз ўлчови, услуби, фикрни баён этиши орқали ёндошган. Масалан, «Бобурнома»да муаллиф ўз фикрини, асосан, насрда баён этган, бошқача қилиб айтсак, шоир Бобурдан кўра носир Бобур аққолроқ кўринади.

«Бобурнома» воқеий-илмий-саргу-

«Наср

тухфа хат

анда розпардоз...

(Наср ва назм уйғунлиги)

зашт асар бўлганлиги боис муаллиф ҳаётда содир бўладиган воқеаларни иқир-чикиргача реал, гоҳо натуралистик тарзда баён этар экан, асосан насрга урғу беради, шу боис наср устуңлиги асарда аққол кўринади. Бироқ баъзи ҳолларда Бобур келтирган назмнинг насрдан устуңлиги, муаллиф госяи ва тафаккурини ёрқинроқ ифодалаб, ўқувчи онига сингдириш қудратини ҳам куза-

тамиз. Муаллиф юксак романтик туйғуларни ифодалаш учун гоҳида шоирона ҳиссиётга берилади, реалистик тасвирларга кўтаринкилик бахш этиш ниятида шеъриятга мурожаат этади.

Навоийнинг насрий асарларидаги назм ўзга жилло, вазифа ва хусусиятларга эга. Шоир Навоийнинг ҳиссиёт тўла руҳи насрда баён этилган фикрнинг мазмунини наср ёрдамида ёрқинроқ ифодалаб, қувватлайди. Яъни, Навоий асарларида «Бобурнома»га нисбатан ўзгача жиҳат — насрдан назмнинг устуңлигига ғувоҳ бўламиз. Навоий ўз даври шоирларининг сарвари бўлгани албатта унинг ижодининг бу қисмига ўзига хос қирралари билан таъсир ўтказган. «Бобурнома»га нисбатан Навоийнинг барча насрий асарларида насрдан назмга силлиқ кўчишни кузатамиз. Наср ва назм орасидаги мутаносиблик кучли, ўқувчи диққати қалғимайди, асар равоң ўқилади.

Ғиёсиддин Хондамир тарихчи адиб сифатида «Ҳабибуссийор» — «Дўстлар сийратлари»ни насрда яратар экан, ўзининг шеърий парчаларидан ташқари форс-тожик адабиётининг йирик вақиллари Саъдий, Аттор, Румий, Ҳофиз асарларидан ва замондошлари Навоий, Жомий, Ҳотифий, Хилолий ва бошқалар ижодидан намуналар келтирган. Бу намуналар кўпинча мисра, байт, тўртлик, рубоий, маснавий, ғазал, қўтғалардан иборат.

Зайниддин Восифийнинг насрий-саргузашт «Бадоеъул-вақоеъ» асарида назм парчалари юксак маҳорат билан қўлланган. Восифий ўз даврининг қобилиятли шоири, адиби, адабиётшуноси, муаммо жанрининг назарий билимдон сифатида танилган. Шунинг учун «Бадоеъул-вақоеъ»даги насрий парчаларни муаллиф ўз шеърлари билан қўпроқ бе-заган. Айни вақтда Восифий ҳам Хондамир сингари ўз асарида мумтоз форс-тожик адабиёти назмидан кўп мисоллар келтирган, замондош шоирлар ижодидан фойдаланиб, ўз асари мазмунини тўлдирган ва бойитган. Восифий насрида шеърий парчалар Бобур, Навоий, Хондамир насрий асарларида келтирилган парчалардан тубдан фарқ қилади. Агар «Бобурнома»да муаллиф зарур тақдирда назмий парча келтирган бўлса, Восифий имкон топди дегунча насрий матнни шеър билан тўл-

диришга, бойитишга ҳаракат қилган. Баъзан «Бадоеул-вақоеъ»да шундай тасвирларга дуч келинадики, воқеа назмда насрдан кўра ёрқинроқ ўз ифодасини топган. Масалан, асарининг «Гуфтор дар таърифи ва-зир хазрати Убайдуллоҳон», «Гуфтор дар баёни шиддати сармо ва зимистони Самарқанд» сарлавҳалари остидаги қиссалар, Восифийнинг қасида, муаммо жанрларига оид ҳикоялари, айниқса, Тошкент шаҳри вашифага айтган шеърий қасидаси мисолида кўриш мумкин.

Муаллифнинг асл мақсади кўпинча насрий парчада ифодаланган бўлса ҳам, келтирилган назмий мисоллар асар мундарижаси, мазмуни ёки бошқача қилиб айтсак, муаллиф мақсадини янада ёрқинроқ, таъсирчанроқ баён этишга қаратилган. Масалан, Бобурнинг Самарқандда шоир Биноий билан учрашуви ва шеърий мусобақасини мисол қилиб олиш мумкин. Бобур насрий парчада Биноийнинг Самарқандда Шайбонийхон хизматидан чиқиб, саройга келганини тасвирлайди. Матнда Бобур Биноийга лутф этгани, унинг Шайбонийхонга — Бобур рақибига хизмат қилганига қарамасдан, ишониб, ўз даргоҳидан жой берганини ёзади. Демак, асл мавзу шоир Биноийнинг ночор ижтимоий ҳолати, Бобур ёрдамга муҳтож бўлган пайтига тааллуқлидир. Ночор қолиш — мард киши ҳаётидаги энг ноқулай лаҳза эканлигини насрий тасвирдан сезиш қийин эмас. Бобур, Биноийга нисбатан «чун фазилатли киши эди, гуноҳи содир бўлмайду эди», дер экан, биринчи навбатда унинг инсоний хислатларини қадрлашини ёзади, шоирга ёрдам қилини чўзиши даставвал унинг Бобур салтанати учун хавфсизлиги, фозиллиги, гуноҳсиз эканлиги, албатта машҳур шоирлигини ҳам тан олишдир.

Бобур Биноийни «доим қасида ва ғазал (била умр) ўтқарур эди» деб ижод билан шугулланганлигини кўрсатади, аммо шоир асарини таҳлил қилмайди. Асарда келтирилган шеърий парчалар Биноий шеъри, Бобур рубойиysi ва буларга жавоб ёзган Хожа Абулбараканинг рубойиysi. Абулбарак шаериди Бобурнинг сарҳати, қалам ва маданият аҳлига меҳр-шафқати, инсонга ишончи ёритилган. Бу шеър мусобақаси Бобур шеър машқини бошлаб, илк рубойиysини яратган даврига тўғри келади.

Яна бир нозик жиҳат — «Бобурнома»даги бу шеърий парчалар ундан олдин келган насрий матнга қўшим-

ча, кўмакловчи вазифасида келмасдан, балки мустақил мавзу сифатида муаллиф ва унинг ҳамсуҳбатлари дунёқарашини, ижтимоий ҳолатини, ўзаро муносабатини, турли тилдаги адабларнинг туркий тилда ижод қилиши намунасига айланган. Масалани аниқ тасаввур этиш учун мазкур матнни нисбатан тўлиқ келтиришимиз

маъқул кўрдик: «...Неча кундин сўнг, чун фазилатлик киши эди (яъни Биноий-Х.Қ.), Самарқандга келтурдик. Доим қасида ва ғазал била умр ўтқарур эди. Навода бир амал менинг отимга боғлаб ўтқарди. Ўшул аснода бир рубойий айтиб ўтқарди.

Рубойий:
Не ғалла маро к-аз тавонам нўшид,
Не муҳмали ғалла то тавонам нўшид.
Онро, ки на хўрданасту на нўшидан,
Дар илму хунар кужо тавонад кўшид.

(Мазмуни: На егулик ғаллам бор ва на кийинишга асраган кийимим бор. Ёйдигани, киядигани бўлмаган киши илм ва хунарга қандай урина олсин?)

Ул фурсатларда бирар-иккирар байт айтур эдим. Вале ғазал тугатмайду эдим. Биргина туркий рубойий айтиб йўбордим.

Ишлар бари кўнглунгдагидек бўлғусидур, Инъому вазифа бори буйрулғусидур. Ул ғаллау муҳамку, деб эрдинг, бердим, Мухмалга бўю ғалладин уй тўлғусидур.

Мулло Биноий бу рубойининг сўнгги мисрасининг қофиясини радиф қилиб, ўзга қофия била бир рубойий айтиб ўтқарди:

Мирзомки, шохи бахру бар бўлғусидур, Оламда хунар бирла сар бўлғусидур. Бир муҳмал учун мунча иноят бўлди, Мустаъмал агар ҳоса, нелар бўлғусидур?

Ул фурсатга Хожа Абулбарак Фирокӣ Шайхрисибдин Самарқандга келиб эди. Дедимким, ўшул радиф ва қофияда айтмоқ керак эди. Бу рубойиини Хожа Абулбарак айтди:

Бу жаврки қилди, давр сўрулғусидур, Султони карам бу узрни кўлғусидур. Тўкилган агарчи тўлмас, эй соқий, Тўкулганимиз бу даврда тўлғусидур.

Мазкур наср ва назм вобасталиги эътиборни яна бир жиҳат билан ўзига қаратади. Бобур Хожа Абулбарак рубойиysини келтириб, Шайбонийхондан Самарқандни қайтариб олган даврида халқ орасида тинимсиз уруш ва хонавайронликдан кейин ўз салтанатига тинчлик, фаровонлик ва умид учкунлари кириб келишини билдирмоқда. Зеро, Абулбарак рубойиysида Биноийларнинг бу кўнга тушиши кимнингдир айби билан эмас, балки бу жабр «давр сўрилғусидур» деб баҳоланмоқда. Рубойининг охириги мисраси эса ана шу бебошликлар, тож-тахт учун курашларда камолга етган Бобур бошлиқ салтанат томонидан тўлдирилиши аниқ ифода этилмоқда. Бемалол айтиш мумкинки, Бобур наср ва назмини бир жойда ишлатиб, асар мазмунини бойитган, мақсадга эришган ва бу мисол мумтоз адабиётимизда насрда назм ишлатилишининг ёрқин намунаси сифатида қимматлидир.

Ҳасан ҚУДРАТИЛЛАЕВ,
филология фанлари доктори,
профессор,
Зайниддин ИБРОҲИМОВ,
тадқиқотчи

Гулсара Салом қизи
КАЮМОВАНАВРЎ НАЗРАТИ
НАВРЎ БАЙРАМИ

Одамлар қалбига олам-олам қувонч бағишлаб Наврўз кириб келди! Наврўз одамларни эзгулик сари етаклайди. Мозийга назар солар эканмиз, «Наврўз», «Қизил гул» сайли, «Қиш байрами», «Сув байрами» кабиларни эшитиб ҳайратда қоламиз.

Яхшиямки истиқлол бўлди. Ўзлигимизга қайтмоқдамиз. Наврўз энди ўзгача тароват билан ўтмоқда. Халқимиз орзиқиб кутган байрам элимизга кутбарака, яхшилик, эсонлик келтиради.

Наврўз байрами меҳнат, бахт, тотувлик, муҳаббат, янгилишни байрамидир.

... Қаҳратон қишдан сўнг табиатнинг уйғониши, баҳорнинг келиши, яъни, янги ҳаётнинг бошланиш тантанасидир.

Наврўз байрами одамийлик, меҳроқибат, қадр-қиммат ва олижаноблик байрамидир. Одамлар ерга барака уруғини қадайдилар, янги-янги ниҳоллар еқадилар. Зардўзлар, ҳунармандлар, қосиблар янги Наврўз либосларини тикадилар. Ошпазлар, қандолатчилар, новвойлар Наврўзга атаб таомлар тайёрлайдилар. Аразлашганлар ярашадилар. Байрам арафасида, қариндош-уруғлар бир-бирларини йўқлайдилар, беморларнинг ҳол-аҳволидан хабар оладилар, етим-есирларга, камбағалларга ёрдам берадилар.

Наврўз кунлари «чақалоқ кўрди», «келин қорлади» маросимлари ўтказилади.

Фаслларнинг келинчаги, суюклиси, ардоқлиси — Баҳорнинг энг муҳим, ўзига хос жиҳати, афзаллиги, аҳамияти ҳам шунда — борлиққа, борлиқдаги ҳар бир майсага, дарактга, ҳар бир мавжудотга ўзгалик ато этади!

Шу сабабли ҳар баҳорни севамиз ва бу фаний оламда қанча муддат яшамайлик, ҳамisha, ҳар гал уни соғиниб, интиқ бўлиб кутамиз.

Наврўз кунини дунёга келган чақалоқларга «Наврўзбек», «Наврўзгул» исмлари берилди. Наврўз тарихи, унинг ёши ҳақида кўп алломалар ёзишган. Жумладан Маҳмуд Қошғарий, Абу Райҳон Беруний, Умар Хайём, Алишер Навоий ва бошқалар.

Шарқнинг донишманд шоири, фалаккўб билимдонини, математиги Умар Хайём ўзининг «Наврўзнома» асарида «Наврўз» сўзи биринчи марта зардуштийлик динининг муқаддас китоби «Авесто»да тилга олинганлигини қайд этади. «Авесто» Ўрта Осиё, Эрон, Озарбайжон ҳудудига яшаган халқларнинг маъшият, маданий, маънавий ҳаёти ҳақида маълумот берувчи муҳим манбалардан ҳисобланади. Демак, Баҳор бизнинг аждодларимиз фикру ўйини, ҳайрату шавқини, меҳр-муҳаббатини тортганига неча минг йиллар бўлибди. Наврўз байрам сифатида тилга олинган «Авесто»да инсон ҳаётининг мазмуни уч маънода мужжасам топмоғи лозим-

лиги ҳам қайд этилган. Булар — яхши фикр, яхши сўз, яхши ишлардир.

Инсон бутун борлиғи билан ўзида ана шу уч маънони ўстириб, камолга етказмоқ учун интилиб яшاشи кераклиги ўқтирилади унда. Қадим ёдгорликлар яна шундан далолат берадиларки, Наврўзда меҳнат ғоятда улуғланган, бу кун айниқса, деҳқончилик, қорвачилик, ҳунармандчилик каби касб-корларнинг ҳақиқий байрамига айланган. Шунга қўра Наврўз азал-азалдан баҳор байрамига бўлиб қолмасдан, балки меҳнат, бунёдкорлик байрами сифатида эътизоланади, қадрланади.

Кексаларимиз «Баҳорнинг ҳар дами ғанимат», дейишади. Бу яна «Умрнинг ҳар дами ғанимат», деб айтилса ҳам сира хато саналмайди. Ва, ниҳоят, яна «Бу кўнча дунёда инсон учун баҳор ҳам, умр ҳам ғанимат», дейилса, нур устига аъло нурдир.

Улуг юртошимиз ҳазрат Баҳоруддин Наҳшбанд «Кўнгил Оллоҳ таолода, қўл ишда бўлсин», деган эканлар. Бу зоти камолнинг касб-корлари эса матога нақш солиш бўлган. Пайғамбар алайҳиссалом ҳадисларидан бирда мусулмонларга қарата: «Тангри сизларнинг ташки қўринишингизга ёки молу давлатингизга эмас, балки дилларингизга ва ишларингизга қараб баҳо беради»,— дейилган.

XVIII асрнинг охирида яшаган, Бухорога Наврўз байрами кунин келган рус сайёҳи И.Л.Яворский ўзининг «Саҳхатнома» асарида Наврўз байрами кунин Регистон майдонида савдо расталари ташкил этилар экан. Байрам тантанасига бой ҳам, камбағал ҳам келар экан. Савдогарлар, ҳунармандлар турли молларни олиб келиб савдо қилишаркан. Ҳофизлар ғазал айтиб, қизиклар турли уйинлар қўрсатишади. Пазанда-лар турли таомлар тайёрлашар, чинни чойнақларда кўк чойлар дамланаб, ўйин-кулги қиладилар, деб ёзади.

Наврўз дарақисни ялпизини бир ҳидлаб, чаккасига таққан деҳқон қизлар баҳорни ўзгача бир соғинч билан кутиб олишади. Сарҳадсиз даладар осмонидан парвоз этган турналар қанотларида эзгулик ва гўзаллик фасли баҳорини олиб келади. Табарруқ кексалар оқ фотиҳа билан ерга қадаган барака уруғлари майдонларда бўлғуси ҳосил хирмонларини чамалайди.

Бухорода Наврўз тонғида «етти таом» дастурхони ёзилди. Унда сомса, сумалак, санжит (жиҳда), саломнома, себ (олма), сабза (майса) ва турли қандолатчилик махсулотлари тортилади. Попуққанд, ҳовла, новвот, парварда, пашмак каби ширинликлар дастурхон ҳуснига ҳусн қўшади. Тансиқ таомлар: ҳалим, палов, кўк чучвара, нухатшўрак, барра қабоблар иштаҳангизни очади.

Хуллас, Наврӯзнинг бетакрор дастур-хонино улмас аънанлари ҳақида қанча гапирсак оз, у халқимиз ҳаётида теган илдиэ отган қадриятдир.

Халқимиз табиятида, табиат қонуния-тида яшайдиган Наврӯз «Тарихи Нар-шахий»да алоҳида таъкидланади. Унда ёзилишича, азалдан Бухорода наврӯзӣ дўппилар тикилган, наврӯзӣ либослар кийилган. Мучал ёшидагилар хонадони-да Наврӯз кунларида камбағал, етим-есир ва барча халққа байрамлик, инъом ва совғалар ҳадя этишган. Наврӯз таро-вати, шодиёнаси қарийб бир ойгача давом этган. Сўз мулкчининг сўлтони Ҳазрат Алишер Навоӣ Наврӯзн шун-дай улуғлайди:

Ҳар тунунг қадр ўлубон,
Ҳар кунунг ўлсин Наврӯз!

ХV асрнинг буюк тилшуноси Махмуд Кошғарий «Девони луготит турк» кито-бида ёзишича:

«Сума» (ивитилган бугдой номи) ку-ритиб туйлади. Сўнгра угра оши ва-нон қилинади. Шарбат учун қилинган, ундирилган арпа учун ҳам бу сўз қўла-нилади».

Шунга кўра, сумалак «ивитилган буг-дой» ёки «арпа» маъносини англатади. Бу сўз қадимги туркий калом — «сума»-дан келиб чиқиб, сумалак пишириш удуми эса Урта Осиёда яшаган қадимги туркий қавмлар орасида кенг расм бўл-ган деб хулоса чиқариш мумкин.

НАВРҮЗ ЁР-ЁРЛАРИ

Хай-хай ўлан, жон ўлан,
Келин келди ёр-ёр.
Наврӯз билан, куй билан,
Келин келди ёр-ёр.

Хай-хай ўлан, жон ўлан,
Ўйнаб қолинг ёр-ёр.
Уялтирмай қуёвни,
Гапта солинг ёр-ёр.

Хай-хай ўлан, жон ўлан,
Бугун Наврӯз, ёр-ёр.
Келин-қуёв номлари,
Гул ва Наврӯз ёр-ёр.

Тилла белбоғ занжирин,
Узиб бўлмас ёр-ёр.
Наврӯз кунӣ туй бўлди,
Бузиб бўлмас ёр-ёр.

Хай-хай ўлан, жон ўлан,
Чин сумалак ёр-ёр.
Қайнонасин бир қаранг,
Гирди палак ёр-ёр.

Хай-хай ўлан, жон ўлан,
Бухор қизи ёр-ёр.
Зардўз дўппи устаси,
Шўх қолдузи ёр-ёр.

Хай-хай ўлан, жон ўлан,
Гулу Наврӯз ёр-ёр.
Хуш келибсиз, қудалар,
Хизматдаммиз ёр-ёр.

Баҳоуддин боғидан,
Эсган шамол ёр-ёр.
Қадим Бухоро эли,
Тоғгай камол ёр-ёр.

Маҳосанинг бўлбули,
Хушхон экан, ёр-ёр.
Бухор элин қизлари,
Жонон экан ёр-ёр.

Мухаббатнинг кўзларин,
Сўқир дерлар ёр-ёр.
Унинг рамзин гулларда,
Ўқир дерлар ёр-ёр.

Гулу Наврӯз сержило,
Камалакли ёр-ёр.
Шавқли дамни сезмаса,
Ўл юракми ёр-ёр.

Хай-хай ўлан, жон ўлан,
Бахт иқболинг ёр-ёр.
Озод, эркин дийрнинг,
Истиклолинг ёр-ёр.

ХОЙ КЕЛИНЧАК, КЕЛИНЧАК

Хой келинчак, келинчак,
Кўзларингда ёш чак-чак.
Изибродда ёнасан,
Ёнингда йўқ беланчак.

Бир кун келар бешиқлар,
Очик бўлар эшиқлар.
Сени нечун ҳўрлайди,
Ўшал оғзи тешиклар.

Наврӯз нафосат, гўзаллик байрами-дир! Наврӯз кунӣ осмонимизда сон-саноксиз варрақлар учади, қаптарлар парвоз этади! Бир томонда кўпқари, чойхоналарда бахшилар, шoirлар мушoirаси, дорбозлар ўйини, хонандалар хонишлари, қизқичқилар томошаси, бир ёқда палов, қабоб, қандолатлар, Бухоро холвалари, турли рангли тухумлар. Баққоллар, атторлар дўқонлари, улардаги кўзни қамаштирувчи турли мато-лар, безаклар — қисқаси инсон меҳна-тини тараннум бўлади!

Ўтганлар қабри узра дуолар ўқилади. Лайлақлар ўз андуҳларини ташлаб она-юрт сари парвоз этадилар! Бухоро кўча-ларини бобочинорлар беади. Табиат-га қанча саховат қўлсак, шунча саховат оламиз. Она-табиат эркаси бўлмиш инсонлардан ўз инъомини аямайди.

СУМАЛАК УДУМЛАРИ

Сумалак тайёрлашнинг ахиб удумла-ри бор. Баъзи бир келинчаклар ўз вақ-тида фарзанд кўрмаган бўлса ёки айрим қизларнинг бахти очилмай қолса су-малакни бувиларга мурожаат қилишган.

Сумалакни бувилар фарзанд кўр-маган келинчакка энг аввал:

1) Сумалак пишғач, биринчи бўлиб сумалак ялатар экан.

2) Сумалак ичидаги тошини асрашни буюрган.

3) Сумалак сайлида қизларга самод-аги етти қолдузга илтижо этишни буюр-ган.

Бешиқда боланг бўлсин,
Қалбинг қувончга тўлсин.
Келгуси Наврӯз йили,
Ўйинг меҳмонга тўлсин.

Илтиқоли санамлар,
Гўзал, хоши каламлар.
Гар бўлмаса болангиз,
Албат қилар аламлар.

Етти малак қўлласин,
Ўйлигда гуллар унсин.
Ўшал муқаддас кунлар,
Қобил фарзанд йўлласин.

СУМАЛАКЖОН — СУМАЛАК

Юракларнинг илҳами,
Аждодларнинг инъоми.
Минг-минг йиллар қайдайди,
Мозийларнинг таоми.

Сумалакжон — сумалак,
Сумалакжон — сумалак.

Боғимда катта чинор,
Шахримизда катта минор.
Сумалак пиширишини,
Ўнут этмайшиз зинҳор.

Сумалакжон — сумалак,
Сумалакжон — сумалак.

Туришар эрта саҳар,
Баҳор отин қамчилар.

4) Келинчакнинг қулоғига сумалак майсасидан зирак ясаб тақишган.

5) Бувижонлар билан биргаликда ни-хол экишган.

6) Келинчакнинг тиззасига ўғил бола-ни ўтказганлар.

7) Сумалакни бувилар яхши дуолар ўқиган экан.

СУМАЛАК ИРИМЛАРИ

Сумалак — Биби Фотиманинг оши. Биби Фотима сумалак пишираётган-ларга бош-қош бўлиб турармиш. Агар тонготар маҳали у сумалакка беш бар-моғини урмаса, Наврӯз таоми қиёмига етиб пишмайди деб ирим қиладилар.

Сумалак пишираётганда фарзанд ку-таётган ёки бефарзанд аёлларга буг-дой майсаси берилди, улар майсани қулоқларига тақиб қўядилар. Бу билан келаётган янги йилда фарзандли бў-лишни орзу қиладилар.

Сумалак пишириладиган кунӣ ҳамма оҳорли (янги) кийим кийган, янги ол-маган киши жимхилоғига тоза мато бўла-гини боғлаб қўйса ҳам савобга ўтади, дейдилар.

Сумалак кўпчилик бўлиб тайёрлана-ди. Қишдан эсон-омон чиқиб олдик, деб хонадонлардан бир касадан бугдой йиғиб олинади. Айтишларича, бир қо-зондан таом еганлар бир-бирига қарин-дошдек яқин бўлиб қолишар экан.

Сумалак сайли бугун,
Кўзда севинч томчилар.

Сумалакжон — сумалак,
Сумалакжон — сумалак.

Бобо таом сумалак,
Ейшар етти малак.
Довруқ кетган оламга,
Муқаддас таом демак.

Сумалакжон — сумалак,
Сумалакжон — сумалак.

Калгай рўмол бошингда,
Ўсмаляри қошингда.
Тасаннолар бўлсин ой,
Сумалакдай ошингда.

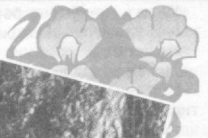
Сумалакжон — сумалак,
Сумалакжон — сумалак.

ЎЛКАМИЗГА КИРИБ КЕЛДИ ИСТИҚЛОЛ

Ўлкамизга кириб келди истиқлол,
Эркинликнинг оғушида ўйнаб қол.
Ажаб-ажаб замона,
Гулга тўлди ҳар ёна.

Самоларга парвоз этган қабутар,
Балабд-балабд уча қолган, йўқ хатар.
Ажаб-ажаб замона,
Гулга тўлди ҳар ёна.

Сирли сандиқ асрорларини очилди,
Муттатр хид ҳар томонга сочилди.
Ажаб-ажаб замона,
Гулга тўлди ҳар ёна.

Боболар руқларини айлаб шод,
Наврўз ила элларим бўлди обод.
Ажаб-ажаб замонда,
Гулга тўлди харёна.

Кетгай эрди гули Наврўз йироқлаб,
Тогдик уни мазийлардан сўроқлаб.
Ажаб-ажаб замонда,
Гулга тўлди харёна.

КИЗ ВА ЙИГИТ АЙТИШУВИ

Киз:
— Йигит тўни беқасам,
Беқасамга зар боссам.
Сумалакни узатиб,
Юрагинг билиб олсам.

Йигит:
— Рўмолнинг бор қирмизи,
Қора қошлар кундузи.
Сумалак тили экан,
Етти қизнинг юлдузи.

Киз:
— Арик бўйида ялпиз,
Юрмангиз якка, ёлғиз.
Сумалакни татишга,
Дўстингиз ҳамроҳ ҳаргиз.

Йигит:
— Учрашдик биз пинҳона,
Сумалак бир баҳона.
Узоқлардан келдим мен,
Ишқингда ёна-ёна.

Киз:
— Элимда фасли баҳор,
Кутган эдим интизор.
Маҳалламизга келинг,
Сумалак этса хумор.

НАВРЎЗИ ОЛАМ КЕЛДИ

Келдими, баҳор ростдан,
Булбул келди беҳосдан,
Лола қизил либосдан
Наврўзи олам келди.
Наврўзи олам келди.

Жўш уради шалола,
Очилибдур гул-лола,
Қизлар юзи ҳилола
Наврўзи олам келди,
Наврўзи олам келди.

Чугур-чугурли кушлар,
Кўндир ҳали юмушлар,
Тотув экан турмушлар
Наврўзи олам келди,
Наврўзи олам келди.

Обод бўлсин кошона,
Қизлар тақсин дурдона.
Барча элат дўстона
Наврўзи олам келди,
Наврўзи олам келди.

Эртақларда сўйланган,
Қўшиқ қилиб қуйланган,
Юракларга тўйланган
Наврўзи олам келди,
Наврўзи олам келди.

Довуллари бардошли,
Сумалагидир тошли,
Мозий ила сирдошли
Наврўзи олам келди,
Наврўзи олам келди.

Қизил гулдан гулоблар,
Ичинг, бўлар савоблар,
Тотли жигар кабоблар
Наврўзи олам келди,
Наврўзи олам келди.

Фам ёғдуси дутордир,
Дуторга ҳамма зордир,
Наврўз кутиб хумордир
Наврўзи олам келди,
Наврўзи олам келди.

Боглардан сабо келди,
Ё аҳди-вафо келди.
Айни муддао келди
Наврўзи олам келди,
Наврўзи олам келди.

Хониши Турон келди,
Жиссим аро жон келди,
Бир ширин забон келди
Наврўзи олам келди,
Наврўзи олам келди.

Қоши камонлар келди,
Кўзи мужгонлар келди,
Ажиб замонлар келди
Наврўзи олам келди,
Наврўзи олам келди.

Қўлда хинолар келди,
Гули раънолар келди,
Хушрўй, барнолар келди
Наврўзи олам келди,
Наврўзи олам келди.

Асил жонона келди,
Турки забона келди,
Ишқиде ёна келди
Наврўзи олам келди,
Наврўзи олам келди.

Адоғ-адоға келди,
Жонлар садоға келди,
Гул ҳиди думоға келди
Наврўзи олам келди,
Наврўзи олам келди.

Асрлар оша келди,
Бўлиб томоша келди,
Номига яраша келди
Наврўзи олам келди,
Наврўзи олам келди.

Тотли сумалак келди,
Қўшиғу эртақ келди,
Эзгую тилак келди
Наврўзи олам келди,
Наврўзи олам келди.

Лафзи ҳалоллар келди,
Экиб ниҳоллар келди,
Баҳорий боллар келди
Наврўзи олам келди,
Наврўзи олам келди.

Қўнглини чоғлаб келди,
Белини боғлаб келди.
Бизни сўроглаб келди
Наврўзи олам келди,
Наврўзи олам келди.

ҚАНАК ОТА

Отанинг ҳовли-жойлари қишлоқ чеккасида. Уғам дарёсининг баҳаво қирғоғига жойлашган. Ҳовлининг этағи дарёга туташиб кетган. Ҳовли гир айлана иморат. Улар одмигина қурилган. Бари инсон учун хизмат қиладиган тартиб ва дид билан солинган. Ҳамма-ёқ саранжом-саришта... Қанақ отанинг гапига қараганда бу уй-жойларни ўттиз йил мобайнида қуриб битирганлар. Бу ерда турар жойлардан ташқари товуқхона, қўйхона, молхона дейсизми, яна қатор асалари қутилари ҳам бор. Ҳовлининг тўрт бурчагида тўрт кетмон кўрдим. Бир ҳовлига наҳотки, бир кетмон етмаса, дея куламан. Отахон бунга изох берадилар:

— Кексаликми, кетмонни у ёқдан-бу ёққа кўтариб юриш ҳам баъзида малол келиб қолади. Ҳовлининг қайси тарафига бориб ариқ очаманми, экинларни суғораманми, кетмон тайёр турса иш унади...

— Саксон беш ёшингизда ҳам иш қиласизми?! Айни дам олиб, оёқ узатиб ётадиган пайтингизку!

— Меҳнат қилиш — дам олишда, бўтам. Ўтириб қолсак қон айланмай қолади, ишдан чиқамиз. Ҳар қанақа дарднинг давоси меҳнат. Меҳнат қилиб юрган одам кам оғриydi...

— Неча ёшингиздан меҳнат қила бошлагансиз?

— Қишлоқ жойларда ёш-поша қараб ўтирмайдилар. Болаларни ёшликданоқ ишга солиб юборадилар. Шароит, қишлоқ ҳаёти буни тақозо этади. Қизалоқлар онасининг этағида, болакайлар отасининг қанотида уй юмушлари, ҳўжалик ишларида боқишадилар. Ҳар қалай меҳнатни мол боқиш, молнинг тагини тозалаш, уни суғориш, ўт ўриб келиш, ем-хашак тўплашдан бошлаганман. Бундан бирорта қишлоқ боласининг ҳаёти мустасно эмас, десам тўғрироқ.

Каттароқ бўлганимдан кейин ишларим яна кўпайди.

Қолхозда табелчилик қилдим. Омбор мудири бўлдим, ҳисобчилик, магазинда сотувчилик ҳам қилганман... Қилмаган ишим қолмаган. 1941 йили немис фашизмига қарши уруш бошлангач, айни навқирон йигирма беш ёшимда Уғам қолхозига раис этиб сайлашди. Кейин олти ойлик ҳарбий тайёргарликка юборишди. Қайтиб келганимдан кейин Хумсон қишлоқ советига раис қилишди.

Брон туфайли урушга бормадим. Биноийдек ишлаб юрвдим, бирдан қишлоғимиздан 7 ҳақирим наридаги Ҳўжакент қишлоқ советига раис этиб жўнатадиган бўлишди.

Ўз еринг, ўз одамларинг билан ишлаш бошқа, бегона жойда ишлаш бошқа... Қишлоғимдан кетгим келмасди...

Бормасликнинг ҳам иложи йўқ. У пайтларда дарёни тескари оқишиш мумкиндиру, лекин райкомнинг гапини икки қилиб бўлмасди. Гапи гап, сўзи сўз эди.

...Оёғим тортмаганича бор экан. Иш бошлаш қийин кечди. Ерликлар бошқа жойдан келган раҳбарни қабул қилишлари қийин эди. Улар орасида ёлғизланиб қолишинг ҳеч гап эмас экан. Ўшанда бир кекса оқсоқол менга яхши маслаҳат берди:

— Бу ерда оёғингга осиладиган уч-тўртта одам бор. Улар билан

Қанақ ота Ниёзматов қизлари — Фотима ва Зухра билан

тил топсанг, ишни олиб кетасан. Тил тополмасанг, ёстик бўлиб кетасан... Қишлоқ аҳлига келсак, чўчима, уларнинг кўнгли тоза, уларга иш берсанг, бас! Шунда отамнинг, «ёмоннинг озгига ташлаб турсанг, овози ўчади» деган гаплари ёдимга тушди. Ўйлаб-ўйлаб ўша айтишган одамлардан бирини бригадир этиб тайинладим.

Иккинчисини ўзимга ёрдамчи қилиб олдим. Яна бирини галла ўримига бош қилиб жўнатдим. Ҳўжалиқда иш қайнаб кетди. Ҳамама меҳнат қилиш билан овора, биров билан бировнинг иши йўқ...

Ўша пайтлари иккита от миниб юришга тўғри келди. Бирини қундузи, иккинчисини чечаси... Қуш-қумурска тинади, лекин менда ҳаловат йўқ... Шўркчи, меҳнатларимиз зоя кетмади. Ўша йили Бўстонлик райони кўчама байроғи бизнинг Ҳўжакем қишлоқ советига топширилди. Тирноқ ичидан кир қидирадиганлар, қишлоқ советига раис бўлиш илинжисидда юрганлар билан ҳам апоқ-чапоқ бўлиб кетдик. Чунки, бу галаба уларнинг ҳам меҳнати самараси эди. Улар билан нари-бери бўлиб юрмай, ёнимга олганим, ишга солганим яхши бўлди... Ўша йили райком бизнинг қишлоқ советига пахта экишни топширди. Галлачилик, мевачиликка ихтисослашган колхозларимиз пахта етиштиришда тажрибасизлик қилиб қолдилар. Илгор, байроқдор қишлоқ совети бирдан районда энг охириги ўринга тушиб қолди.

Райком бюросига мени қақириб, то йигилиш яқунлангунча тургазиб қўйишларди. Ҳар тўқмоқлашганда бир қадокдан гўштимни олиб қолишаётгандек бўларди. Чирчиқ дарёсидда бир оқиб, бир чўкиб зўрга омон қолган одам ҳолатини бошдан ўтказардим... Ўша йили яна пахта экиш топширилди. Бедазорларни бузиб, пахта эқдик, тинмай ишладик. Гектаридан 18 центнердан пахта ҳосили ўйдиқ.

Район кўчама байрогини яна қайтариб олдик. Бу бир томондан қаттиқ танқиднинг, иккинчи томондан оғир меҳнатнинг натижаси эди.

— Иш жараёнида яна қандай қийинчиликлар, тўқнашувлар, келишмовчиликларга дуч келгансан?

— Ҳаёт жуда мураккаб экан, синглим, — дейди Қанақ ота ўйлаб. — Бир муаммони ҳал қилиб улгурмасингдан бошқаси бош кўтариб туради. Олғичлар, таъмагирлар билан олишавериб сочим оқарган... Ҳеч эсимдан чиқмайди, бир куни колхоз чўпони участка милиционерни устидан арз қилиб қолди. Нима дейсизки, битта қўй бер, деб ҳоли-жонимга қўймаяпти деди.

Агар подада битта улоқ етмасам ҳам чўпонга ойлик ёзилмайди. Талаб қаттиқ эди.

— Вазифанг жамоат тартибини сақлаш, жиноятчини қўлга тушириш бўлса-ю, нега ўзинг жиноятга қўл ўрмоқчисан? — деб милиционерга шاپалоқ тортиб юборибман деген. Бу ҳам етмагандек тўппончасини ҳам олиб-ман ҳаёл устида...

Иккинчи воқеа бундан ҳам баттар бўлган. Район прокурори ўринбосари миниб юрган қора отимга кўз олайтириб қолди.

— Шу отингга ҳавасим келяпти, менга бера қол, биродар, — деди у ялиниб.

— От меники эмас, колхозники...жамоа мулки ҳеч кимга берилмайди, — дедим қатъий.

— Ўзинг бир эмас, иккита от миниб юрсанг майли, бизга биттасини ҳам раво кўрмайсанми, ҳали шошмай тур, — деди қовоғини ўй у.

— Отбозорга чиқсангиз бундан ҳам яхшилари бор, соти олиб, вассалом, — дедим. — Менга келсак, мен эл-юрт хизмати учун миниб юрибман...

У мушқ кўтарди, ўдағайлади. Энангини деб сўқди...

— Э, осмон қўлингга бўлса ташлаб юбор, — дедим мен ҳам бўш келмай. — Биласанми, мен кимман, мен Хумсон

қишлоғиданман, сойда оқаётган сувиман, думалаган тошиман... Зўр келса яна ўз уйимга қайтиб кетавераман, — дедим. У менга бошқа гапирмади. Лекин... текинхўрлик, таъмагирлик одам танламас экан. Бунинг учун одамда иймон, диёнат бўлсин экан.

Колхоз раисларига раҳимим келарди. Районга меҳмон келадими, ревизор келадими, кутиш, кузатиш уларнинг бўйнига. Овғиннинг тағига қўй сўйган, яшиқ-яшиқ олманор, узум бериб жўнатган... Очиғини айтсам, колхозни ўмарадиганлар билан сира чиқиша олмаганман. Шунда ҳам Ҳўжакемта беш йил ишладим. Тўхматга ҳам учрадим, ғийбатга ҳам қолдим... Менга келсак, бировнинг устидан бир шاپалоқ хат ёзиб йиғлатмаганман, қаматмаганман... Дуо олиб яшадим. Шунданми, худого шукур ёшимни яшаб, ошимни ошаб, ҳалиям бўлса оиламнинг, қишлоғимнинг қорига яраб юрибман...

Колхоз қурилиши, қишлоқ советлари ишларидан кейин ўрмон ҳўжалиғида ишлашга ўтиб кетдим. Балки, ота-боболаримиз боғбон ўтганлари учунми, насибамиз тоғу тошларга ёйилган учунми ёки ҳаётдаги ноҳақликлардан қочиб, отга миниб тилсиз-забонсиз кўркам далалар, дов-дарахтлар билан диллашиб, таскин топганим учунми ўрмончилик билан шугуллана бошладим. Унда йигирма бир йил ишлаб, пенсияга чиқдим.

— Ўрмончиликда қандай муаммолар бор, деб ўйлайсиз?

— Ҳар соҳадгидек, бу борада ҳам қилинадиган ишлар кўп. Бошқармага, мутахассисларга боғлиқ томонлар бор. Мен ҳозир оддий одамларга боғлиқ бир масала ҳусусида гапирмоқчиман. Ўрмонларимиз сийраклашиб, баъзи жойларда йўқолиб кетаётир... Бунинг олдини олиш керак. Ўрмон ҳам бир бог. Унга ўрмон тилини биладиган боғбонлар керак. Ама шунда ундан ёнғок, бодом, жийда, эке, минг бир хил мева-чева ола бўлади. Ўрмонни одатда янги экилган нихоллар ҳисобига янгилаб, ёшартириб, қўнайитириб борилади. Бунга эса эътибор сусайиб кетди. Мен ишлаб юрган пайтларимда Хумсон қишлоғи чор-атрофидagi ўрмонларда ёнғокнинг ўзидан 170 минг туп бор эди. Ҳозирда ўшалардан етти миниги ё бор, ё йўқ. Негаки, қишлоқда газ йўқ. Одамлар ўрмонни кесиб ёқаяптилар. Ота-боболаримиз кўқартириб, яшнатиб кетган боғларни асраб-авайлайлик, бир туп қуриган дарахт ўрнига икки туп нихол экай, деган азаматни учратмадим. Шу аҳволда кетареса беш-ўн йилдан сўнг янаб турган бодомзорлар, дўланазорлар, жийдазорлар, ёнғокзорлар ўрни қий далага айланиб қолади. Бозорлардаги қуруқ мевалар нарх-наволарининг кўтарилишига ҳам, пасайишига ҳам ўзимиз сабабчи. Бунинг олдиндан ўйлаш, бунга олдиндан ҳаракат қилиш керак.

— Сўхбатимиз бозор муаммоларига қилиб тақалди. Бу ҳақда нима дейсиз?

— Катта ўғлим Аскаржон Токшентда ашайди. Шаҳарга тез-тез бориб тураман. Шунда албатта шаҳар бозорларини айланаман. Мўл-кўнчиликни қўриб қувонаман. Лекин олибсатарлар, чайқовчиларни қўриб хафа бўлиб кетаман. Тўғри, бу ҳам ўзига хос тирикчилик усули. Лекин ҳар қандай меҳнат ҳалол бўлиши керак. Улар деҳқон ёки маҳсулот ишлаб чиқарувчи билан харидор ўртасидаги тўсиқ. Қовунинг бир донасини кўтарасига 80 сўмдан олиб, 250 сўмдан сотаётган чайқовчиларни кўрдим. Новотининг нархи бир магазинда 300 сўм бўлса, иккинчисида 350 сўм. Сабаби-пиёз, картошкани айтмайсизми, деҳқондан арзимаган пулга кўтарасига сотиб олиб, устига осмон нарх қўйиб сотиб ўтиришибди. Қўл мевалар ҳам шу аҳволда сотилипти. Маҳсулотни етиштирган бошқа, олиб келадиган бошқа, сотадиган бошқа. Деҳқонга имконияти бериш керак. Ўзи етиштирдими, ўзи сотсин. Шунда шаҳарликларга ҳам, деҳқонга ҳам яхши бўлади.

Маҳсулот икки, уч қўлдан ўтиб харидорга келгани ях-

шими ёки харидор деҳқоннинг қўлидан сотиб олгани яхшими?!

— Ҳамқишлоқларингиз Хумсон қишлоғидаги мачитни қайта тиклаш, таъмирлаш ишларида Қанақ отамизнинг хизматлари катта дейишди...

— Меҳнатга ўрганган одам жим ўтиролмас экан. Пенсияга чиққандан кейин янаям кўпроқ ишлагин келаркан. Белингининг қуввати етмас ҳам шукри тилингининг қуввати, миёнагнинг қуввати бор. Орттирган тажрибаларинг, ҳаёт сабоқларининг ёшларга қолдиргин келаркан. У ёғини сўрасангиз ёш ўтиб бораётир, яхшилик қилиб қолишга улгуриш керак...

Лой қириш, девор урармидик, биз кексалар бош-қош бўлиб турдик, холос. Ешлар, қишлоқ аҳли мачит, унинг гир атрофини ободонлаштиришга жон-жаҳллари билан киришиб кетдилар. Чириган синчлар алмаштирилди, пойдевор мустаҳкамланди, томи қайта ёпилди...

Мачит олдига пешайвон қурилди. Қишлоқ аҳли топган-тутганини кўтариб келаверди. Уч ой деганда мачит битди. Мачитимиз асосан ҳашар йўли билан битказилди. Одам боласининг қўлидан келмайдиган иш йўқ экан. Йўқса, кечагина омборхонага айланган, ташландик бир жой бугун обод бир гўшага айланмасди. Олдинда қишлоғимиз чиройини очадиган кўп ишларимиз бор. Оллоҳ умр берса қараб турмаймиз...

— Қишлоғингизни азиз-авлиёлар ўтган жуда табарруқ жой дейишди. Бўстонлик туманида валийлар, авлиёлар номлари билан аталадиган жойлар кўп экан. Қишлоғингизнинг кекса одамларидан бири сифатида уларнинг келиб чиқиши тарихи ҳақида нималарни биласиз?

— Момоларимиздан Хўжакент номи Хўжайин сўзидан келиб чиққан, деган гапни эшитганман. Хумсон номи эса хумда бўёқ босиб чиқариш урф бўлган даврдан қолган дейишади. Чирчиқ дарёси йиғиларилар Чорчиқ деб юритилган. Бунинг маъноси шуки, Чотқоқ, Қўқсув, Пском, Угам — тўртта дарё қўшилиб, Чирчиққа қуйилган. Етти нафар валийнинг номи билан аталадиган жойлар бор. Булар Чумойлик бува, Пўстинлик ота, Хазрат Мулла бува, Боймушод бува, Юқори Қўрғон бува, Қайрағоч бува ва Севар отадири. Бу пири валийларимизнинг ҳар бири билан боғлиқ ибратли ҳикоятлар, ривоятлар ҳамон халқ орасида тилдан-тилга ўтиб юради.

Эмишки, Севар ота бир кунги бир пиёла гуручдан ош қилмоқчи бўлиб, тарадуд қўриб турсалар бир меҳмон келиб қолибди. Меҳмон устига яна меҳмон келибди. Хуллас, беш киши бўлишибди. Меҳмонлар бир пиёла гуруч қўриб, бундан бўлган ош отага етадими, бизга етадими дея кўнгилларидан ўтказишибди. Севар ота уларнинг кўнгилларидагини сезиб, ҳали шошмай турингиз, баракасини берса ош ҳаммамиздан ҳам ортиб қолади дебди ичда ва худди шундай бўлибди ҳам.

Бундан келиб чиқадиган хулоса шуки, пири валийларимизнинг феъл-атворлари кенг, бағри дарё бўлган. Биздаги энг яхши фазилатлар улардан. Улардан уруғ суриб, қон суриб келмоқда деб ўйлайман.

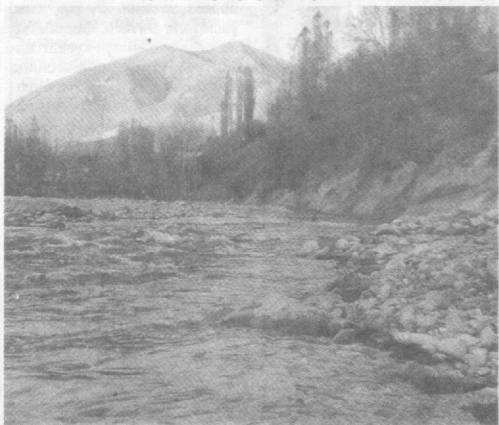
— Сиз одамлар феъл-атворидаги қандай жиҳатларни ёмон кўрасиз?

— Ёлғончилики. Ёлғон гапирган одам билан гаплашмай қўя қоламан. Гийбатдан безорман. Одам боласи каттага катталарча, кичика кичикларча муомала қилсин, уят-диёнати унутмасин. Одамда ақл билан фаросат ёнма-ён турсин. Фаросатсизлик билан айтилган гап-сўз одамнинг ўз бошига таёқ бўлиб тушаверади... Инсон давлатига мағрурланмаслиги керак. Бойлик—қўлинг кири, ювса кетади-қолади. Қишлоғимизда гўринг нурга тўлгур Махмуд Беркинов деган бир одам бўларди. Дунёси кўп, бой-бадавлат эди. Буни ҳеч ким билмасди. Умуман, одамларга кўз-кўз қилиб яшашни ёқтирмасди. Эл

қатори яшаб, ўтиб кетди. Баъзи бир одамларни кўриб, ёқамни ушлайман. Суқ бўлган сари яна бўлай дейишадди. Ошай-тошай дейди, кейин гирдобга тушиб кетганини билмай қолади.

— Ҳамқишлоқларингиз Қанақ отанинг юраги туянинг юраги экан. Шундоқ янгамиздан жудо бўлсалар ҳам «сир бой бермай», ўзларини яхши олиб юрибдилар дейишпоти. Янгамиз чиндан ҳам яхши аёл эдиларми?

— Раҳматли кампирим Тўхтаҳон биров зшиқдан мени йўқлаб келса, олдига дастурхон ёзиб, бир пиёла чой ичирмасдан жўнатмас эди. Ўртнинг ичида юргангиздан кейин бир кунда нечта одам йўқлаб келади. Ҳаммаси билан бир хил муомалада бўларди. Меҳмондўст, пазанда, дилбар аёлим бор эди. У мен учун энг қадрли бўлган ота-онамни қафтида кўтарарди. Хўжакентда ишлаб юр-

ганимда ҳар ҳафта Хумсонга келиб ота-онамни кўриб кетардим. Аёлим ҳар кунги бир ошли сабзи-пиёзни тўраб қўяр эди. Феъли кенг аёл эди раҳматлик. У ота-онамнинг кўп дуоларини олган... Аёл — уйнинг остонаси. Сени одамларга ёмон кўрсатадиган ҳам, яхши кўрсатадиган ҳам аёлинг. Сариеғни лой, лойни сариеғ қилиб кўрсатадиган ҳам аёл. Шундоқ аёлингдан, фарзандларининг орасидан жудо бўлишинг ўзи бўладими?! Одам яна ҳам ёниб кетмас экан. Ота-онангники ўлимга чидаган бунга ҳам чидайсан-да... Яхшиямки, ўғил-қизлар, набиралар, эваралар, келин-кеלבатларим бор экан, юрагим тафтини шуларнинг шуқури билан босиб юрибман. Катта ўғлим Аскаржон 54 ёшда. Тошкентда яшайди. Лекин бирон ишни мендан бемаслаҳат қилмайди. Бир оёғи шаҳарда бўлса, бир оёғи қишлоқда... Кичик ўлим Рискимжон Чорвоқ автобазасида ўттиз йилдан буён ишлайди. Фарзандинг кам бўлса ҳам ариқча сув бўлгайдиган бўлсин экан. Фотима-Зўҳра қизларини медицина ҳам-ширалари. Келинларим Озодахон, Зўҳраҳонлар ҳам ўқиган, билимдон аёллар. Ҳаммалари барака топишсин, орқамда қолишсин...

Қанақ ота — тарих. У ўз қишлоғи тарихи, қишлоғи одамларининг шодлиғи-ю, ташвишлари тарихи. У ўтмиш билан бугунни боғлаб турган кўприк. У қадим чинорлардан. Мен Қанақ ота яшаётган иссиқ хонадондан хайр-хўшлашиб чиқиб кетаяпману, орқамга қараб-қараб қўяман. Қўш дарвоза олдига ҳамшира озода ва чиройли ки-йиниб юрадиган, чехрасидан нур ёғилиб турган, қадди тик Қанақ ота кузатиб турарди.

Дилбар МАХМУДОВА,
Ўзбекистон Республикасида
хизмат кўрсатган журналист

МУҚАДДАС ТУЙГУЛАР

Халқ донишмандларидан бири иқтисодий бойлик келиб-кетадиган нарсаси, аммо халқ руҳияти бойликлари кетмас, туганмасдир, деган экан. Бугун фахр билан мустақиллик йилларида эришган энг катта бойлигимиз деб янгидан шакланган миллий руҳиятимизни айтишимиз мумкин. Бу руҳ халқ, ўзлигини англаш, фидойилик ва оғоҳликдан куч-қувват олмоқда. Истибдод замонидан хориждан келган меҳмон фақат халқимиз ўтмишидан ҳайратланса, шу кеча-кундузда Ўзбекистоннинг бугунига ҳавасланмоқда. Кеча у боболаримизнигина билган бўлса, бугун болаларимиз кўзларида юзлаб буюк истеъодларнинг сиймоси-ю шиддатини кўрмоқда.

Президентимиз фаолияти самарасидан вужудга келган «ўзбек модели» биз учун нақадар зарур ва фахрли бўлса, шу фаолиятнинг иккинчи бир қирраси «ўзбек руҳияти» шунчалик табарфук ва азиз.

Миллий истиқлол шарофати туйфайли олис тарихимиз ойдинлашгани сайин ота-болаларимиз инсоннинг маънавий олами, ички дунёсини билиш, тушуниш бобида ҳозирги авлодга нисбатан нечоғлиқ олдинда эканликлари, биз эса ўша бойликдан бебаҳра қолганлигимиз маълум бўлиб бормоқда. Тўғри, ҳозирги замон кишиши фантехника тараққиётида илгарилаб кетган, аммо инсоннинг руҳияти, қалби, ботиний дунёсининг тилсимлари борасида, аксинча, орқада. Шунга кўра, эндиги вазифа диний ва дунёвий билимларга, юксак маънавиятга эга бўлган қомил инсонни тарбиялашдан иборат бўлар экан, умуминсоний қадриятлар саналиши эстетик, маънавий-маърифий ёки ахлоқий фазилатларимизни бугунги авлод мулкига айлантириш, аждодларимизнинг аънава ва тажрибаларини ўрганиш долзарбдир.

Шу боис инсон маънавиятини турлантириб, қамолдоти сари етаклайдиган бундай билимларни ўқувчиларнинг ёши ва идрокига мос синфхоналарга олиб кириш лозим

бўлади. Зотан, Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганидек, «Маънавият — тақдирнинг эҳсоли эмас. Маънавият инсон қалбидан қамол топиши учун у қалбан ва виждонан, ақл ва қўл билан меҳнат қилиши керак».

Бу хазина инсонга ҳаётда барқарорлик бағишлайди... у йўқ жойда ҳеч қачон бахт-саодат бўлмайди. Нафақат кўҳна тарих, балки янги тарих ҳам бунинг қўллаб мисолларини беради».

«Маънавият» сўзи мустақиллик даврида кенг қўлланилмоқда, маънавият бугун Ўзбекистонда ислохотлар ўтказишнинг устувор йўналиши деб белгиланди.

Моддий нарсалар одамга жисмоний озик ва қувват берса, маънавият унга руҳий озук ва қудрат бағишлайди. Маънавият одамнинг руҳий ва ақлий оламининг мажмуидир. Тилимизда «Бамаъний одам» деган ибора бор. Бу ибората лойиқ қўрилиш улўф бахтдир. Ва, аксинча, «Бемаъний одам» дейиш кўчи ҳақоратдир.

Маънавият — жамиятнинг, миллатнинг ёки айрим кишининг ички ҳаёти, руҳий кечинмалари, ақлий қўбилияти, идрокини муҳассамлаштирувчи тушунча. Маънавият инсон ва жамият маданиятининг негизи, инсон ва жамият ҳаёти маълум йўналишининг бош омилдир. У иқтисодий-ижтимоий ҳаёт тизимининг шаклланиши, ўзгариши ёки инқирозга юз тутишига кўчи таъсир кўрсатади.

Маънавият кенг тушунча бўлиб, маърифат, маданият тушунчаларини ҳам ўзига қамрайди. «Халқнинг маънавий руҳини мустақамлаш ва ривожлантириш, — дейди И.А.Каримов, — Ўзбекистонда давлат ва жамиятнинг энг муҳим вазифасидир. Маънавият шундай қимматбахо меваки, у бизнинг қадимий ва навқирон халқимиз қалбидан бутун инсониятнинг улкан оиласида ўз мустақиллигини тушуниб етиш ва озодлиқни севиш туйғуси билан биргаликда етилган. Маънавият инсонга она сўти, ота намунаси, аждодлар ўғити билан бирга

сингади. Она тилининг буюк аҳамияти шундаки, у маънавият белгиси сифатида кишиларни яқин қилиб жипислаштиради. Табиатга яқинлик, жонажон ўлканинг бениҳоя гўзаллигидан баҳраманд бўлиш маънавиятга озук беради, кучайтиради. Маънавият ўз халқининг тарихини, унинг маданияти ва вазифаларини чўқур билиш ва тушуниб етишга суянгандагина қудратли кўчга айланади. Тарихга мурожаат қилар эканмиз, бу халқ хотираси эканлигини назарда тутишимиз керак. Хотирасиз барқамол киши бўлмаганидек, ўз тарихини билмаган халқнинг келажаги ҳам бўлмайди».

Маънавият миллат, мамлакат ва дин билан боғлиқ жуда кўп нарсаларни қамраб олади. Инсон маънавиятини белгилловчи омиллар ҳақида гап кетганда муайян давр, замон ва муҳитда яшовчи миллатнинг тарихан шакланган ва ҳозир ҳам яшаб келаётган урф-одатлари, аънава ва маросимларини назардан қўчирмаслик керак.

Маънавият, гарчи инсоннинг ботиний иқтидор, салоҳият ҳамда туйғулар қўлаидан дарак берса-да, у зоҳирий хатти-ҳаракатларида, фаолият турларида ўз ифодасини топади. Инсон турмуш тарзининг ботиний ва зоҳирий неъматлари у мансуб бўлган миллат ва мамлакатнинг маънавий қадриятларини ташкил этади.

Халқ қадриятларининг муҳим таркибий қисмини аънава, урф-одат ва маросимлар ташкил қилади. Улар ҳар бир кишининг ахлоқий-маънавий қамолотига бевосита таъсир қилади ва авлоддан-авлодга мерос бўлиб қолади. Тарихий тажрибанинг бир қисми сифатида бу қадриятлар муайян даврда яшаётган кишиларнинг тасаввурули, миллий хусусиятлари, маданий ва маънавий қиёфасида намоён бўлади. Улар ҳаётда учрайдиган қувончли ёки қайғули воқеалар (тўй, аза, никоҳ, фарзанд дунёга келиши, муайян саналарни нишонлаш) билан боғлиқ ҳаракатларда яққол кўринади.

Урф-одатлар ҳамма замонларда кишилар ўртасидаги муносабатларни бошқариш усули бўлган. Улар инсоннинг ҳулқ-атворини белгилайди, унга ўзи халқи ёки миллати турмуш тарзини ўрганишдаги асосий восита бўлиб хизмат қилади. Урф-одатлар ва удумлар, байрамлар, маросимлар ва бошқаларда маънавий ҳаёт ифодасини топади. Масалан, ўзбекларга хос меҳмондўстлик, катталарни ҳурматлаш, ҳашар йўли билан яқинлари, ёр-дўстларига кўмаклашиш каби одатлар ҳаётимизнинг ажралмас қисмига айланиб қолган. Маросимлардаги у ёки бу вазифа, шартларни бажариш, муайян талабларга риоя қилиш кишининг кўпгина хусусиятларини тарбиялайди, унинг руҳий оламига таъсир кўрсатади. Урф-одатларга амал қилиш жараёнида қатнашган кишилар ўзларини руҳий бардам ва енгил ҳис қиладилар, уларнинг маънавий озқуқа ташна бўлган ҳис-туйғуларини таскин топади.

Урф-одатлар миллий, диний ва бошқа соҳалар билан боғлиқ бўлиши мумкин. Миллий аъёнalar ва урф-одатларнинг тарихий шакллари ҳамда улар билан боғлиқ маросимларнинг кўпчилигига диний қарашлар ўзига хос таъсир кўрсатган. Тарихий ривожланиш жараёнида диннинг у ёки бу қўринишини қабул қилмаган халқ, ўзи тарқалган жойдаги миллатнинг урф-одатларига «сингди», уларни «ўзлаштириб» олган.

Миллий урф-одатлар ва халқ аъёнaları намоян бўладиган маросимларнинг таъсирчанлигини оширадиган одатлар ҳам дин билан боғланган. Улар у ёки бу халқ ҳаётининг муҳим қадриятига айланиб қолганлар. Бу боғлиқлиқнинг муаммоларини сунъий йўллар билан ечиш, миллий аъёнalarдан динни ажратиб учун «зўрлик» ўтказиш жуда салбий оқибатларга олиб келади. Мамлакатимизнинг етмиш йиллик тарихи бунинг яққол мисолидир. Халқлар асрлар давомида ардоқлаб келган урф-одатларнинг кўпларини ўзравонлик

билан йўқотиш, уларнинг ўрнига турли дабдабали маросимларни ўйлаб топиш, халқ орасида мажбуран ёйиш кўзланган натижани бермади.

Халқ аъёнaları ва урф-одатлари тарбиянинг битмас-туганмас манбаи, кишиларнинг ўсиб бораётган маънавий эҳтиёжларини қондиришнинг зарур омилдир. Уларга амал қилиш, урф-одат талабларини кишиларнинг онги ва қалбига сингдириш ҳозирги замоннинг талаби, бу вазифаларни бажариш эса бизнинг инсоний бурчимиздир. Бу борада ҳеч қимнинг томошабин бўлиб туришга ҳаққи йўқ. Чунки ана шу бурчни адо этиш маънавий пок, ор-номусли, виждонли ва ҳар томонлама баркамол кишиларни вояга етказиш имконини беради. Бундай кишиларнинг ҳаётият ва республикамиз келажагини, халқимизнинг эзгу орзуларини амалга оширишни тасаввур қилиб бўлмайди.

Мустақиллик коммунистик ақидапарастликка чек қўйди ва янги шароитда маданий меросга муносабат қандай бўлмоғи керак, деган муҳим масалага эътиборни қаратди.

Маданий меросда халқнинг, миллатнинг тарихи, тарихий онги ва хотираси, асрий орзу-интилошлари, билимлари ва ижтимоий тажрибалари мужассамлашган. Шу боисдан маданий мерос ўзлгимизни англашимиз, жишласувимиз, келажакка интилишимиз, мустақил ривожланишимиз учун қудратли таянч бўлади.

Маданий мерос мустақил Ўзбекистонда янги маънавиятнинг негизини, пойдеворини ташкил этади.

Миллий истиқлол мафкура-си ҳам халқимизнинг тарихий бой тажрибасига, бой маънавий-маданий меросига таянган ҳолда шаклланади ва ривожланади.

Маданий меросимиз мазмунан нихоятда бой, шаклан жуда ранг-барангдир. Шу сабабдан унга муносабатни белгилашда катта қийинчиликлар туғилади. Чунки бу муносабатни битта ёки иккита мезон асосида аниқлаш

мумкин эмас. Зеро, маданий меросимизда дунёвий ва илмий-материалистик, диний ва идеалистик, илмий-атеистик ва вулгар атеистик, мистик ва рационалистик ва бошқа тамойилларга асосланган ғоялар, қарашлар, назариялар ва уларни акс эттирган асарлар кўп. Айни пайтда бу дунёвий ва диний меросимизни, тарихимиз ва ўтмишимизни идеаллаштиришимиз ёки турли тарихий давр маданиятини бир-бирига қарама-қарши қўйишимиз мумкин эмас.

Айниқса, биз ўтмишда жуда қобилиятли, билимли, ижодкор, буюк миллат бўлганмиз, деб ўзимизни овутиб, олдимиздаги улкан вазифа — юксак маданиятли, ривожланган ҳаётият қуриш масалаларини унутмаслигимиз лозим. Биз уларни чуқур ўрганишимиз, Ўзбекистон мустақиллигини мустаҳкамлашга хизмат қилдиришимиз керак.

Маданий меросга илмий муносабатни шакллантиришда, бизнинг назаримизда, маълум мезонлар мажмуидан келиб чиқиш лозим. Энг аввало, маданий меросга муносабатни белгилашда аксиологик мезонларга таяниш мақсадга мувофиқдир, яъни меросни қадриятлар нуқтаи назаридан таҳлил қилиб, ундан миллий онгимизни ривожлантиришга, турмушимизни юксалтиришга, тараққий этишимизга хизмат қиладиганларини ажратиб олишимиз керак.

Маданий мероснинг ҳар бир конкрет ҳодисасини, қадриятини баҳолаганда, амалда фойдаланмоқчи бўлганимизда уларнинг қай даражада Ўзбекистон миллий истиқлолининг маънавий асосларини мустаҳкамлаши, халқимизни умумжаҳон тараққийотининг фаол субъектига айлантиришга хизмат қила олиши боз мезон бўлмоғи керак. Биз янги-ча фикрлайдиган, замонавий талаблар асосида ишлайдиган кишиларни тарбиялаб, вояга етказишимиз зарур.

Маданий мерос ва миллий қадриятларга аксиологик ёндашувнинг, фикримизча, тўртта асосий низоми мав-

жуд. Булар — инсонпарварлик, халқпарварлик, ватанпарварлик ва тараққийпарварлик. Бу тамойиллар, мезонлар умуминсоний характерга эга бўлиб, улар бир-бирларини рақд этмайдилар, аксинча, бир-бирларини тўлдирдилар.

Ҳаётиятда ҳаётга, ўзгаришларга бефарқ қарайдиган лоқайд кимсалар бўлмаслиги керак. Бу тараққийотимизни орқага суриб юборади. Инсон буюк, эзгу орзулар билан яшасин. Уни нафақат мамлакат, балки жаҳонда рўй бераётган ҳодисалар қизиқтирсин. Дунёқарашини, онги чегараланиб бир қолганда қолмасин. Миллий гурур, истиқлол мафкура-си ғоялари унга доимо ҳамроҳ бўлсин.

Ҳар бир инсон ўз умрини табаррук зотлар кечирган ибратли ҳаёт билан таққослар экан, кўнглидан мен ана шу аждодларимизга муносиб воқисманми, деган савол ўтсин. Улар шу қадар буюк мерос қолдирибди, мендан нима қолди, деган туйғу билан ўз фаолиятини баҳоласин. Мамлакат ва миллат ҳаётида, тақдирда шундай даврлар бўладикки, улар ўтмишини истиқболга улаб, истиқбол йўллари-ни янада нурафшон этади.

Бир пайтлар сунъий равишда камситилган Шарқ фалсафаси яна одамлар маънавиятидан ўрин олди, ўзбекона меҳр-оқибат, ҳурмат, чидам, ўзгалар дардига ҳамдардлик сингари олижаноб қасдларлар қарор топмоқда: исломият ва дунёвий илм соҳаларида дунёга машҳур бўлган авлод-аждодларимиз меросига эгалик ҳисси кучайди: отаболаларимиз ҳоқи ётган заминнинг, ягона Ватаннинг гуллаб-яшнаши ҳар бир фуқаро учун муқаддас туйғуга айланмоқда, миллат ва Ватан келажагини белгилловчи соғлом-авлодни тарбиялаш барча учун маънавий заруриятга айланди.

**Ҳаётхон
КАИМОВА,**

Наманган муҳандислик
педагогика институтининг
катта ўқитувачиси

Богистон қишлоғидан бир кунда армияга чақирилган Ҳасан-Ҳусан, қишлоқ совети котиби Охинжон Чимкентга етиб борганларида уруш тугаб, орқаларига қайтишга рухсат теғди. Қишлоқдан чиқиб кетганларида ҳам бир ойдан ошди. Яна бир ой орқага қайтишади. Азар Сайфам орқали тоғ оранаси уч-тўрт кунда Богистонда бўлишарди.

Ҳасаннинг бу маслаҳати Ҳусан

жарида қирқиб олган таёғини ерга тираб-тираб йўл бошлади. Аҳён-аҳёнда орқасига ўгирилиб изини босиб келаётган укасига таёғининг учини узатар, хавфсизроқ жойга ўтиб олгач, ер остидан Охинжонга қараб қўярди.

Охинжон йўлнинг энг тор жойида харсанг тошлар орасидан осилиб тушган дўлана, камхас-так шохларини ушлаб-ушлаб ўтаётганда олдинда кетаётган ака-укаларнинг нималардир гап-

бошидаги яйловда Жапақ деган бир қозоқ ўтовига етиб қолишиди. Энгагида яккам-дуккам соқоли Жапақ Охинжоннинг отаси билан бурундан борди-келди қилганидан «Вой, бовурум-ей, вой, бовурум-ей, отанг тирикми, Аҳматбий дурустми» деб кўчқор сўйиб меҳмон қилди. Тогма-тоғ, дарам-дара йўл юриб чарчаган йигитларнинг қорни тўйиб бироз бўшашса ҳам кўз олдига қишлоқ, қариндош-уруғ, бола-чақалар кел-

«ОДАМХҲҲ»

(ХҲҲҲҲҲҲҲ)

билан Охинжонга маъқул тушиди. Охинжон ўрта бўйли, оқсуяк келатили, мулоим табиатли, ўқиган йигит. У Охмонбойнинг ёлғиз ўғли, ёшлигидан очлик, ночорликни кўрмаган, бадавлат хонадонларда ўсадиган болалардай илғи тўқ эди. Кийинишда ҳам қишлоқ йигитларидан ажралиб турар, қишда қундуз ёқали пальто, сувсар телмак, хром этик киярди. Ўзи ёш бўлсада, қишлоқ совети котиби бўлаганидан кейин қишлоқнинг барча икир-чикири, баланд-пастни унинг елкасида эди. Ҳасан-Ҳусан ҳам оддий қишлоқ йигитлар: Ҳусан баланд бўйли, камгап, нимжон бўлса, Ҳасан етилган буқадай тиқмачоқ, бақувват гавдали.

Йигитлар йўлда бир-бирига боғлаб қўйилгандай тизилиб борарди. Кун ботмасдан Бахмал кўл ёнидан ўтиб кетишиди, гира-ширада қоялар орасидаги илон изи сўқмоқдан настга туша бошладилар. Жар пешонасидан ўтадиган сўқмоқ жуда тор, ниҳоятда хавфли эди. Баҳор, қишда бу ердан юриб бўлмайди. Сирпанган одам икки-уч терак бўйи келадиған жарга учиб кетиши ҳеч гап эмас. Одамлар кўпинча бу ердан ўтмасдан узоқроқ бўлса-да жарни ёқалаб, тоғ оша текисликка тушарди. Ҳудди шу жойга келганда Ҳасан четан дараксидан дудам хан-

лашаётгани қулогига чалинди. Одам қуласа тилка-пора бўлиб кетадиган жардан эмас, ака-уканинг унга қараб хўмрайиб туришидан юраги «шувв» этди. У дўлана шохини аввал секин тортиб кўрди, бақувватлигига кўнгли тўлгач, уни ушлаганча этигининг раҳини ерга қийшайтириб, ботириб олган талпинди. Пешонасидан совуқ тер чиқиб кетди. Охинжоннинг хавфли жойдан ўтиб оланини кўран ака-ука олдинга қараб кета бошлади.

Улар пешинга яқин Угам дарёси

дими, Жапақ ога шунча қистамасин «кетамиз»га тушиб қолишиди. Охири меҳмонларнинг кўнглига қараган Жапақ ога йўлга атаб пиширилган гўшт, ичакка тиқилган сарёғ, қурт, нон берди. Эркин яйловда сийнаси йилтираган оқ отининг жиловини Охинжонга тутқазиб: «Навбатма-навбат миниб кетасизлар», деди.

Ҳамқишлоқлар йўлга тушишиди. Охинжон отда, ака-укалар пиёда кетишаётганиданми ўзини ноқулай ҳис этиб: «Ким чарчаган бўлса минсин», деди. Ака-ука садо беришмади. Бироздан кейин Охинжон отни тўхтатиб: «Ҳой, Ҳасан, Ҳусан, энди сизлар мининглар, мен бироз оёғим чигилини ёзай», деди. Ака-ука яна миқ эттишмади. У тоёдан бу тоққа ўтиб олуниларича қоронгу тушиди. Угам яйлови этагида атрофи кўра, олди айвон, ичи қоп-қоронгу, узун бостирмага дуч келишди.

— Мана шу ерда тунаймиз, — деди Ҳасан, — отгайм, бизгайм жой бор экан, эрталаб барвақт йўлга чиқсан, кемчага Бўғичал-пакка етиб оламиз, у ёғи бир қадм.

Бостирманинг қоқ ўртасига олов ёқишди. Ҳасан бориб кўранинг дуч келган жойини бузиб, қуриган шох олиб келди. Чарс-чурс ёнаётган олов ўртадаги билинар-билиммас изгирини иштмас, йи-

гитлар ўз ҳаёли билан ўзи бўлиб қўлларини оловга чўзиб жимжит ўтиришарди. Бурчакдаги бир-икки боғлам пичан олдиға отни қўйиб юборишди. От пичандан кўра кўпроқ довулладан гулҳанға қўлоқларини диққаттириб қараб турарди. Орадаги сукунатни шунча йўлдан буён озғиза талқон солгандай қовоғи солиқ Ҳасан бузди.

— Охинжон ака,— деди у ярмидан кўпи ёниб кетган таёқни оёғи билан гулҳан ичига тепиб юборар экан,— сиз билан ҳисоб-китоб қиладиган бўлдиқ-да!

— Нимани ҳисоб-китоб қиласан, арағени хом ўрдуми?

— Ие, эсингиздан чиқди. Сизни одамлар анча эсли дейишарди, эсингизни еб қўйганға ўхшайсизов.

Кутилмаган бу қўрсликдан Охинжон аввал ҳайрон бўлди, ҳали қишлоққа бирон одам унга бунақа муомала қилмаган, ўзича бунни Ҳасаннинг қўполизидеб билди. Парво қилмади. Мийғида қулиб Ҳасаннинг гапини ҳазилға йўймоқчи бўлди.

— Энди ука, эсимиз бўлса сан билан йўлдош бўлармидик. Эси настингиз йўлдоши бўлмас, йўлдоши бўлса-да қўлда оши бўлмас.

— Ҳали шунақа дегин,— деди қақчайган Ҳасан сансирашға ўтиб. У ўрнидан туриб Охинжон ечиб қўйган этигининг бир пойини олиб улоқтирган эди, этик бориб отға тегди. От типирчилаб пишқирди.

— Сен юмшоқ супурисан, билдингми,— ўйқирди Ҳасан жазаваси тугиб,— у ахлатни супуради, шунинг учун ўзи исқирт бўлади. Сан исқирт бўлмасанг, нега мени ошлагға аралашдинг, хотинимни йўлдан урмоқчи бўлдинг, «Сани қаматаман» деганинг эсиндами, ё эсингни жойиға тушириб қўяйми?

Охинжон Ҳасаннинг вазоҳатидан ҳайрон бўлиб, Ҳасанға қараган эди у кўзини олиб қочди.

— Узингни бос, ука,— секин гап бошлади Охинжон,— қуюшқондан чиқма!

— Йўқ,— деди Ҳасан палохмондай муштини йиғиб Охинжон устига бостириб келар экан,— қуюшқондан сан чиққансан, сан бировнинг ошласига тумшугингни

суққансан, ошлада бўладиган майда-чуйда ишларни рўқач қилиб хотинимни йўлдан урмоқчи бўлгансан.

— Э, тавбандан кетай,— деди Охинжон ажабланиб,— кўздай кўни-қўшни бўла туриб нималарни ўйлаб, нималарни алжираясан, ўзи?!

Охинжон бамайлихотир қўлларини ишқалаб оловға тоблар чоғи лоп этиб ҳаёлиға бултурғи воқеа келди. Охинжон эрталаб ишға кетаётганда Ҳасаннинг хотини уни йўлда тўхташиб эрининг дастидан шикоят қилган, кечқурун ҳамма ёғи моматалоқ ҳолда идораға келиб, охирги пайтларда томорқаларига экилган сабзи, пиёз ариқлари ичидеги кўкнорини эзиб ичиш одатини чиқарган Ҳасандан ноланган эди. Шунда Охинжон Ҳасаннинг олоғиға келиб у билан бироз ади-бадиға борган, «шундоқ чиройли хотинингни урган қўла-ринг кесилсин» деган эди. Ҳовлининг ўртасидаги сўрида яланғоч оёқларини оқилтириб ўтирган Ҳасан Охинжоннинг орқасидан «Чиройли бўлса никоҳлаб ола қол» деб сўқиниб қолганини эслади...

...Охинжон бир пой этигини олиб келиш ниятида ўрнидан қўзғалаётганда Ҳасан укасиға бошини қимирлатиб галати ишора қилган заҳоти Ҳусан Охинжоннинг устига қўққисдан ташланиб қолди. Нима бўлаётганиға тушунолмай эсанкираган Охинжон ҳушини йиғиб олгунча ака-ука уни буғалаб ташлашди.

Бостирманинг ичи тўс-тўполонға айланди. Одамларнинг ур-йиқити, хириллаган товушлардан чўчиб кетган от шундай қаттиқ кишнаб юбордики, бирдан бостирма ичи сув қўйгандай жимит қолди. От бостирмадан отилиб чиққиди қоронғу зимистон ичидега ойиб бўлди.

Ака-ука ҳансираб ўрниларидан тураанда оппоқ оёқлари, узун-узн чиройли бармоқлари ёзилган ҳолдаги Охинжон шипға қараб қотиб қолган эди.

— Чатоқ бўлди,— деди Ҳусан эсанкираб.

— Учир овозингни,— дўқ урди Ҳасан,— булар иш бўлди, шимини ечиб ол, чилвирминан оёқ-қўлини боғла.

Ҳасан қоронғу бостирманинг ичига разм солди. Орқа деворда тахмон, тоқчалар ўртасидаги ҳандаққа кўзи тушди. Ёзу қишда дон-дун сақланадиган, одам бўйи келадиган ҳандақ-чуқурчанинг ичига таёқ тиқиб кўрди. Бўйи чўзилиб, зил-замбилдай бўлиб кетган Охинжонни ака-ука судраб келиб шу ҳандақ ичига бошини паста қаратиб ташлашди. Охинжоннинг боғланган икки оёғи ҳандақдан бир қаричча чиқиб қолди. Ҳасан бостирма бурчагидан топанг эски бўйра билан Охинжон оёқларини ёнди, устиға хашак ташлаб, биров сезмайдиган қилиб қўйди...

...Жапақ оға ёнбошлаб энди кўзи илгинган экан бирдан ташқарида ит вовуллаб, отнинг дупурдупури эшитилди. У апил-тапил ўрнидан тураётганда от кетмакет кишнади. Жапақ оға ўтов эшиги олинда кўзлари қинидан чиқиб кетгудай пишқириб турган оқ отининг юганиға қўл узатиб ҳайрон бўлди. От бўридан ҳурки-гандай чопган, терлаб кетган эди.

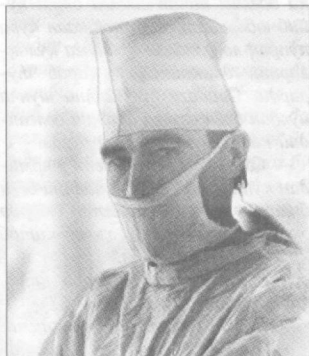
Жапақ оға отнинг аҳволидан бирон қор-ҳол бўлган шекили деган ҳаёлда ўтов ичига югуриб кириб милтиқни қўлиға олди. У узангига оёқ қўйиши билан оқ от-да қанот пайдо бўлгандай учиб кетди. Қоп-қоронғу тунда Жапақ оға қаёққа кетаётганини ҳам билмас, йигирма-ўттиз чақирим тинимсиз югуриб келадиган от эски бостирмани айланиб, кўрадан сакраб ўти-да бостирма айвонида таққа тўхтади. Зулматни ёриб юборгудай бор кучи билан кишнади. Жапақ оға бостирма ичидеги хира ёнаётган гулҳанға кўзи тушиб, отдан ўзини қандай ерга отганини ҳам билмайдди. У югуриб ичкариға кирганда олов атрофида бири Охинжоннинг сувсар теллазини, бири қундуз ёқали палтосини кийиб, қоққан қозикдай қаққайиб турган иккита шарпаға кўзи тушди...

...Шундан буён богистонликлар Ҳасанни олдидан ҳам, орқасидан ҳам «Одамхўр» деб атайдиган бўлдилар.

Тилаб
МАҲМУД
1999 йил.

ТИРИКЛИК МУЪЖИЗАДИР

**Ҳам руҳ, ҳам вужуд табиби, ижодкор шифокор,
1-тоифали уролог,
Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси
Алижон Зоҳидий билан мулоқот**

— Муҳлисларингиз сизни матбуот, ойнаи жаҳондаги диний, фалсафий чиқишларингиз, шеър ва ҳикояларингиз, илмий, илмий-оммабоп мақолаларингиз орқали яхши билишади. Аммо аминманки, сизнинг тиббиёт соҳасида 20 дан ортқ ихтиролар қилган, китоблар ёзган олим ва қўли енгил шифокор эканлигингизни кўпчилик билмас керак. Айтингчи, ижодкорлик ва шифокорликнинг оғир масъулиятлари битта одам учун оғирлик қилмайдими? Саволни бундай тахлитда қўндаланг қўйганлигим бежиз эмас. Зеро, ижод аҳли руҳни, тиб аҳли эса вужудни даволайди. Демак, иккаласининг ҳам нияҳатда улкан масъулиятлари бор.

— Баҳромжон! Сиз олим ва ижодкор сифатида ҳазрат бобоқалонларимиз Абу Али ибн Сино ўзининг тиббий асарларидан бири «Урқузани», Ҳаким Давоий ал-Ғилоний «Фавойид ул инсон»ни, ҳазрат Бобурнинг хос табиби Ҳаким Юсуфий «Тибби Юсуфий»си назм тилида битилганлигидан, ҳазрат Навоийнинг табобатга оид шеърий жумалари мавжудлигидан, шоир Фуқрат, Ҳамзаларнинг яхшигина табиб ҳам бўлганлиқларидан ёхуд ўзбек тиббиётининг кўзга кўринган намойендалари, марҳум Зикрилла Ёгамбердиев, у кишининг қизлари, тиббиёт фанлари номзоди Зарифа Ёгамбердиевалар, профессорлардан Ҳаким Зоҳидий, Отаулла Оқиллов, ҳурматли устозларимиз, профессор Жуманазар Бекназаров, Эркин Турсунвалар тиб олими бўлишлари билан бирга бир неча адабий китобларнинг ҳам муаллифлари эканлигидан бохабарсиз.

Дарҳақиқат, тиб илми вужуд саломатлигини, ижод илми эса руҳият сихатлигини таъминлайди. Шу босдан ҳам яхши шифокорни бир вақтнинг ўзида яхши ижодкор, иқтидорли ижодкорни эса иқтидорли табиб деб тушуномқ керак. Тиб илми ҳар бир беморнинг ҳасилиги турига, даражасига қараб унинг ўзи, ота-она, фарзандлари, қон-қариндошлари билан моҳирона мулоқот қила

олиш санъатини талаб қилади. Бу тиббиётда этика ва деонтология дейилади. Қайсики шифокор назм ва насрдан беҳабар экан, миқозларнинг қалбига йўл топиб ҳолисаниллоҳ даволай олмайдди. Табиийки, унинг шўҳрати ва мавқеи ҳам шунга яраша бўлади.

Таниқли ўрис олими В.Бехтерев «Қайсики шифокорнинг мулоқотидан кейин мижози енгиллик ҳис этмас экан, демак у яхши шифокор эмас», дейди. Шифокорларнинг орасида жуда салоҳиятлилари бор, аммо муомала маданиятини ўз ўрнига қўя олмаганлигидан ҳатто қўшиси ҳам танимайди ва, аксинча, беморнинг енгидан қирб ёқасидан чиқиб кетадиган, хушмуомалалилари ҳам борки, уларни олис-олислардан одамлар излаб келади.

Мен ҳурматли устозим Жуманазар ака билан кўп бора мураккаб операцияларда қатнашганман. Операция вақти 4-5 соатдан ошса, оёқларингдан мадор кетиб ўзингни ҳорғин ҳис эта бошлайсан, анестезиологлар ва операция ҳамшираси эснай бошлайди. Шу кезде устоз шеър ўқиб бошлайдилар, қарабизки, ҳорғинлигингиз йўқолиб баданга ғайрат қира бошлайди.

— Ижодга қайси ёшдан кириб келгансиз? Бу ҳавасми ёки қалб амри? Умуман, тарихимиз ҳолингизга ҳам тўхтабди ўтсангиз...

— Нобель мукофоти соҳиби, академик И.Мечников «Ҳар бир гўдак даҳоликка даяроғадир» деб бежиз айтмаган. Атрофга, уним-ўсиб келаётган болақайларга бир эътибор бериб қарасангиз, маълум ёшда уларда шеър ёзишга, расм чизишга ёхуд бирор-бир касбу корга лаёқат ҳосил бўла бошлайди. Аммо уларнинг барчаси ҳам келажақда буюқ шоир, расом бўлиб етиша олмайдилар. Сабаб битта: атрофдаги одамларнинг, айниқса, ота-она, ўқитувчиларнинг бола иқтидорига, қўпол қилиб айтганда, жиноятқорона бефарқлиги, ўзига хос рағбатлантиришнинг йўқлиги ёхуд бир оғиз ноҳўя ўғит, танбеҳ оқиб-

тида жамият қанчадан-қанча даҳолардан, бўлғуси алломалардан маҳрум бўлиб қолади.

Олпоғга шукур, дадам диний ва дунёвий илмларни чўқур эгаллаган, бахши-табиат инсон. Болалигимда достонлар, эртақлар, ғайритабиий ҳодисалар тўғрисида сўзлаб берам, Навоий, Бобур, Машраб, Бедил ғазалларини ихлос билан ўқидилар. Мен олти ёшга тўлар-тўлмас, араб имлоси билан битилган «Иброҳим Адҳам», «Арвоҳнома», «Тарихи Муҳаммадия», «Қиссасул анбиъ» каби китобларни ўқишга ўргатдилар. Шу босдан бўлса керак, ўзимда ҳам ижодга, шеърятга майл уйғона бошлади. Илк шеърим 9 ёшимда Ургут туманининг «Октябрь алангаси» рўзномасида чоп этилган. Шундан кейин «Ленин учқуни», «Ғунча», «Гулхан» каби рўзнома ва ойнамаларда чоп этилди. 1981 йили ўрта мактабни олтин медалга тугатдим. Мақсадим тоғам, тиббиёт олими Наби Юсупов каби шифокор бўлиш эди. Шу истак мени Самарқанд Медицина институтига етаклади. Аммо истак ҳамма вақт ҳам воқеъликка тўғри келавермас экан, шу йили ўқишга қира олмадим. Тақдир шамоли мени Тохатжоннинг Панжахент туманидаги Безовчи расомлар тайёрлайдиган техникумга учириб келди. Бу даргоҳнинг остонасини обдон ялаб дипломни олғач, ҳарбий хизматга жўнадим. Ички қўшинларнинг бўлинмаси таркибида собиқ СССРнинг кўп ҳудудларини кезиб чиқдим десам муболага бўлмас. Бу хотиралар «Собиқ қонвойнинг кечинмалари» деб номланадиган асаримда жамланган.

Бу қўлэзма ўн йилдан ортққ столим тортмасида ётди. Нияҳот бу қўлэзма мустикалик шарофати билан чоп этилади деган умиддаман.

Нияҳот, 1985 йилда азалий орзуим ушалди, мен Ўрта Осиё Медицина Педиатрия институтига ўқишга кирдим ва 1991 йили «Болалар жарроҳлиги» ихтисослиги бўйича имтиёзли диплом билан битирдим. Шундан кейин то 1998

йилга қадар шу даргоҳда талабаларга «Одам анатомияси», «Травматология ва ортопедия», «Асаб жарроҳлиги», «Болалар жарроҳлиги ва урологияси» соҳасидан дарс бериб келдим. Шу кўнларда «Болаларда эпизодия хасталигини жарроҳлик йўли билан даволаш» мавзусидаги илмий тадқиқотимни тугатиш арафасидам.

— Икки йил аввал тиббиёт соҳасидаги иxtиронгиз учун Улугбек жамғармаси мукофотининг совриндори бўлган эдингиз...

— Ҳа, шундай. Тошкент Медицина Педагогика институтининг «Болалар хирургияси» кафедрасида ишлаб юрган кезларим жумлати устозларим Россия ФА академиги А.Сулаймонов ва профессор Ж.Бекназаровларнинг бевосита имдодлари билан тиббиёт соҳасида 20 дан ортқ иxtиро ва 30 та рационализаторлик тақлифи киришти гувоҳнома олдим. Илмийлашимиз болалар жарроҳлиги, урологияси ва неврологиясининг энг долзарб муаммолари ечимига бағишланган эди.

1997 йилнинг баҳорида «Иқтидорли ёш олимларни рағбатлантириш» бўйича мазкур танлов эълон қилинган, мен ҳам устозларимнинг оқ фотихаси билан иxtироларимдан бирини ҳайъат аъзоларига тақдим қилдим. Институтнинг илмий ишлар бўйича проректори, профессор А.Искандаров масалага ҳолисона ёндошиб, танлов учун йўланма берди. Август ойида танлов натижалари маълум бўлди. Академик Ҳ.Ориповнинг шахсан қўлларидан «Танлов ғолиби» тўғрисида гувоҳнома ва ёрлиқни олган куним хайитининг энг бахтли онларидан бири. Иxtиро «Тўғма тараққиёт нуқсонини бир босқичда даволаш муаммо-

лари ечими» хусусида бўлиб, иқтисодий самарадорлиги 1997 йилнинг нарх-навоси бўйича бир йилга 12 миллион сўми тежаб қолиш имконини берар эди.

— Китобларингиз тўғрисида ҳам маълумот берсангиз...

— «Наётган руҳ», «Эврилиш», «Иxtироб бўлиш» номли учта шеърли тўпламим, «Кулги терапия» ҳажвийлар тўплами ва «Юрак», «Буйрак», «Жигар», «Ошқозон» номли 4 та илмий оммабоп рисоаларим, Ўзбекистон, Америка, Россия Фанлар Академиясининг академиги, профессор Малика Самадовна Абдулхўжаеванинг ҳаёти ва фаолияти тўғрисида «Аллома» номли публицистик китобим чоп этилган. «Собиқ конвойнинг хотиралари» чоп этилиш арафасида. «Чўлпон» нашриётида 2000 йилнинг режасига «Иxtиро қандай қилинади?» деган китобим кирилган. Бундан ташқари тиббиёт институтлари талабалари учун «Болалар жарроҳлигининг долзарб муаммолари» тўғрисида 12 та услубий қўлланма китоб ҳолида чоп этилган. 2 та дарсликка муҳаррирлик қилганман. Демак, 35 йиллик умрим мобайнида ҳар хил мавзудаги 22 та китобим чоп этилибди. Бундан ташқари «Сирли олам» журнали тахрир ҳайъати аъзоси, Ўзбекистон иxtирочилар жамияти, Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмасининг аъзосиман.

— Бобокалонларингиз соҳибқаромат уламо инсонлар бўлган дейишадди. Шулар ҳақида суҳбатлашсак.

— Бизнинг насабномамиз Амир Қутайба ибн Муслим замонасидаги бу юртларга ислом олиб келган лашкар қўмондонига бориб тақалади. 710 йилда Самарқанд фатҳ этилган, бобокалонимиз Самарқанда маъсъл лавозимида қолдирилган. Амир Қутайба эса ўзининг

улкан қўшини билан Фарғона орқали Қашқар томонларга чиқиб кетган. Катта бобомиз эшон Юсуф ҳожи (Аллоҳ ул зотни раҳматига олган бўлсин) ғайиб илмларидан бохабар катта уламо бўлиб, 1928 йилдаги қизил террор маҳали қулоқ қилиниб отиб ташланган. Ул зот ўқ ўтмаслик дуосини билган занган, қизил аскарлар отган маҳали ўқ ўтмаган. Шунда у киши ўлига, яъни Абдулахад тоғамизга васиятнома ёзиб бериш шарти билан қатли омга рози бўлганлар. Ҳозир мазкур васиятнома Самарқанддаги тоғам, тиббиёт фанлари номзоди Наби Абдулахадович Юсуповнинг уйда сақланмоқда. Ўзим ҳам дин илмига жуда қизиқман, пайғамбарлар, авлиёлар, уламоларнинг тарихига оид адабиётларни севиб мутлоа қиламан. Сўнгги йилларда замонавий тиббиёт кўпгина хасталикларни даволаши қийин бўлиб қолди, тўғма ва сурункали хасталикларнинг ҳиссаси кўпайди. Шунинг учун мен бунинг сабабларини узоқ изладим ва оқибат замонавий табобатда шифо топпаётган беморларнинг хасталиклари давоси диний омилларда эканлигига ишондим. Шунинг учун эллиқкаъалик соҳибқаромат инсон Тўхтавой ака Болтабоевнинг ҳузурларида 41 кун чилла ўтириб диний муолажа сир-асрорларини ўрганиб келдим. Ҳозир бу назаркардан инсон тўғрисида «Эллиқкаъалик қароматтўй ҳузурда» деб номланган китобимиз ҳам тахрир босқичида турибди. Ўйлайманки, бу китоб чоп этилса юртимиз ахли учун кони фойда бўлади.

— Самимий суҳбатингиз учун ташаккур.

**Баҳром
МУҲАММАДАМИР**
суҳбатлашди

ОНА ТИЛИМ

Айтилмаган бир қўшиқсан,
Жайхундирсан, Сайхундирсан.
Сен-да Сугдсан, сен-да Шошсан,
Кўна Турон — она тилим.
Ҳаюлидин Мангуберди,
Юртим деди, тилим деди.
Чингизхон ҳам минг ҳавасда
Шундай бўлса «Ўғлим» деди!
Сугд ёзуви, ўзбек уйум
Туркий тилим, ўзбек тилим.

ВАТАН СЕН...

Ватан, сен, муқаддас саждагоҳимсан
Ватан, сенсан, менинг ору номушим.
Кўзим қароғида сенсан Ватаним.
Сенга доимо фидодир жоним.

Ватан, сени қуйлаб, ҳеч толмасан мен,
Тупроғингни эъозлаб, қўзга суртарман,
Мен — гулман, боғбон ўзинг эрурсан,
Сенга доимо фидодир жоним!

Эл бўлма ҳеч қачон ғанимларингга,
Улар номарддишлар, оқдадардишлар.
Меҳр нурининг сочма уларга,
Уларга мурувват қўлларинг чўзма!

Ватаним, боғларинг доимо яшансин!
Ўғил-қизинг сенга ашъорлар битсин!
Дилноза дер: «Ватаним яғонасан, суянчасан,
Сенга доимо фидодир жоним!»

МУНИСИМ ОНАМ

Онажон, юрагимда очилган гулсан,
Сенга таъриф беришим қийин.
Сен туфайли келдим оламга,
Сен — қалбимда бир тўғфа гулсан.
Онажон, онажон, мунис онажон,
Сенинг хизматингга доимо шайман.
Базинча, бойлигим сенсан онажон
Ёнингдан сунғиман, билгил онажон.
Онажон меҳрим сенга беқийс,
Сенсан қувончим, шодлигим сенсан.
Сени таърифлашга йўқдир ҳеч қийс,
Шодлигим, борлигим сенсан, онажон!

Богимда гул очилса, сенсан ўша, онажон!
Зилул сувлар оқса, сенсан ўша, онажон!
Тун кечалар чарогон, юлдузисан онажон!
Дилноза дер: «Шеър битсам, ашъорисан,
Онажон»
Қалбимдаги туйғунинг сеҳрилурсан, онажон!
Менга шодлик, бахт берган мунисимсан,
Онажон!
Сен қувонч-шодлигим ва боримсан, онажон!

СИНФОШЛАРИМГА

Қалдирғочларимиз, учингга шаймиз.
Юракда бир олам орзулар бисёр!
Ватанга содиқмиз, юртни севадимиз,
Шўху шодон, сал қувроқ ўғил-қизларимиз.
Дўстларим, доимо шўху шодонсиз
Базинча китирсиз, баъзан қувроқсиз,
Лекин Ватанин севадиз жондан,
Қарздормиз, биламиз бу саждагоҳдан.

**Дилноза
ЖУМАНИЕЗОВА**

«СЕН НЕЧУН ТЎЛҒОНАСАН, КУЙГАН КЎНГИЛ...»

Кўшиқ... Нима ўзи у? Куй, шеър, овоз. Булардан пайдо бўлган сеҳрли куч — кўшиқ инсонга ҳар доим — қувончли дамларимизда ҳам, гамга ботган кунларимизда ҳам йўлдош.

Жозибали овоз соҳибаси Махфуза Боймирзаева доирасини кўтариб, таҳририятга кириб келганида ходимлар мийиғида қулганларича, қани бу аёл нима каромат кўрсатаркин, дегандай бир-бирларига қараб қўйишди. Зеро, бу даргоҳда жуда кўплаб машҳур хонандаларнинг кўшиқлари илк бор янграган, сўнг улар таниқли, эл суйган кишиларга айланганлар...

Махфузахон доирасини аста чертаганча Муҳаммад Юсуф сўзи билан «Кумушбиби ноласи» кўшигини бошлайди, юраклар сел бўлиб оқади, қабокларда ёш айланади.

... Сен нечун тўлғонасан, куйган кўнгил,
Отабекни жонидан суйган кўнгил.
Яшангайму бир кучоқда икки гун?
Мен сўлай, Зайнаб билан қолинг, беғим.

Махфузахон куйларкан, унинг овозида ўзгача бир сеҳр, инсон дилини завқлантирувчи бир майин жозоба тўйдим. У кўшиқни кўшиқча улайди, сиз эса ўзингизни гоҳ поёни йўқ кўм-қўл далаарда, гоҳ сувлари зиллодек югуриб дарё қирғоқларида, гоҳ самога туташ тоғ чўққилари бағрида кўрасиз. У халқ кўшиқлари ва лапарларини куйлашни севади. Дарҳақиқат, уларда инсон руҳий кечинмалари, орзу-умидлари, дардаламлари, қалб тўғёнлари ёрқин ифодаланади. Биргина алланинг сеҳрига қулоқ тутинг-а. Она ўз дилбан-

дига айтмоқчи бўлган эзгу тилакларини алла орқали ифодалайди.

Махфузахонни чарчатиб қўймаслик ниятида сўхбатга чорлаймиз.

— Катта сахнадан туриб илк бор қўшиқ айтган кўнглингизни эслайсизми?

— Катта сахна деб айтсам тўғри бўлармикин, билмадим у вилоят миқёсида ўтказилган «Санъат байрами»да илк бора «Устозлар» кўшигини ижро этиб, биринчи ўринни олганман. Ушанда ўрта мактабнинг олтинчи синф ўқувчиси эдим. Кейин Коммуна Исмоилова айтган «Шифокорлар» кўшиқни ўргандим. Мусиқа ўқитувчимиз Юсуфжон Абдуллаев халқ кўшиқларидан ўргата бошладилар. Ўрта мактабни тамомлагач, Фарғона давлат Педагогика институти тарих факультетининг мусиқа бўлимига ўқишга кирдим. Ўқишни битиргач 1981 йилдан то шу кунга қадар Андижон вилояти Избоскан тумани, Чувам қишлоғидаги 26-ўрта мактабда мусиқа муаллими бўлиб ишлаб келмоқдам.

Балким катта санъат сари ташланган қадам деб 1996 йилни айтсам тўғри бўлар. Худди шу йили қишлоғимизда истиқомат қилувчи бир онахон йигин ўтказди ва мендан хизмат қилиб беришмини сўради. Мен ўша кезларда ўзим ташкил қилган фольклор-этнографик ансамблда куйлардим. Ҳамқишлоқларимнинг «Давра, йигинимизни гуллатиб беринг», деган илтимосларига ҳам «йўқ» дер эдим. Онахоннинг улуғ ёшани хурмат қилиб бу гал йўқ дея олмадим. Йигинда жам бўлган онахонлар кўшиқларини тинглагач, мени қойиб: «Шундай овозинг жаранглаб тур-

ганда элнинг қорига ярамасанг, не деган одам бўлдинг? Бугун сенга шу ерда оқ фотиҳа берамиз», дейишди. Шу-шу кўшиқсиз ўтган кунимни эслай олмайман. Доим одамлар орасидан. Ёши улуг қариялар билан кўпроқ сўхбатлашишга ҳаракат қиламан, чунки улар халқ кўшиқларини яхшироқ ва кўпроқ билишади.

— Халқ кўшиқларининг барҳаётлигига сабаб нима деб ўйлайсиз?

— Ўзбек халқи катта қўшиқ бойлигига эга. Халқ кўшиқларининг барҳаётлигининг икки муҳим сабаби бор, менимча. Биринчиси, уларда ҳаёт сабоқлари, кўнгил дардлари, армонлари ифодаланган. Одамлар ўз бошидан кечган савдоларни, қалбда тугён қилган кечинмаларни — дардди, ҳасратни, ёруғ ва маънос ўйларни турли кўшиқларга жо қилганлар. Халқ кўшиқлари дилга яқинлиги ҳаё, андишага бойлиги билан эшитган кишининг қалбига нур бағишлайди, яна эшитгитин келади. Иккинчиси, халқ кўшиқлари соддалиги, самимийлиги, чуқур маънодорлиги ва гўзаллиги билан ажралиб туради. Шунинг учун улар қадим-қадим замонлардан то ҳозирги кунимизгача ардоқланиб, дилда сақланиб, сайқал топиб дилдан-дилга ўтиб келмоқда.

— Узоқ йиллардан бири мактабда мусикадан таълим берасиз. Демак, кўплаб шогирдлар ҳам етиштиргансиз. Улар ҳақида фикрингиз?

— Санъатни, ашула дарсини ёмон кўрадиган болани учратиш қийин. Ҳозир дарслар рейтинг асосида олиб борилади. Мен таълим берган Дилнурса Қодиржоновна, Лочинбек Абдул-

лаевлар хонанда сифатида анчагина танилиб қолганлар. Келажакда Зебо Абдуллаева, Хуснида Мамажоновна, Абдуқодир Тожибоев, Назиржон Бойметов каби шогирдларимдан умидим катта.

— Ҳозир турли-туман кўрик-танловлар ўтказиш аъёнага айланди. Ана шундай анжуманларда ҳам иш-тирок этасизми?

— Албатта, Ўзбекистон шодиёна-лар мамлакатига айланган десам муболага бўлмас. Вилоят миқёсида ўтказилган жуда кўплаб кўриклар-нинг совриндори бўлганман. Била-сизми, фақат бизнинг вилоятимизда Давлат мадҳиси оилавий бўлиб куйланди. Мен оила аъзоларим билан танловда биринчиликни олдим.

— Сиз ижро этган «Меҳнат аҳли», «Кўча боғи II», «Баёт I», «Баёт V», «Хануз», «Ул кун жонон...», «Ўртар» каби кўшиқларга аътибор берсак, устоз-лар мактабидан яхши сабоқ олган-ингиз кўринади.

— Фаттоҳон Мамадалиев ижро-сидаги мумтоз кўшиқлар жону дили. Маъмуржон Узоқов, Жўраҳон Султонов кўшиқларини ҳам айтишга уринаман. Ҳозир фақат изланишлар фаслидаман. Одамлардан ёзиб ол-ган кўшиқларим юрагимни жиз эт-тирса, ўргана бошлайман.

— Репертуарингизда нечта кўшиқ бор?

— 200 дан зиёд.

— Айни кунда қандай режалар билан бандсиз?

— Шу кунларда «Нора» хусусий фирмаси ёрдами билан кўшиқла-римни тасмага ёздириш ҳаракатида юрибман.

— Узингизни бахтли аёллар сира-сига киритасизми?

— Ҳа, албатта. Ёнимда мени тушу-надиган ва кўллаб-қувватлайдиган турмуш ўртоғим Турсунбой Мадамин-ов, менга жўр бўлиб куйлайдиган қизалогим Мадинабону, ҳамқишлоқ-ларим, ҳамкасбларим бор. Улар билан, кўшиқларим билан бахтим тў-лиқ.

Камтар ва камсукум Махфузахон билан узоқ суҳбатлашдим. У ҳақиқий кўшиқчиликнинг сир-синоатларини лухта эгаллашга азму қарор қилган. Унинг барча орзуларини амалга оширишда муваффақият, хонанда де-ган улуғ номни олишида илҳом ва омад ҳамиша ёр бўлсин!

**Маъпура
НАБИЕВА**

ВАТАН ШАРАФИ

Она-Ватан шарафини ҳимоя қи-лиш, узоқ-узоқ элларда унинг номини танитиш санъаткор ва мусаввирлар билан бир қаторда спортчилар зиммасидаги энг катта масъулиятдир. Аммо бу ўз-ўзидан бўлмайди. Бунга узоқ изланишлар, тинимсиз меҳнатлар эвазигагина эри-шилади.

Агар йўлингиз тушиб Қарши шаҳ-рига бориб қолсангиз, албатта Бунёд Нафасовлар оиласи ҳақида сўз кета-ди. Чунки бу оилада олти ўғил — Бех-зод, Улугбек, Шербек, Ҳасан-Хусан ва Тоҳиржонлар вояга етаяпти. Уларнинг тарбиясига бу ерда барча хавас бил-лан қарайди. Оила бошлиғи Бунёд Нафасов айни кунда Қарши станция-си нақлиёд ички ишлар бўлимининг ходими, милиция капитани. У ўз фар-зандларини ҳар қандай қийин дам-ларда ўзлари ҳимоя қила оладиган жасур, мард ва полвон йигитлар бў-либ етиштиларини истаган эди. Шу-нинг учун ҳам Бехзод ва Улугбек «Ло-комотив» кўнгилли спорт жамаи-ти қошидаги каратэ-до секциясида шу-гуллана бошладди. Уларга Ҳ.Норку-лов дастлабки сабоқларни берди.

Бугунги кунга келиб Бехзод ва Улугбекни фақат Ўзбекистондагина эмас, балки хорижий юртларда ҳам яхши танишади. Бунинг боиси улар дунёнинг кўпгина шаҳарларида она юртимиз шарафини ҳимоя қилиб ке-лаётганликларидадир. Лондондаги жажон чемпионати, Одессадаги «Шер-бола» халқаро турнир, Ўзбеки-стонда ўтаётган ўнлаб халқаро мусоба-қаларда, Голландия, Япония, Фран-ция, Швейцария, Венгрия каби кўп-лаб мамлакатлар спортчилари билан курашиб ғолиб бўлишди ва Ватани-

миз байрогини юқори кўтаришди.

— Ҳар сафар мусобақалар тугаб, ғолиблик шохсупасига чиққананда Ватаним байроғи кўтарилиб, мадҳия янграганда юрагимда аллақандай ҳаяжон уйғонади, кўзларимдан ўз-ўзидан ёш куйилиб келади. Бунга сўз билан таърифлаб бериш қийин. Бунга фақат бошдан ўтказганлар тушуни-шади деб ўйлайман, — дейди биз билан суҳбатда Б.Нафасов.

— Бехзод ҳозир Қарши шаҳридаги Йўлдош Оқунбобоев номидаги педа-гогика билим юрти талабаси экансиз. Спорт билан мунтазам шугулланиш, кўплаб мусобақаларга қатнашиш, ҳам ўқиб оғирлик қилмайдими? Ҳаммаси-га улғурасизми?

— Агар ҳоҳиш, истак бўлса, юрак ёниб турса, албатта зиммангизга ол-ган барча ишларни бажарасиз. Мен мусобақаларга борганда ҳам, энг ав-вало галаба ҳозорнишга ўзимни ишон-тираман. Ишонч — бу жуда катта куч. Келажакдаги орзуларим Ватанимнинг номини фақат шарафларга буркаш.

Бехзодга қараб хавасим келади. У ўз олдига қўйган мақсади йўлида ти-нимсиз изланапти. Бу ишда унга усто-зи, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган мураббий, қорабелбоғ соҳиб-и, Рес-публика каратэ федерацияси Прези-денти Нуржон Нафасов яқиндан ёр-дам бераётир.

Ишонманки, Ўзбекистон терма-жамоа аъзолари, Бехзод ва Улугбек ҳали кўп бора йirik ва нуфузли му-собақаларда иштирок этиб Ўзбеки-стон шарафини ҳимоя қиладилар.

Она-юртим, азиз ўғлонларинг сенга доим таъзимда! Мен улар билан фخرланаман!

МОХИНУР

ОЙДИН КЕЧА АСИРЛИГИДА

ИШТИРОК ЭТУВЧИЛАР

- Бахринисо** — кекса бева.
Хошимжон — унинг ўғли, пахта заводида инженер.
Саодат — Хошимжоннинг рафикаси, муаллима.
Обиджон — Бахрининг кичик ўғли, талаба.
Хабива — Саодатнинг мактаб шогирди.
Абдурахим — маҳалланинг бообруй оқсоқоли.
Уринбой — маҳалла кексаларидан бири, Бахринисо ва Абдурахимнинг собиқ мактабдоши.
Собир — Саодатни севиб қолган йигит(саҳнада пайдо бўлмайди).
Қизалоқ — Саодат ва Хошимжоннинг фарзанди.

Бахринисонинг баъзи қариндошлари, танишлари ва ҳаммаҳаллалари.
Воқеа бизнинг замонамизда, Тошкентда бўлиб ўтади.

Бизнинг нафа Бирлиги қўрилиш

Мухаббат, интизорлик ва соғиниш ҳислари билан ўйла машҳур «Сен бўлмасанг ёнимда» қўшиғи жаранглайди.

Бахринисо хонадониди ҳам овқатхона, ҳам меҳмонхона вазифасини адо этувчи катта зал. Чап томонда — ички хоналарнинг уч эшиги. Ўнг томонда — ташқарига чиқадиغان бир эшик. Рўбарўда — баланд ва кенг дераза (ойна). У ҳозир ланг очик. Ундан ташқарида ҳукмрон ёрқин ва жозибадор ойдин кеча манзараси кўзга ташланади. Эндигина қоронгу, тун бошланган пайт. Атрофда сукунат.

Бу сукунатни юракларни эзувчи ана шу қўшиқ бузади, ҳолос.

Дераза ёнида чуқур ўйга толган Саодат тикка турибди. Саодат кечанинг хуснига ҳусн қўшиб, ярқираб турган янги ой ўроғига тикилиб, хотиралар гирдобига ҳайкалдек қотган. У гўё ўзи билан ўзи фикран курашгандек изтиробда.

Қўшиқ тамом бўлди. Саодат узоқ ва изтиробли курашда енггандек енгил «ух» тортади. Биз унинг овозини (ўйларини) эшитамиз.

Саодат (овози): Хайрият! Аллоҳга минг қатла шуқур! Мен енгдим сени, эй ойдин кеча! Ҳа! Мен голиб қикдим!.. Оп-поқ ойдин кеча, сирли, сеҳрли ойдин кеча, мен ҳозир сенинг устингдан ғалаба қозондим. Мушкул ғалаба! Шарофатли ғалаба! (Хотираларга берилиб) Эсимда, яхши эсимда: яқиндагина сен, ойдин кеча, голиб келган эдинг. Мен яқиндагина ёлғизлик дардини тортаётганимда, ғариб эканимда, инсон меҳрига муҳтож эканимда, мен сенинг гувоҳлигинда, эй ойдин кеча, ёт эркак билан учрашдим-у, сенинг асиринг бўлиб қолдим. Сен мени ҳушимдан жудо этдинг, хатарли йўлга бошладинг. Ана шунда мен бечора ожизлик кўрсатдим, сен

кўзгаган ҳисларимга таслим бўлдим, оқибатда ёт эркак Собирнинг қўчоғига ўзимни отганимни ҳам билмай қолдим. Ҳа, мен тирик эримга хиёнат қилдим! Мудҳиш гуноҳга ботдим! (Сукунатдан сўнг, қувонч билан) Мана ҳозир ҳам сен, эй ойдин кеча, мани яна ўз жозибанг, ўз сеҳринг гирдобига тортиб, ўша

мудҳиш хатони такрор этишни даъват этдинг, аммо сен мағлуб бўлдинг, мен голиб қикдим! Мен энди сенинг асиринг эмасман! Мен енгдим! Эй, ойдин кеча, мен энди сен билган у Саодат эмасман! Мен энди қилмишидан пушаймон, тавбасига таянган Саодатман! Кўр ҳассасини бир мартаба йўқотади! Мен энди Собирнинг қўчоғига қайтмайман. Ҳен қачон! Асло! (Сукунатдан сўнг, аввалгидан ортиқроқ секин билан). Мен энди ёлғиз ҳам эмасман. Менинг эрим Хошимжон қайтиб келаётир. Ҳа, менинг эрим бўҳтондан ҳалос бўлиб, қамқодан озод этилиб, уйимизга қайтиб келаётир. Бизни абадий жудо этмокчи бўлган лаянати замон ўзи завол топди, адолат тантана қилди! (Яна ортиқроқ қувониб) Эрим Хошимжон билан биз энди янги ҳаёт бошлаймиз. Абадий бирга бўламиз. Биз яна бахтиёр бўламиз. Қизалоғимиз ҳам ўз бахтини топади. (Ойдин кечага назар ташлаб, ғазаб билан) Йўқол, эй фусункор ойдин кеча! Алвидо, Собир! (Шаҳдам қадамлар билан деразадан узоқлашади ва ички хона эшикларидан бири томон йўл олади. Хона остонасига етиб, эшикни очади. Саодат ўзини ичкарига олмоқчи бўлганда, ойдин кечага сўнгги назар ташлайди-да, остонадан ўтолмай қолади. Қўшиқ янгиланади ва борган сари баралла жаранглайди. Қўшиқ давом этар экан, Саодат худди бировнинг ирода-сига бўйсунгандек ҳаракат этади: дармонсизланиб, турган жойида ерга чўкади. Ваҳимада) Менга нима бўляпти яна?.. Наҳотки... Наҳотки мен яна шу ойдин кеча асирлигига тушмакдаман! Наҳотки... (Ўйланиб, узоқ жим қолди. Кейин ўша сирли қўчга таслим бўлгандек тамом ўзгариб, бир қарорга келиб, ўрнидан турлади, пойфазалини ечиб, қўлига олади ва жойидан жилади. Бирин-кетин бошқа икки эшик остонасига бориб, ичкарига назар ташлайди. Биз хоналарнинг бирини китоб мутолаасига шўнғиб кетган Обиджонни кўрамиз. Ик-

кинчи хонада ким борлигини фақат Саодат кўради. Ичкаридагилардан хорижам бўлган Саодат шарпа чикир-маслиқка тиришиб, ташқарига равона бўлади. У ёпиб кетган эшикнинг шарпасини эшитиб, Обиджон ўрнидан туради, хонасидан шошиб чиқиб, ташқарига назар таштайди. У узоклашаётган Саодатни кўрган бўлса керак, ҳаяжонга тушади).

ОБИДЖОН. Ойи! Ойижон! (Эшиклардан бирининг остонасида Бахринисо пайдо бўлади. Қўлида ямаётган пайпок).

БАХРИНИСО. Нима гап, болам? Нега ваҳима қиласан?

ОБИДЖОН. Келинингиз кўчага чиқиб кетди.

БАХРИНИСО. Чиқиб кетган бўлса, нима бўлди? Қўшилларниқига чиққандир. ОБИДЖОН. Шу тобда, кеч кириб, қоронгу тушганида келинингиз қўшилларникида нима қилади? У Собирнинг олдида кетди.

БАХРИНИСО (ғазабда). Яна – Собир! Яна – шубҳа! Бу бемаъни шубҳаларнинг менинг жонимга теккан! Аллақачон! (Жаҳл билан эшикни бекитиб, хонасига кириб кетади. Обиджон бир зум иккиланиб тургач, қатъий қарорга келиб, ташқарига отилади).

Иккинчи афвалиҳ

Кўча. Дарвоза олди. Ўша кеча.

Дарвоза дарчасидан Саодат чиқади. Қўшиқ яна баралла жаранглайди. Саодат хавотирланиб, атрофга назар таштайди ва ҳеч ким йўқлигига ишонгач, чўнтагидан калит чиқариб, дарчани қўлфлайди ва шошиб чап томонга кетади. Қўшиқ у билан кетиб, секин-секин пасайиб, ахйир тинади.

Ўша дарчани ичкаридан очиб, ҳаяжонли Обиджон чиқади. У атрофдан Саодатни ахтарди, тополмайди ва ҳаяжони ғазабга айланади. У ўйланиб туриб, бир қарорга келади ва ўзини ичкарига олади. Биз унинг дарчани маҳкам қўлфлаётгани шарпасини эшитамиз.

Саҳна бир минут бўш қолади. Сўнгра икки томондан бир-бирига қарши келаётган Абдурахим ва Ўринбой пайдо бўлдилар.

ЎРИНБОЙ. Салом, оксоқол!

АБДУРАХИМ (севиниб). И-е! Ўринбой, сенмисан? Кўнглингнинг кўнглига тўғрилигини қара-я, ҳозиргина мен сени излаб ўйингга бориб, тополмаганимга афсусланиб, қайтиб келаётгир эдим.

ЎРИНБОЙ. Ҳа, нима гап, бирор гап борми?

АБДУРАХИМ. Ҳа, муҳим гап бор.

ЎРИНБОЙ. Муҳим гап?

АБДУРАХИМ. Маслаҳатга муҳтож гап. ЎРИНБОЙ. Эшитайлик-чи.

АБДУРАХИМ. Хабаринг бўлса керак, «пахта иши» деган касофат чиққандан кейин қамалган неча-неча минг бегунолар янги раҳбариямининг фармони билан озод этилган.

ЎРИНБОЙ. Бу энди ҳаммага маълум гап. Хайрият, адолат тантана қилди.

АБДУРАХИМ. Озод этилганлар қаторида бизнинг ҳаммаҳалламиз, пахта заводининг инженери Ҳошимжон ҳам бор.

ЎРИНБОЙ. Бу ҳам менга яхши маълум. (Ажабланиб) Сўзларингга аллақандай ташвиш аломати бор. Ёки мен адашдимми?

АБДУРАХИМ. Йўқ, Адашмадинг. Мен ростдан ҳам ташвишданам.

ЎРИНБОЙ (қулади). Сен доимо ўзингга ўзинг ташвиш топиб юрасан. Хўш, бу гап нима ташвиш топдинг, оксоқол?

АБДУРАХИМ. Сенинг ҳам хабаринг борки, Ҳошимжон қамоқдалигига унинг аёли муаллима Саодат бир хунук иш қилиб қўйди.

ЎРИНБОЙ. «Хунук иш»? Во ажабо! Эрга ҳиёнатдек гуноҳнинг номини энди «хунук иш» қўйдим, дегин? Баракалло. «Хунук иш» эмис-е!

АБДУРАХИМ. Маҳаллада ҳам, ўз касбдошлари орасида ҳам бообру, туппа-тузук аёлнинг бу қилмишини сен билан мен «қоқиниш» деймизми, «янглиш-шув» деймизми ёки «гуноҳ» деймизми — энди бунинг унчалик аҳамияти йўқ.

ЎРИНБОЙ (ғазабда). Ана ҳоло! Бунинг аҳамияти бўлмаса, сенингча, энди ниманинг аҳамияти бор?

АБДУРАХИМ. Бу воқеа ҳақидаги хабар Саодатнинг эрига етадими, йўқми, энди фақат шунинг аҳамияти бор. Бу хунук хабарнинг Ҳошимжонни қулоғига етказмаслик тadbирини кўриш керак, оксоқол.

ЎРИНБОЙ. Демак, сен гуноҳқорни ҳимоя этмоқчисан.

АБДУРАХИМ. Ҳа, мен инсонни ҳимоя этмоқчиман.

ЎРИНБОЙ. Ё олло! Бу қанақа гап? Йўқ! Йўқ! Саодат эрига ҳиёнат қилди. Энди у қилмишига яраша жазо тортиши керак!

АБДУРАХИМ. Аллоҳ ҳеч бир гуноҳни жазосиз қолдирмайди. Аммо гуноҳлар ҳар хил бўлгани каби жазолар ҳам ҳар хил бўлади.

ЎРИНБОЙ (ажабланиб). Яъни?

АБДУРАХИМ. Жазоларнинг энг қаттиғи – виждон азоби.

ЎРИНБОЙ (тоқатсизланиб). Нима демокчисан? Аникроқ гапир.

АБДУРАХИМ. Мен яхши биламанки, Саодат аллақонан ўз қилмишига пушаймон бўлган, тавбасига таянган. Шунинг учун...

ЎРИНБОЙ (унинг сўзини бўлиб). Шунинг учун Саодат энди виждон азоби гулҳанида ёнади. Шундайми?

АБДУРАХИМ. Бунга ҳеч ҳам шубҳа бўлиши мумкин эмас. Виждон азоби — дўзах азоби! Шунинг учун...

ЎРИНБОЙ. Шунинг учун гуноҳқорга шу жазонинг ўзи қиёф. Шундай демокчисан?

АБДУРАХИМ. Фаҳмингга балли! Тавба қилган бандасига жазо бериш ё бермаслик — фақат Аллоҳ таолонинг ҳаққи-хуқуқи. Биз учун Аллоҳ — шафқат ва

раҳмдиллик тимсоли. Сен бунинг унутма, оксоқол!

ЎРИНБОЙ (қулади). Саодатни мушкул аҳволдан чиқаришнинг осон йўлини топибсан, донишманд!

АБДУРАХИМ. Қулма. Масала — жиддий!

ЎРИНБОЙ. Жиддий бўлганда қандоқ! АБДУРАХИМ. Агар бу хунук воқеа ҳақида ҳар Ҳошимжоннинг қулоғига етмаса...

ЎРИНБОЙ (унинг сўзини бўлади, масхара билан). Яъни «ёпиқ қозон ёпиқлигича қолса»...

АБДУРАХИМ. Балли! «Ёпиқ қозон ёпиқлигича қолса», бутун бир оилани бузилтишдан сақлаб қолган бўлар эдик.

ЎРИНБОЙ (жиддийлашиб). Яъни, ниятмн шу, дегин?

АБДУРАХИМ. Ҳа-да!

ЎРИНБОЙ. Амалга ошмайдиган ният бу! Ахир, бу воқеадан фақат сен билан менинга эмас, анча кишилар хабардор.

АБДУРАХИМ. Мен Ҳошимжоннинг онаси Бахринисо билан маслаҳатлашиб, бу воқеадан хабардор бўлиши мумкин бўлган ҳамма кишиларни аниқладим. Хайриятки улар қўп эмас экан. Мен уларнинг ҳар бири билан гаплашиб чиқдим. Улар ҳаммаса «чурк» этмаслиққа ваъда беришди.

ЎРИНБОЙ. Энди сен мендан ҳам худди шундай ваъдани олмоқчисан. Шундайми?

АБДУРАХИМ. Ҳа, сендан ҳам умидим йўқ. (Ўринбойдан жавоб қутади. Жавоб йўқ). Ҳошимжон энди ниманики эшитса, фақат сендан эшитиши мумкин.

ЎРИНБОЙ. Нега фақат мендан?

АБДУРАХИМ. Сен билан Ҳошимжоннинг муносабатларингга андак хиралик бор.

ЎРИНБОЙ. Хиралик? Бу нима деганинг?

АБДУРАХИМ. Сенинг кўнглингга аламзадалик бор.

ЎРИНБОЙ. Аламзадалик?

АБДУРАХИМ. Адоват деса ҳам бўлади.

ЎРИНБОЙ. Ҳатто адоват? Мен учун бу янгилик.

АБДУРАХИМ. Янгилик эмас... Бир вақтлар, Саодат қизлиги чоғида, сен уни ўғлинг учун келинликка сўраб, совчи киргиздинг. Ҳошимжонни севган Саодат сенга рад жавоби берди. Ўшанда... ўғлинг йиғлади, сен эса аламингдан...

ЎРИНБОЙ (унинг сўзини жаҳл билан бўлади). Утган ишга салавот! Мен у гапларни аллақонан унутиб юборганман.

АБДУРАХИМ. Мен бунга ишонмайман. Аламини бошқалар унутса ҳам сен унуттолмайсан. Чунки сен гиначисан.

ЎРИНБОЙ. Бўхтон қилдинг!

АБДУРАХИМ. Бўхтон эмас! Сенинг гиначи эканинг ҳаммага маълум.

ЎРИНБОЙ. Бўхтон дегилман-ку. Бўхтон бу!

АБДУРАХИМ. Бўхтонлигини ҳаммага исбот эт!

ЎРИНБОЙ. Бўхтонлигини исбот этиш

учун мен нима қилишим керак?

АБДУРАҲИМ. Тилингни тийсанг, бас! Муаллимани ғийбат қилмасанг, хяфоя!

УРИНБОЙ (ўйланиб туриб, ноилож). Майли! Хўп! Сенинг айтганинг бўлсин, оқсоқол.

АБДУРАҲИМ. Мана бу бошқа гап.

УРИНБОЙ. Хотинингнинг ғуноҳи қақдида Хошимжон мендан бир сўз ҳам эшитмайди. Хотиржам бўл, оқсоқол! Аммо...

АБДУРАҲИМ (ҳаяжонда). Нима «аммо»? Гапир!

УРИНБОЙ. Хошимжон бу ёқимсиз воқеадан бошқа бирор йўл билан хабардор бўлиб қолса, сен нима қилсанг? У ҳолда Хошимжон оиласининг бузилиши муқаррар-ку!

АБДУРАҲИМ. У ҳолда мен Хошимжонни оқилона иш тутишга даъват этаман.

УРИНБОЙ. Яъни?

АБДУРАҲИМ. Ғийбатни эътиборсиз қолдириб, оиласини сақлашни маслаҳат бераман.

УРИНБОЙ. Бу маслаҳатингга Хошимжон амал қилармикан?

АБДУРАҲИМ. Афсуски, бу саволинга менда тайёр жавоб йўқ. Бу хунук хабар Хошимжоннинг қулоғига етса, у эркаклик гурурига берилиб, севиқли хотинидан кечиб юбориши ва қизалоғини тирик етим қилиб қўйиши мумкин. Аммо бу қилган ишига кейин пушаймон бўлади. Ҳа, қизқонқилиқ қилиб, оиласини бузиб, кейин пушаймон бўлган «уч талоқчи»ларнинг анчасини кўрганмиз. Бахринисо билан мен Хошимжоннинг бошига ана шундай қаро кун тушмасин учун ҳаракат қилаямиз.

УРИНБОЙ. «Бехуда ҳаракат белни синдирад».

АБДУРАҲИМ. «Яхши ният — ярим давлат», деганлар, оқсоқол (Уринбойнинг кўзларига тикилиб, ҳаяжонга тушади. Уринбой кўзларини қочиради). Билиб қўй: ҳозирги ваъданга вафо қилмасанг, тилингни тиймасанг, муаллимани ғийбат қилсанг, Хошимжоннинг оиласини бузсанг, мен сени масжид ахли олдидан фош этаман! Бадном бўласан! Ха!

УРИНБОЙ. Энди пўписига кўчдим, дегин оқсоқол!

АБДУРАҲИМ. Сўзларимнинг пўписа эмаслигини исбот этишга мени мажбур этмасан, деб умид қиламан... Энди сендан бир илтимос.

УРИНБОЙ (чўчиб кетади). Илтимос?

АБДУРАҲИМ. Юрагинг чиқмасин... Илтимосини шуки, Бахринисо ўғлини вокзалда кутиб олишни менга топширди. Биз, бир неча ҳаммаҳалла биргалашиб Хошимжонни учратиби, уйигача олиб келиб қўйишга қарор қилдик. Сен ҳам бизларга қўшил.

УРИНБОЙ. Жоним билан.

АБДУРАҲИМ. Эртага эрталаб соат саккизда вокзалда бўл.

УРИНБОЙ. Албатта бўламан.

АБДУРАҲИМ. Гап, оқсоқол!

УРИНБОЙ. Хайр!

(Абдурахим кетади).

УРИНБОЙ (Абдурахимнинг орқасидан

норозиларча дўнгиллаб қолади). Оббо, доғишмад-ей! Қалтис жойимдан тутиб, дарров муроду мақсадингга етдинг-а! Қандай қилиб ваъда берганимни ўзим ҳам билмай қолдим! (Кетмокчи бўлганда аввал Саодат кетган томонда бировни қўриб, тўхтаб қолади. Ажабланиб, шовшиб, ўзини панага олади. Саодат пайдо бўлади. У Собир олдига бориш ниятидан кечиби, уйига қайтаётир. У яна чўчигаганда қалит олиб, дарчани очмокчи бўлади. Аммо қанча уринса ҳам очолмайди. Дарчанинг ичкаридан маҳкам қўлланганини тушуниб, дахшатга тушади. Дарчага суюниб, «ох» тортади. Кейин эсига бир нарсга тушиб, анча чекраси очилади, аммо ташвиши тамом бўлмайди. Иккиланиб тургач, ўнг томонда кетади. Уни узокдан кўзатиб турган Уринбой панадан чиқади ва Саодатнинг орқасидан тикилиб ўйланиб қолади).

УРИНБОЙ (ўзига-ўзи). Шу топда Саодат қаердан келаётир? Нега у мунчалик ҳаяжонда? Мунда бир гап бор!.. Дарча ичкаридан қаттиқ беркирилган. Нега? Бунда бир сир бор! (Кетмокчи бўлганда, дарча орқасидан эшитилган шарпа уни тўхташга мажбур этади. У ўзини яна панага олади. Дарча очилиб, Обиджон пайдо бўлади. Уринбой ўртага тушади). Салом, Обиджон!

ОБИДЖОН. Салом! (Атрофга назар ташлаб). Сиз шу ерда эдингизми?

УРИНБОЙ. Ҳозиргина уйдан чиқиб келаётир эдим.

ОБИДЖОН (ўйланиб туриб). Келиноним бир ёққа кетган эди, қўчанинг бошига етмасданок орқага қайтди, шекилли. Сиз кўрмадингизми?

УРИНБОЙ. Йўқ. Бу ерда Саодат кўринмади.

ОБИДЖОН. Ажаб! Дарвоза томонидан ҳозиргина аниқ шарпа эшитилди. Биров дарчани очмокчи бўлиб, анча уринди.

УРИНБОЙ (Обиджоннинг ҳолатини кўздан кечириб). Шарпани тушишга кўрган бўлсанг керак, Обиджон. Бу ерда ҳеч ким йўқ эди.

ОБИДЖОН. Ажаб! (Кетмокчи бўлади).

УРИНБОЙ. Сабр қил, йигит!

ОБИДЖОН (тўхтаб). Хўш?

УРИНБОЙ. Акангнинг соғ-саломаат қайтиши билан табриқлайман.

ОБИДЖОН. Қуллук! (Кетмокчи бўлади).

УРИНБОЙ. Тўхта, гап бор.

ОБИДЖОН. Қулоғим сизда.

УРИНБОЙ. Акангни камоқдан озод этилиши ҳаммамиз учун жуда қувончли воқеа. Аммо... (Обиджон чўчиб тушади. Уринбой бунга эътибор беради ва қўвонч билан давом этади). Аммо Саодат ва Собир воқеасининг аканг қулоғига етиши энди муқаррар.

ОБИДЖОН. Афсуски, шундай.

УРИНБОЙ. Энди ўзинг ўйлаб кўр. Шу хунук хабарни аканг сенинг оғзингдан эшитса маъкулроқми ёки...

ОБИДЖОН (унинг сўзини бўлади).

Йўқ! Мен бу гапни акамга айтолмайман. Бу гапни эшитиш — акам учун ўлим!

УРИНБОЙ. Адашасан, йигит. Адашасан! Бу гапни сендан эмас, бошқалардан эшитиш — аканг учун ўлим. Сен эса албатта акангга авайлаб гапирасан, қўйиб айтасан. Бошқалар акангни масхара қилиб ҳам айтиши мумкин, душманларча тантана қилиб айтиши ҳам мумкин. Ана унда бу гап акангнинг барига ҳақиқатан ханжардек ботади. Ҳа, сен ётиги билан айтсан...

ОБИДЖОН (унинг сўзини бўлади). Йўқ! Акамга бу гапни айтишга тилим бормайди, қурбим етмайди!

УРИНБОЙ. Шундай бир воқеани акангга бошқалар айтса-ю, сен яшириб кетсанг, аканг сендан...

ОБИДЖОН. Жуда хафа бўлади.

УРИНБОЙ. Аканг сендан кечиб юборади. Ҳа, кечиб юборишга ҳаққи бор. Ё менинг гапим нотўғрими? (Обиджон нима дейишини билмайди). Ҳа, бу воқеадан хабардор этиш сенинг аканг олдидаги бурчинг. Сен укалик бурчингни бажаришинг шарт.

ОБИДЖОН. Мен бунни яхши тушунаман. (алам билан) Аммо мен қандай қилиб...

УРИНБОЙ (унинг сўзини бўлади). Жиндек журъат этсанг, бас! Шундай қилсанг, аканг олдида юзиг ёруғ бўлади. Маҳаллани ҳам бир оғир вазирадан озод этиб, ҳамманинг таҳсинига сазовор бўласан. (Обиджон иккиланиб, сукут сақлайди). Албатта, аканг сенга дарров ишона қолмайди, чунки унинг хотинига илхоси жуда баланд, у Саодатни яхши кўради. Лекин Хошимжон бизлардан суриштириб қўриб, воқеанинг ростлигига ишонгандан сўнг, сендан беҳад миннатдор бўлади, холос. (Обиджон ҳамон иккиланади). Келиноини топилади, ака топилайди! Ҳа, ака — битта! Сен бунни унутма, йигит!.. (Сукунатдан сўнг). Менинг сенга оталарча маслаҳатим шу. (Обиджоннинг кўзларига тикилиб, қаноат ҳосил этади). Эсли йигитсан, яна ўзинг биласан. Ҳай, Обиджон!

(Уринбой кетади. Ўз хаёллари билан банд Обиджон унга «хайр» дейишни ҳам унутди).

ОБИДЖОН (яна атрофдан Саодатни ахтаради. Топмай, чўқур ҳазиниликка тушади. Ўзига-ўзи, газаб билан). Эри қайтиб келаётир-ку, Саодат Собир олдига шошади! Хотинлар зотининг разил эканига аввал тушулмаган бўлсанг, энди тушунгандирсан, понгбош Обид?! (Сукунатдан сўнг, қатъият билан) Акамга айтаяман! Албатта, айтаяман!

Уринбой кетган

Бахринисо хонадонидидагилар.

Бахринисо, Саодат ва Обиджонни биз қизинг тортишув чоғида кўрамыз. Ҳабиба бу моҳаронинг беихтиёр гувоҳи, бир четда турибди.

САОДАТ. Ойикон, қасам ичиб айта-

манки, мен кеча кечкурун Собирнинг олдига борганим йўқ.

ОБИДЖОН. Собирнинг олдига бормаган бўлсангиз, қаёққа бордингиз?

Саодат. Шогирдим олдига бордим. Мана — гувоҳим.

ОБИДЖОН (Хабибага, масхара оҳангида). Хўш, гувоҳ нима дейдилар?

ХАБИБА (гангиган ҳолда). Ҳа, шунақа!

ОБИДЖОН (ишонмасдан, масхара билан). Шунақа, дегин?

ХАБИБА. Ҳа, шунақа! Саодат опам бизникида тунадилар.

ОБИДЖОН (Саодатга). Шу гап рост бўлса, айтинг-чи, шу кечани шогирдингизникида ўтказишингизга нима ҳолат бор эди? (Саодат жавоб ахтариб, жим қолади. Обиджон Хабибага мурожаат этади). Бу саволга муаллимада жавоб йўқ. Эҳтимол, бу саволга шогирдлари жавоб топар? (Хабиба нима дейишини билмай жим қолади).

БАХРИНИСО. Хабиба, гапир.

ХАБИБА. Бошқа гапим йўқ.

ОБИДЖОН (яна масхара қилиб). Шунақа дегин?

ХАБИБА. Шунақа. Айтган гапим рост! ОБИДЖОН. Ёлгон! Сен уялмасдан-нетмасдан ёлгон гапиргансан, Хабиба!

ХАБИБА (бехитир). Обиджон ака, мен сизга ҳеч қачон ёлгон гапирмайман. Мен сизга ёлгон гапиролмайман.

ОБИДЖОН. Нечун? (Жавоб кутади. Хабиба нима дейишини билмайди). Мен сенинг киминг бўлибманки, сен менинг олдимда ёлгон гапиршидан ҳайкасан? Нечун гапиролмайсан?

ХАБИБА. Чунки мен... Чунки... (дилига келган гапни айтолмай жим қолади).

БАХРИНИСО (унга ёрдамга келиб). Чунки Хабиба сени жуда ҳурмат қиладди.

ХАБИБА (севиниб, шошиб). Шунақа! ОБИДЖОН (қулиб). Шунақа, дегин? ХАБИБА. Шунақа!

ОБИДЖОН (хуноб). Табиийки, сен муаллимнинг мендан ортиқроқ ҳурмат қиласан. Шунинг учун ёлгон гапирिशга мажбурсан.

ХАБИБА (газзаб билан). Унақа эмас!

ОБИДЖОН (яна ҳам ортиқроқ хуноб). Унақа бўлмаса, қанақа?

ХАБИБА (тамоман гангиб). Мен қайдан билар?

ОБИДЖОН. Ойижон, ҳеч шубҳа йўқки, келиннингиз шогирди билан тил бириктириб олган.

ХАБИБА (газзаб билан). Унақа эмас!

ОБИДЖОН (Саодатга мурожаат этади). Агар «унақа эмас» бўлса, энди сиз айтасиз, қанақа? (Саодат бу саволни жавобсиз қолдириш йўлини ахтариб, ўйланади).

БАХРИНИСО (Саодатга мурожаат этади). Дарҳақиқат, кеча сизнинг шогирдингизникида тунашингизга нима ҳолат бор эди, келин?

Саодат (Жавоб бермаслик «йўлини» топаганича севиниб, бемалол). Ойижон, рухсат берсангиз, шу саволингизга мен кейинроқ жавоб берсам.

БАХРИНИСО (ажабланиб, сустлик билан). Майли.

(Саодат чиқиб кетади, Хабиба унинг орқасидан шошади).

БАХРИНИСО. Шу бемаъни даъво билан менинг дилимни сиёҳ қилиш учун вокзалга, акангни қарши олишга бормасдан бу ерда ўтирибман, дегин, болам?

ОБИДЖОН. Акам билан учрашувдан аввал келиннингизнинг кимлигини яна бир қарра билиб қўйинг, дедим-да, ойижон. Келиннингиз кеча кечкурун Собир олдига бориб, тунаб қолди.

БАХРИНИСО. Бекор гап! Менинг келиним бундай қабоҳатга қодир эмас! Сен ёлгон гапиряпсан!

ОБИДЖОН. Мен сизга бирор мартаба ёлгон гапирганманми, ойижон? Келиннингизнинг маккорлигини қаранг: ҳозир у ўзини оқлаш учун баҳона топишга сиздан муҳлат олди, ҳолос.

БАХРИНИСО. Мен ҳеч қачон келинимдан ёлгон гап эшитган эмасман. Қани, қўрайлик-чи, ҳалол келиннинг ёлгонлаши қанақа бўлар экан?

ОБИДЖОН. Ҳа, кўрасиз. Хотин зотининг разиллиги яна бир қарра аён бўлади сизга.

БАХРИНИСО. Яна хотин зотиға ёпишдинг! Хотинлар сенга нима ёмонлик қилди, болам?

ОБИДЖОН. Саволингиз қизик! Хотинларнинг шахсан менга ёмонлик қилиши шартми? Сиз ихлос қўйган келиннингизнинг эри йўқлигида қилган иши сиз учун ҳеч нарсани исбот этмайдими?

БАХРИНИСО. Инсоннинг хатоси фақат парвардигорнинг бенуқсон ва беҳато эканидан бошқа ҳеч нарсани исбот этмайди. Саодат аллақачон ўз хатосини тушулган, ўз қилмишига пушаймон бўлган.

ОБИДЖОН. «Нуқсон», «хато», «пушаймон» эмиш-е! Акамга ҳам шундай дерсиз, хали?

БАХРИНИСО (чўчиб тушади). Худо сакласин! Мен бу ҳақда Хошимжонга қуққ этмайман. Сен айтсанг, сени ҳам «Оқ» қиламан.

ОБИДЖОН. Бошқалар айтса-чи?

БАХРИНИСО. Бошқалар айтса, тамом рад этаман. Менинг келиним қанддек оппоқ, мусаффо! Ҳа!

ОБИДЖОН. Гуноҳкор келиннингизни оқлашга, ўз фарзандингизни алдашга уялмайсизми?

БАХРИНИСО. Йўқ! Уялмайман! Асло! Чунки ўғлимни бахтидан жуда этишга, набаримани тирик етим қилишга ҳаққим йўқ. «Иш бузар ростдан иш тузар ёлгон яшай». Бу ростиң сўзларим эмас. Бу халқимнинг сўзлари. Доно сўзлар!

ОБИДЖОН. Бу сўзларингиз қонунга зид. Қонун ёлгон гувоҳлик учун жазо беради.

БАХРИНИСО (қулиб). Ҳа, талаба, юристлингни тутиб кетдимиз шу тоғда? (Жиддий) Қонунингиз биламан, яхши биламан. Аммо ҳаёт тақозоси билан иш қиламан. Мен қонун олдида эмас, ҳаёт олдида жавоб бераётиман. Сенга пис-

тақи таълим берган профессорларингизга айт: оила икки кишининг шахсий иши, уларнинг ишига аралашшга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ... улар ўзлари нима қарорга келсалар, шу — тўғри. Биз фақат бир нарсани улардан талаб этишга ҳаққимиз: ҳар қандай ҳолда ҳам улар янги авлоднинг манфаатларини ўз манфаатларидан афзал кўрсинлар! Ҳа! Худди шундай! Худди шундай дегин ўша профессорларингизга. Умид қиламанки, устодларинг менинг фикримга қўйиладди ва сени боши берк қўчадан катта тўғри йўлга чиқариб қўйишди, иншооллох! (Обиджон индаёлмай қолади ва кетмоқчи бўлади). Тўхта! Вокзалга, барибир, кечикдинг. Энди акангни кўча бошида қарши оларсан... Сенга яна гапим бор... (Обиджон тўхтади) Нега сен бекордан-бекорга Хабибани масхара қиласан? Сенинг масхараң қиз бечорани гангитиб қўйиб, у айтар сўзини ҳам йўқотиб қўяди. Чунки Хабиба сени...

ОБИДЖОН. Биламан. Хабиба мени севади.

БАХРИНИСО. Севганда қандоқ! Хабибанинг бир кунли ҳам сенсиз ўтмайди. Бир баҳона топади-да, бизникига кириб келади. Нияти — сени қўриш, ҳолос. Хабиба сени шунчалик яхши қўрадики, сенинг хузуриңда айтар гапини ҳам йўқотиб қўяди. Сен эса масхара қилишингни қўймайсан, ноинсоф!

ОБИДЖОН. Истайманки, у мендан совиссан, мени унутсан. Барибир мен...

БАХРИНИСО. Биламан, сен унга уялланмоқчи эмассан.

ОБИДЖОН. Мен умуман уялланмасликка қасамд этганман.

БАХРИНИСО. Буни ҳам биламан, Яхши биламан. Мен яна шуни ҳам биламанки, ҳар бир эркак ва ҳар бир аёлнинг пешонасига, яхшиими, ёмонми, бир хотин ёки бир эр битилган. Тақдирдан қочиб қутилиб бўлмайди. Ҳа, Аллоҳ таоло эркак аёлни бир-бирига мутоҳж қилиб яратган. Бу — бир.

ОБИДЖОН. Иккинчиси-чи? Иккинчиси ҳам айтинг энди, ойижон.

БАХРИНИСО. Иккинчиси шуки, сен ўзинг Хабибани севасан. Аммо муҳаббатингни яширишмоқчи бўласан. Беҳуда ҳаракат! Нафратни яшириш мумкин-у, аммо муҳаббатни яшириш мумкин эмас. Севгучи одам гўш ичида шам ёнаётган фонар. Ҳа! (Бир зум жим қolib, бирданига). Сен хатто севганиңга иқрор бўлишдан ҳам қўрқасан.

ОБИДЖОН (қулиб). Кимдан қўрқаман?

БАХРИНИСО. Ўзингдан қўрқасан. Қасамингни бузиб, қасамхўр бўлиб қолишдан қўрқасан. Минг афсуски, сенинг қўзларингни хотинлар зотиға нафрат пардаси қоплаган. Мен банди бечора кеча-ю кундуз илтижо қиламанки, Аллоҳ таоло шу лаънати пардани қўзларингдан қўй ташласан. Қўзингни оқ тезроқ, болагинам! (Обиджондан сўз кутади. Обиджон ўжарлик билан ерга қараб, сукут сақлайди). Мен ўзим бир

кун Ҳабибасиз туролмайман. Билиб қўй, мен Ҳабибани аллақачон келиним қаторига қўйиб қўйганман. Ҳа!

ОБИДЖОН (таслим бўлишга тайёрдек бўшади). Муна шовшасиз, ойиҳон?

БАХРИНИСО. Ҳа, шовшаман. Менинг сўтагимга шундай барно, шундай одобли қиз қўнғил берганига қўноаман. Ҳамма хавас қиладиган қизни бошқалар илиб кетмаса эди, деб қўрқаман.

ОБИДЖОН (тил учига гапирди). Илиб кетсалар, менга нима?

БАХРИНИСО. Сен яна санамай сак-киз, дединг, болайи лодон!

ОБИДЖОН (яна аввалги ҳолатига қайтди). Мен уйланмайман дедим-ку, уйланмайман!

БАХРИНИСО. Йўқол қўзимдан, дарди-сар!

(Обиджон кетади. Саодат пайдо бўлади. Сукунат. Қовоғи солиқ Бахринисо келинининг қўзларига тикилиб, ундан сўз кутади. Саодат нимадан сўз бошлашга хайрон).

САОДАТ. Ойиҳон, ҳали Обиджон олдида айтолмаган гапимни энди айтсам бўладими?

БАХРИНИСО (ишончсизлик билан). Шу гапимизни ўғлим олдида айта қолингиз бўлмасмиди?

САОДАТ. Йўқ... Обиджон менга ишонмайди. Унинг олдида гапирсам, барибир, бу гапимни ҳам ёлғонга чиқарар эди. Бунинг устига менинг яна бир гуноҳимга иқдор бўлишим...

БАХРИНИСО (қаттиқ ҳаяжонда). Гуноҳ? Яна қанақа гуноҳ?

САОДАТ. Кеча кечкурун менинг Со-бир олдида кетганим рости.

БАХРИНИСО. Ё Оллоҳ! (Беихтиёр бакиради). Йўқ! Йўқ! Мен қулқолларимга ишонмайман! Ишонмайман!

САОДАТ. Иқдорман: бу қилмишим ке-чирилмас гуноҳ, аммо мен сўнгги бор сизнинг шафқатингизга муҳтожман, ойиҳон!

(Қизалоқ чопиб қиради).

ҚИЗАЛОҚ. Ойиҳон, адам қанон кела-дилар?

САОДАТ. Ҳозир келади. Бор, адангни эшик тағида кут!

(Қизалоқ кетади).

САОДАТ. Ойиҳон, мен кеча кечкурун аллақандай кучнинг зўри билан Собир олдига жўнаганимни ўзим ҳам билмай қолдим, лекин кўчамизнинг бошига ет-масданок мен ўзимга келдим, қабиҳ ниятимдан кечдим, орқамга қайтдим. Қарасам, дарвозамиз ичкаридан маҳ-кам беркитилган. Мен Ҳабибанимга боришга мажбур бўлдим... Ҳа, мен фик-ран бўлса ҳам эримга хиёнат қилдим. Бу ҳам гуноҳ. Кечиринг мени, ойиҳон!

БАХРИНИСО (унинг газзоби ҳамон кечкиз). У ўзини босишга ҳаракат этади. Охири ўзини анча босиб олади). Ке-чирдим! (Келинини «сенлаш»га кўчади). Шайтонга ҳақ берганимг учун кечирдим! Ўғлимга садоқатинг учун кечирдим! Ростўйганинг учун кечирдим!

САОДАТ. Раҳмат, ойиҳон!

БАХРИНИСО (яна газзоба келади,

қўзларига ёш олади, алам билан аввал-гидан ҳам қаттиқроқ бақиради). Раҳма-тингни бошинга ур, шарманда! (Сао-датни қаттиқ шапалоқлаб юборади. Саодат унинг оёғига йиғлаб, этагидан қўчоқлаб, йиғлайди. Бахринисо ўзини қўлга олишга тиришади. У аста-секин «юмшайди» ва келинининг бошини си-лайди. Саодат миннатдорлик билдириб, унинг этагига яна қаттиқроқ ёпишади. Қизалоқ чопиб қиради).

ҚИЗАЛОҚ. Адам келдилар! (Ўзини онаси қўчоғига отади).

БАХРИНИСО (қаттиқ ҳаяжонда). Ўғ-лим келди! Ҳошимжоним келди! (Тез чиқиб кетади. Саодат ўзига келиб, шо-шиб ойнак олдида боради ва ўзини тартибга сола бошлайди. Кейин қизни қўлига олиб, ташқарига интилади. Осто-нага етганида ташқаридан шарпа эшитиб, тўхтайди, орқага тисарилади ва кутади. Аввал Бахринисо, кейин Хо-шимжон, Обиджон, Абдурахим ва бошқа ҳаммаҳаллалар қирадилар. Улар орасида Ўринбой ҳам бор).

БАХРИНИСО (Хошимжон оstonадан ўтганидан сўнг у билан Саодат ўртаси-да қолиб, ўғлига совға тақдим этаётган бир оҳанда гапирди). Ўғлим Хошим-жон, қандаек оппоқ, муссаффо омонат-тингни ол энди! (Четга кетади. Бир-бирларига рўбарў келган эр ва хотин нима қилишларини билмай гўнг туриб қоладилар. Биринчи бўлиб Хошимжон тилга қиради).

ХОШИМЖОН. Салом, Саодат!

САОДАТ. Ассалому алайкум, Хошим-жон ака! (Иккалasi ҳам яна нима қи-лишларини билмайдилар. Кейин Хо-шимжон бир қадам олға босиб, хотини-га яқинлашади ва уни ўпмоқчи бўлади. Беихтиёр қилинган бу ишга жавобан Саодат қизалоқни эрига рўбарў этади. Хошимжон қизалоқни бир бетидан ўпа-ди. Саодат унга эргашиб, қизалоқни бошқа бетидан ўпади. Хошимжон энди ўзига келиб, қўлган ишига ўзи ҳам ажабланиб ва шу билан бирга топагон-лига қойил қолиб, кула бошлайди. Бошқалар унга эргашадилар. Қўлгу қаҳ-қаҳага айланади. Бу — оила бахтининг тантанаси. Ўринбой унга қўшилган бў-либ кулади, аммо унинг қўзи Обиджон-да. Обиджон эса бу тантангага қўшил-майди, ҳамма тикка турган бўлса, у ҳат-то тумтайиб ўтириб олган. Шодиёна, қаҳқаҳа давом этади ва авжига чиқади).

Тарбиячи кўралиш

Бахринисонинг хонадонидagi зал. Кундуз. Дастурхон атрофида анча ки-ши йиғилган. Булар — Бахринисо оиласи, қариндошлар, қўшиллар, танишлар. Улар орасида Абдурахим ва Ўринбой ҳам бор. Хошимжон қайтгандан кейин бўлиб ўтган учрашувларнинг бири охи-рига етмоқда.

Хошимжон қизғинлик билан ҳикоя қилмоқда.

ХОШИМЖОН. Шундай қилиб, Эрон подшоҳи шу воқеадан сўнг, тўғрироғи — шу фожияни бешидан кечиргандан

кейин, ҳаётнинг маъноси ва тарихнинг мазмуни ҳақида ўйлашга мажбур бўлиб қолибди. Мажбур бўлибди-у, бир кун мамлакатнинг ҳамма олимларини йи-ғиб, уларга айтибди: «Мен учун махсус равишда инсоният тарихини ёзинлар. Узоқ йиллар мобайнида подшоҳлик қи-либ, инсоният тарихини билмай дунё-дан ўтиб кетавериш — ҳаммомга тушиб, нопок чўмқоқлик билан баробар. Мен инсоният тарихи нимадан иборат эканини билишни истайман» дебди под-шоҳ (Меҳмонларга мурожаат этади). Мен сизларни зерикитриб қўймадимми дўстларим?

ОВОЗЛАР: — Йўқ, йўқ!

— Зерикганимиз йўқ!

— Давом этинг!

— Бемалол!

— Эшитамиз, иним!

АБДУРАҲИМ. Хошимжон, сен ҳозир жуда ҳам муҳим мавзунини тилга олдинг. Давом эт!

ХОШИМЖОН. Мен бу ривоятни мен-га ўхшаш «пахта иши» билан қамалган ва мен билан бир камерада ётган олим-дан эшитдим. Шу ривоят доимо менга далда бўлди, куч, сабот берди. Айти-шим мумкинки, мен худди шу ривоят туфайли ҳозир ўз уйимда, сиз меҳри-бонларим орасида ўтирибман. Шу ри-воятни эшитганам бўлсам эдим, мен эҳтилом қамокда ўзимни-ўзим ўлдириш ниятидан қайтмаган бўлур эдим.

АБДУРАҲИМ. Ўз жонимга қасд этган пайтим ҳам бўлди, дегин Хошимжон?

ХОШИМЖОН. Ҳа. Ҳар нарсга чидаш мумкин экан-ку, аммо адолатнинг ер билан яқсон бўлишига, топпилишига бардош бериш амри маҳол экан! (Сукунатдан сўнг) Мен шу ривоятни эшитма-ган бўлсам эди, қамокхонада ўзимни ўлдириш тадбирини ҳам топган бўлур эдим.

ЎРИНБОЙ. Қамокхонада бунақа во-қеалар ҳам бўлиб туради, дегин, Хо-шимжон?

ХОШИМЖОН. Камдан-кам бўлса ҳам бўлиб туради. Масалан, ер маҳбусга бир ноинсоф хат ёзиб, унинг хотини хиёнат қилганини айтибди. Маҳбус бунга чидаёлмай ўзини ўзи осиб қўй-ди. (Ўринбой ялт этиб Саодатга қарай-ди. Саодат бўш чойнакни олиб шошиб чиқиб кетади. Ўринбой энди Обиджон-га тикилади. Обиджон ундан қўзларини кочиради. Ҳаммининг диққати Хошим-жонга қаратилган. Хошимжон ҳеч нар-сани сезмасдан бемалол давом этти-ради). Ойиҳон, қамокдан чиқиб, даст-лаб сиз билан учрашган куним мен қа-моқда эшитганим ана шу ривоятни эс-ладим. Чунки сиз менга «Бошинг бутун, бу давлатни кам дема, болагинам», дедингиз.

БАХРИНИСО. Болагинам, яна айта-ман: бошинг бутун бу давлатни кам де-ма.

АБДУРАҲИМ (эслаб): «Бошинг бутун бу давлатни кам дема. Дам бу дамдир, ўзга дамни дам дема». Халқимизнинг сўзлари бу.

ХОШИМЖОН. Олтин сўзлар.

(Телефон жиринглайди. Бахринисо келини ўтирган ерга назар ташлайди. Уни кўрмай, ҳайрон бўлади. Обиджон телефон олдида бориш учун жойидан жилади).

БАХРИНИСО (Уни қўл ишораси билан тўхтатади). Кўнабер, болам! Ишинг бўлмасин!

(Обиджон ўтиради. Телефон яна жиринглайди. Обиджон энди жажли чиқиб, телефон олдида отилади).

ОБИДЖОН (трубкани олади). Алло! (Биз нариги томонда телефон трубкасининг шошиб ташлангани шарпасини ва сигналларни эшитамиз. Обиджон газабда. Сукунат. У ҳам трубкани ташлайди. Обиджоннинг қизиқ ҳолатига эътибор берган меҳмонлар ҳам ниманидир кутиб, сукут сақлайдилар).

ОБИДЖОН. Сўнгги чоғларда бизнинг хонадонимизнинг бир ҳазилкаши чиқиб қолди. Кўнғирок қилади, келсангиз, дарров сиздан аввал трубкани ташлайди. (Уриниб ўйринглаб қулиб қўяди).

ХОШИМЖОН. Парво қилма, ука! Абонент адашгандир.

ОБИДЖОН. Бир марта адашиши мумкин, икки марта янглишиши мумкин. Аммо...

БАХРИНИСО (кайфияти бузилган ҳолда). Одам бир марта адашса, техника бир неча мартаба адашиши мумкин. (Обиджонга) Ўтир болам, Гапирар, Хошимжон.

ХОШИМЖОН. Ўз подшоҳидан шундай топшириқ олган олимлар кўп йиллар тер тўкиб, бутун инсоният тарихини ёзиб чиқибдилар. Ёзилган китоблар қирқ туяга юк бўлибди. Буни кўрган подшоҳ ваҳимага тушиб, «Мунча китобни ўқиб чиқишга умрим етмайди. Сизлар инсоният тарихини қисқартириб, бошқатдан ёзиб чиқинглар», дебди. Олимлар яна неча йиллардан сўнг инсоният тарихини подшоҳга ҳаёда этибдилар. Бу гап ёзилган китоблар бир эшакка юк бўлган экан. Подшоҳ яна: «Мен қариб қолдим. Бунча китобни ўқиб чиқишга ҳам менинг умрим етмайди. Инсоният тарихини битта китоб қилиб, ёзиб келинглр» дебди. Замон ўтиб, бу китоб ҳам битиллибди. Аммо бу вақтда подшоҳ қаттиқ бетоб бўлиб, ўлим тўшағида ётган экан. Подшоҳ айтибди: «Мен дунёдан ўйтаман. Инсоният тарихини билиб кетай. Битангиз менга инсоният тарихининг мазмунини бир оғиз сўз билан айтиб бering» дебди. Шунда фозилларнинг фозили ва олимларнинг олими подшоҳга таъзим адо этибди-ю, дебди: «Одамлар тугилдилар, азоб кечдилар ва ўлдилар. Инсоният тарихининг мазмунини шу, олампаҳо».

(Сукунат. Саодат чойнак кўтариб қайтади. Ҳамма бу ҳикояга яқун ясаилишини кутиб жим қолади).

БАХРИНИСО. Давом эт, болам. Бу қиссадан хисса чиқар энди.

ХОШИМЖОН. Бу каби қиссалардан чиқадиган хиссаларни аллақачон сиз

чиқаргансиз, ойжон. (Ҳаммага). Ойимнинг ҳалиги сўзларини эсга олинг ва сира нутуманг, дўстларим. Мен эса истайманки, мушкулотларга тўла бу дунёда сабр ва матонат доимо сизларнинг ҳамроҳингиз ва мададкорингиз бўлсин!

АБДУРАҲИМ. Балли! (Учрашув тамом бўлганини билдириб, дуога қўл кўтаради). Омин, бахту-саодатнинг асоси бўлиш сабр, тоқат ва матонат бу хонадондан ҳам аримасин.

ҲАММА. Аллоху акбар!

(Меҳмонлар қўзғаладилар. Меҳмонлар уларни кузатиб чиқадилар. Саҳна бир мuddат буш қолади. Кейин Бахринисо ва Абдурахим қайтиб кирадилар).

АБДУРАҲИМ. Орқамга қайтганимга ажабланим, Бахри. Оилангнинг аҳволини дурустроқ билиб кетмоқчи бўлдим (Бахринисо таклифи билан ўтирадилар).

БАХРИНИСО. Ўзинг ҳам фаҳмлаган бўлсанг керак, оиламизда аҳвол яхши, жуда яхши, ҳатто аъло десам ҳам арзийди.

АБДУРАҲИМ. Хайрият! Энди шундай бўлиши керак-да! Хошимжоннинг кайфияти менга жуда ёқди.

БАХРИНИСО. Аллоҳга минг қатла шуқр, ўғлим бахт осмонининг чўққисиди. Сира туғишга келмайди. Заводдан телефон қилиб, ишга чиқишни илтимос қилсалар, «сабр қилинг, дўстлар, мен бола-чақамга тўйиб олай» дебди. Қизалогини елкасидан туширмайди. Заводда Хошимжоннинг қамоқда ётган йиллари учун ойлиғини тайёрлаб қўйишбди, ўғлим эса олишга ҳам бормайди.

АБДУРАҲИМ. Нера?

БАХРИНИСО. Ишламаган вақти учун ойлик олишга уялар эмиш.

АБДУРАҲИМ. Ажаб?... Келинчинг-чи? Саодат қалай?

БАХРИНИСО. Саодат ўғлимдан ҳам ортироқ бахтиёр. Эрини на ерга ишонди, на қўққа! Мен эса...

АБДУРАҲИМ (унинг сўзини бўлади). Ўзингни айтмасанг ҳам бўлади. Нима қилса ҳам онасан... Она бахтиёр бўлган кун — олам чарогон (Ўйланиб туриб). Аммо ... агар адашмасам, ҳозир сен хурсанд эмассан. Бахри. Дилинг сиёҳ, Сабаб?

БАХРИНИСО (сукунатдан сўнг). Сабаб — телефон.

АБДУРАҲИМ. Телефон?

БАХРИНИСО. Ҳали ўзинг ҳам севдинг шекилли, мана шу темир парчаси «жиринг» этади-ю, менга оламини қоронғу қилади-қўяди.

АБДУРАҲИМ. Ҳа, у томонда трубкани қўйиб қўйишлари ҳамоно фақат Обиджоннинг эмас, сенинг ҳам авзоинг тамом ўзгарди. Шунинг учун мен ташвишга тушиб, орқамга қайтдим... Хўш, ўзи нима гап?

БАХРИНИСО. Ҳалиги одам... Обиджон билан гапиришни истамай трубкани шошиб қўйган одам... Имоним қомилки бу — Собир.

АБДУРАҲИМ (қаттиқ ҳаяжонда). Собир? Йўқ-е!

БАХРИНИСО. Ҳа. Лаънати Собир. Тез-тез телефон қилади, биз келсак, шошиб трубкани ташлайди. Келимин келса, ташламаган бўлар эди. Саодат ҳеч қачон телефонга келмайди. Аммо ўзинг ўйлаб кўр: қўққис Хошимжон Собирга дўз келиб қолса, хонадонимизда қиёмат бўлмайdimи?

АБДУРАҲИМ (ўзи ҳам ваҳимага тушиб). Демак, Собирнинг умидини узиш зарур. Собир билан мен ўзим гаплашаман. Шундай гаплашаманки, битта сўзим уни ер билан яқсон қилади. Собир сенинг телефонингни абадул-абад унутади.

БАХРИНИСО. Сен яна менинг ўлик танамга жон киргиздинг. Раҳмат.

АБДУРАҲИМ (ўрнидан туради). Мен борай бўлмаса. (Бахринисо уни кузатади. Остонада.) Собир масаласида хотиржам бўл. Собирни тўғри йўлга солиб юбориш — менга қичора. Кўрасан!

БАХРИНИСО. Бунга менинг имоним қомил.

(Чиқадилар. Саҳна бир мuddат буш қолади. Сўнгра Саодат билан Ҳабиба кириб, дастурхонни йиғиштириш билан машғул бўладилар. Саодат идишларни олиб ташқарига чиқиб кетганида, телефон жиринглайди. Ҳабиба телефон олдида боради).

ҲАБИБА. Алло!

СОБИР (овози). У Ҳабибани Саодат деб билган бўлса керак, қувноқ гапирарди. Салом, Саодат! Салом, севгилим! (Ҳабиба гангиз қолиб, индамайди). Негина индамайси, Саодат? Атрофинида одамлар бўлса керак. Сизга айтидиган гапим бор. Ҳа! (Сукунат) Майли. Мен кейинроқ яна кўнғирок қиламан. Сизга айтидиган гапим кўп! (Биз яна қўйиб қўйилган трубканинг сигналларини эшитамиз. Ҳабиба ҳайрон бўлиб, трубкани қўяди. Саодат қайтади. Сукунат).

ҲАБИБА. Сизнинг йўғинида биров телефон қилди.

САОДАТ (чўчиб тушади). Ким экан?

ҲАБИБА. Сизни сўради. Мен гангиз қолиб, ўзимни ҳам айтмадим, унинг қимлигини ҳам суриштирмадим. (Алоҳида ургу билан). Эркак киши телефон қилди.

(Узоқ сукунат)

САОДАТ. Ёт эркакнинг менга телефон қилганига ҳайрондирсан, Ҳабиба?

ҲАБИБА. Албатта! Ёт эркакнинг сизга айтидиган гапи бор экан.

(Сукунат)

САОДАТ. Синглим!

ҲАБИБА. Лаббай, опажа!

САОДАТ. Ҳозир мен сенга айтман.

Ҳаётим сабогини, қалбим дардини айтман! Сенинг учун ҳаёт дастури бўладиган сўзини айтман!

ҲАБИБА. Жон қулоғим билан эшитаман, опажа!

САОДАТ (сукунатдан сўнг). Сен ҳам бир кун эрга тегасан.

ҲАБИБА. Худо хоҳласа!

САОДАТ. Худо албатта хоҳлайди! Сендек яхши қизни худо албатта бахтиёр этади. (Узоқ сукунатдан сўнг, бир-

данига) Синглим! Хеч қачон, ҳеч қачон биринчи муҳаббатингга хиёнат этма! (Ҳабиба хайрон, лол бўлиб қолади). Ҳа, ҳеч қачон эрингга бевафолик қилма! Хеч қачон хиёнат йўлига қирма! На амалда, на фикран... Эрингга хиёнат қилсанг, бу гуноҳингн сен ҳеч қачон унуттолмайсан. Бошқалар унуттанда ҳам сен ўзинг унуттолмайсан! Хеч қачон! Умбод шу гуноҳинг қўланкаси бошинг устида туради. Худди қуюқ, қора булут каби. Бу булутдан ҳаётбахш ёмғир эмас, уят ва ғам-ғусса ёғади. Ҳа, фақат уят ва фақат ғам-ғусса! Севганингни кўзларига тикка қараш ҳузуридан сени маҳрум этадиган уят! Одамлар орасида бошингни кўтариб юришга қўймайдиган ғам-ғусса! Сен виждон азобида қоласан! Бунинг устига ғийбат натижасида эринг олдида шарманда бўлишинг муқаррар эканини уйласанг, виждон азоби ҳам дўзах азобига айланади! Ўлиб кетмаганингга афсус қиласан! Ҳа!

ҲАБИБА. Сўзларингиз шунчалик ваҳимали, опаҳон?

САОДАТ. Чунки ҳаётим ошига заҳар тушган.

ҲАБИБА. Сўзларингиз бир-биридан сирли.

САОДАТ. Оилавий ҳаёт ўзи сирларга тўла. (Ҳабиба ўйга толади). Мен сени ҳаёт ҳақида барвақт бош қотиришга мажбур этаётirman. Менинг шошмо-гимга сабаб бор.

ҲАБИБА. Нима сабаб?

САОДАТ. Вақти келиб, бу саволинга ҳам ўзинг жавоб топасан... Айтгандек, мен оила масаласини тилга олар эканман, сенга яна бир нарсани ҳам айтиб қолай. Ахир, мен сенинг муаллимангман. Мен сени кўп нарсага ўргатишим керак.

ҲАБИБА. Эшитаман, опаҳон.

САОДАТ. Эрингни эъзола. Билгинки, ота — оила султони.

ҲАБИБА. Мен учун Обиджон султондан афзал!

САОДАТ. Сен ўзинг султонга лойиқ қизсан! Обиджон ҳам сендек қизнинг муҳаббатига лойиқ йигит. Обиджон оламини покиза, одамни бенуқсон кўришни истайди!

(Телефон жиринглайди. Ҳабиба телефон томонга шошади. Бундан кейинги диалог тўхтовсиз телефон жаранги остида давом этади).

Телефонга тегма, Ҳабиба!

ҲАБИБА. Ҳалиги киши бўлса керак, кимлигини билай.

САОДАТ. Кимлиги менга сенинг сўзларингдан маълум. Собир бу.

ҲАБИБА. Собир? Собир деганингиз ким?

САОДАТ. Шошма, синглим, сабр қил. Вақти-соати келиб, сен менинг бутун ҳаётим дostonимни, фожиали саргузаштимни эшитасан. (Телефон жаранги тўхтабди. Дастурхонни йиғиштириш давом этади. Сукунат).

ҲАБИБА (телефонга ишора қилиб). Собирнинг сизга айтadиган гали кўп экан.

САОДАТ (бутун қалбдан). Собир — менинг шармандайи-шармисор ўтмишим! Собир — менинг тулпурган тулугим. Мен уни озғимга олмайман! Хеч қачон! (Чиқади. Унинг орқасидан Ҳабиба чиқади. Саҳна бир муддат бўш қолади. Сўнгра Обиджон киради. У жуда диққат. У аламли «ох» тортади ва ўзини диванга ташлайди. Ҳошимжон киради. Кўзи Обиджонга тушиб, хурсанд бўлади).

ҲОШИМЖОН. Хайрият, шу ерда экансан, ука! Сенга бир саволим бор. (Обиджон чўчиб тушади. Ҳошимжон унинг ёнига ўтиради). Хали, меҳмонлар

олдида телефонга борганингда сен аллақандай ҳолатга тушдинг. Телефон қилган киши сени бирор гап билан ранжитди, шекилли. Сен менга бир қараб қўйдинг. У гапининг менга ҳам алоқаси борми, нима бало?

ОБИДЖОН (ўйланиб туриб, бир қарорга келиб). Телефон қилган одам менга ҳеч нарса дегани йўқ. Лекин шу телефон кўнгиригининг сизга алоқаси бор, ака. (Ўзининг беихтиёр иқроридан чўчиб, жим бўлиб қолади).

ҲОШИМЖОН. Бу кўнгиروقнинг менга нима алоқаси бор? (сукунат) Гапир!

ОБИДЖОН. Нозикроқ гап.

ҲОШИМЖОН. Нозикроқ? (Обиджондан гап кутади). Гапир! Нозик гапингни айт! Энди айтмасанг, хафа бўламан!

ОБИДЖОН (иккиланиб туриб, бирдан-нига) Акажон, кўчага чиқайлик.

ҲОШИМЖОН (хайрон). Нера кўчага чиқишимиз керак? Нера шу ерда гаплашолмаймиз?

ОБИДЖОН. Нозик гап дедим-ку. Ойим кириб қолсалар ёки бошқа биров. (жишиб қолади).

ҲОШИМЖОН (жабланиб). Майли. (Ўрнидан туради). Юр!

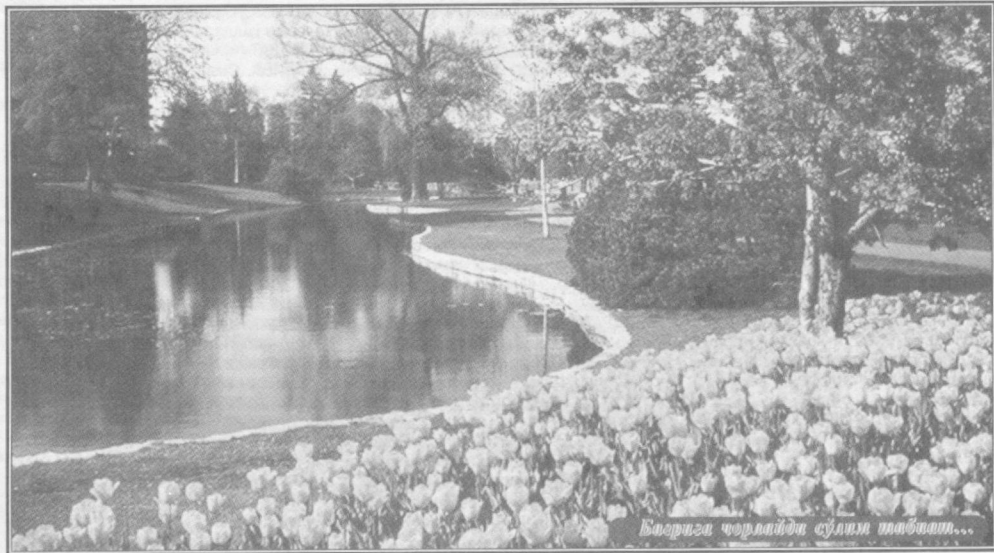
(Обиджон ҳам ўрнидан туради. Улар ташқарига йўналадилар. Обиджон остонада тўхтаб, акасини олдин ўтишга таклиф этади. Ҳошимжон чиқади. Обиджон яна иккиланиб, остонада тўхтаб қолади).

ОБИДЖОН (ўзига ўзи). Не бололик кунга қолдим-а! Айтсам тилим қуяди, айтмасам — дилим!

ҲОШИМЖОН (ташқаридан овози). Обиджон!

ОБИДЖОН. Ҳозир, ака! (Чиқади. Телефон жиринглайди).

(Давоми бор.)

Бизнинг чорлариди сулим ишбаши...

«Қандай хуш вақтлар эдики...»

Ўзбек халқининг юксак моддий ва маънавий маданиятини жаҳонаро таниган табаррук инсонлардан бири — шоҳ, шоир ва сайёҳ Заҳириддин Муҳаммад Бобурдир. Унинг «Бобурнома» асаридан хорижга сафар қилувчи савдогарлар ҳам, зиёлилар ҳам олис йўللардаги шаҳар ва қишлоқларга оид жуда кўп қимматли маълумотларни оладилар. Атоқли олим Зокирхон Машрабов бу асарни табиатунослик илимининг хазиналаридан деб баълади. «Бобурнома»да ёзилишича, Қобул тоғи этагига Гулгина деган тинч, осуда қишлоқ ботида бир вақтлар шоир Ҳофиз яшаган экан. Мирзо Бобур уфатлари даврасида Ҳофиз газалидаги бир байтни сал ўзгартириб, «Қандай хуш вақтлар эдики, биз бир неча «ёмонлар» Гулгинада тугмина (тинчгина) яшар эдик» деб ўқир эканлар.

Атоқли олимлар Файбулло ас-Салом ва Нейъматиллоҳ Отажон «Жаҳонгашта «Бобурнома» китобида кўпгина хорижий мамлакатлардаги нашрларни ўзаро таққослаб, жуда қизиқарли ҳодисаларга дуч келганларини айтадилар. Жумладан, улар инглизча таржимани «Бобурнома»нинг асли билан таққослаб, қизиқарли парчани келтирадилар: (Султон Хусайн амирларидан) Яна Алишербек эди, беги эмас, балки мусоҳиби эди, қичқилигиде ҳаммактаб экандурлар. Хусуситан (хосиятлари) бисёр экандур. Билмон, (билмадим), не жарима бирлан Султон Абу Саид Мирзо Хирийдин ихрож қилди (чиқариб юборди). Самарқандга борди, неча йилким, Самарқандга эди. Аҳмад Ҳожибек (Самарқанд ҳокими) мураббий ва муқаввийси эди. Алишербекнинг миҳозни назоб била машхурдур. Назокатини давлатининг гуруридин тасаввур қилур эрдилар. Андоқ эмас экандур, бу сифат анга экандур. Алишербек назир йўқ киши эрди. Туркий тил била (олам ахли) то шеър айтибтурлар, ҳеч қим онча кўп ва ҳўз айтқон эрмас. Олти маснавий китоб наҳм қилибтур, беши «Хамса» жаво-бида, яна бир (Ф.Атторнинг) «Мантик у-тайр» вазида «Лисон у-тайр» отлик. Тўрт газалиёт девони тартиб қилиб-турлар (номлари келтирилади). Яхши рубоийти ҳам бор. Яна баъзи мусан-нафоти (асарлари) борким, бу мазкур бўғлонларга боқа (қараганда) пастрок

ва сустрок воқеъ бўлибтур. Ул жум-ладин, иншоларини мавлоно Абдурах-мон Жомийга тақлид қилиб, жамъ қилибтур («Муншаот» ҳақида гап боради). Яна мусикада яхши нималар боғлабтур. Яхши нақшлари ва яхши пешравлари бордур.

Мирзо Бобурнинг бу маълумоти — Навоийнинг мусика ижод қилиши ғоят бе-баҳодур. «Ахли фазл ва ахли хунарга Бахшорбекча мураббий маълум эмас... Ўғил ва қиз, ахли аёл йўқ, оламини та-вер фард ва тажридада (ёлғиз) ўтқарди...»

Китоб муаллифларининг қиёсий тах-лилидан кўриниб турибдики, инглизча таржимада аслиятдаги анча қимматли маълумотлар тушиб қолган, шеърини де-вон — дoston бўлиб кетган ва ҳоказо. Файбулло ас-Салом ва Н.Отажон ҳаққо-ний тавсиф берганларидек, таржима (айниқса, нодир асарлар таржимаси) оддий меҳнат — тиркичилик воситаси эмас, балки: «турли тарихий даврлар мулоқоти, миллатларнинг маънавий-ақ-лий мусоҳабаси, жонли маданий ҳам-корлик, авлодларнинг ҳамдўсту ҳам-фиқрлиги ифодаси» бўлмоғи зарур.

Китоб муаллифлари «Қилич ва қалам», «Андиқондан Бенгалиягача...» «Ўзингсан ва ўзинг эмассан», «Ҳийлаи шарый», «Мувофиқлик нима?» бобла-рида ҳам ўзларининг қизиқарли ижодий кузатишларини баҳам кўрадилар.

«Ифтихор ва ҳамд ёки шафқатсиз ҳа-қиқат» ботида адолат, иймон-инсоф билан «Бобурнома»дек мукаммал ҳақиқат манбаи ва мазҳари ўзбек адабиёти-дагина эмас, умумтурк адабиётларида-гина эмас, балки жаҳон адабиётида ҳам жуда кам топилишини ҳақли ифтихор билан изхор қиладилар. Бу асар ўзида уч мамлакат — Ўзбекистон, Афғонистон ва Ҳиндистонни бирлаштиради. Бунда табиат, ўқим, ҳайвонот, махлуқот ва наботот (ўсимликлар) олами, турли-туман халқлар, қабилалар, уруғлар ҳам табакалар (тоифалар)нинг кишилари: харбийлар ва деҳқонлар, табиблар ва хунармандлар, ҳокимлар ва уламолар, фуқаро ва зодагонларнинг ҳаёти, моддий ва маънавий турмуш шаро-итлари, урф-одатлари, маросимлари ниҳоятда ҳаққоний ифодасини топган... Унда мавҳумот ёки пуч тахминну фараз-лар учрамайди. Муаллиф ҳақиқатни ифодалашда на ўз шахсини ва на хеш-

акраболарини, на ўзгаларни, на дўсти-нию ва на мухолифларини аямайди. Барчага холис. Унга барча баробар...

Мазкур кичик ботида муаллифлар Мирзо Бобур шахсини, сийратини озги-на ва бениҳоя самимий сўзлар билан мукаммал таърифлайдилар: «Вақоеъ» муаллифи (Бобур Мирзо) қомусий бил-лим эгаси, зукко ва инсонпарвар адиб, саркарда ва салтанат соҳиби, подшоҳ ва факир, фотиҳ ва дарवेशликка толиб, ҳо-қим ва маҳкум бўлган нозиктаб шахс- (дир). Илмий ва баъдий бунёдкорликда ниҳоятда кам учрайдиган ҳодиса: аниқ-лик билан тасвирийлик, тафаккур билан қалб (истак, майлар, интилишлар) са-мараси омухталашган. «Бобурнома»ни фақат туркий асар эмас, балки умумин-соний маданий ботида дейиш жоиз. Бо-бур каби инсонлар бир иқлим ёки ҳуд-уд намоёндаси эмас, балки умумба-шарий сиймолар қаторидан ўрин ола-ди».

Ҳақпараст муаллифлар китобда хо-риждаги баъзи таржимонларнинг холис эмаслигини айтиб, таъналар қилиш билан баробар адолат юзасидан, Бобур Мирзо ижоди ва ҳаёт фалсафасини ўр-ганишда ўзбеклардан кўра кўпроқ фи-доийлик кўрсатган хорижлик таржимон-ларга таъзим бажо қиладилар: «Дарҳа-қиқат, Ж.Лейден, В.Эрскин, Анриетта Сусанна Бевериж, Паве де Куртейл, Бакий-Граммон, Рашид Раҳмат Орат сингари таржимонлар ҳақида гап бор-ганда иқдор бўлайликки, булар матнини туркийдан инглиз, фаранг, турк тилла-рига ағдарган ўғирмачи ё тилмочларги-на эмас, балки ўзбеклар, афғонлар, ҳиндлар ва бошқа ўнлаб халқлар, элат-лар, қабилаларнинг ҳаёти, тарихини ўзида ақл эттирган қомусий асарнинг Ер юзи бўйлаб тарқалишига камарбас-талиқ қилган улкан маърифатчи олим, адиб, тадқиқотчилардир. Ўзларини илм, маърифатга, адабиёт ва санъатга бах-шида этган маданият арбоблари. Бу ҳазрати инсонлар «Вақоеъ»ни ўғириш ва (Ўзга тилда) қайта яратиш учун буюк Бобурнинг машаққатли йўлларини бо-сиб ўтдилар, унинг ҳаёти ва юришлари-ни чўқур, муфассал ўргандилар, баъзан хариталар туздилар, қўлёзмалар йигди-лар ва таҳлил қилдилар. Улар Бобур Мирзо учун курашдилар. Хатто, бу буюк инсон, шоир, сайёҳ, саркарда ва фотиҳ-ни «биз»дан ҳимоя қилдилар. Заҳмат-каш таржимон ва тадқиқотчилар ҳақида биз ҳали Ватанимизда бу қадар юксак баҳоларни ўқимган эдик. «Инсоф» юза-сидан айтийлик, — дейдилар китоб му-аллифлари, — бизнинг ҳозирги йимони бутун бобуруносларимиз ҳам улардан ҳали жуда кўп нарсаларни ўрганиши вожиб».

**Махкам
МАХМУД,
Улугбек
АБДУЛЛАЕВ.**

6 Шунда бу оламни донишмандлик би-
ан бунёд айлаган Ахура Мазда деди:
— Нахотки, Сен Ҳақиқатга тўлиқ бўл-
ган бу оламнинг сардорини танимай-
ан? Яратувчи Сени жамийки яратил-

миш мавжудотга раҳбар ва асрагувчи
этиб сайламаганимиди?

7

Ҳақиқатга ҳамқадам Ахура яхшилик-
ларни зиёда этгувчи ўзининг илоҳий
каломини яратди ва жаҳон ишларининг
ўнгарилиши, эзгу ниятли кимсаларнинг
мақсади ҳосил бўлишини истаб хитоб
қилди:

«Эй, Эзгу Ният!

Кимдир улки сендандир? Ким у ин-
сониятга Ҳақиқатда мадад бергувчи
зот?»

8

— Бу жаҳонда бизнинг каломимизни
жон-дилдан қабул қилгувчи мен билган
ягона зот бу — Сипийтмон Зардуш!

Ёлғиз у Мазда ва Ҳақиқатни олқиш-
ловчи қўшиқларни инсониятга элтимоқ-
ни жуда-жуда истаиди. Шу боисдан Ун-
га ғоят ўткир ва малоҳатли нутқ бахш
айлади.

9

Шунда Олам Рухи хуруж қилди:

— Наҳот мен бир нотавон ва норасо
эрининг ҳимоя этмагимдан шод бўли-
шим ва унинг сўзларига қулоқ осишим
керак? Ҳақиқатда, мен ғоят қудратли
бир пешвони орзу қилганим. Қачон
менинг умидим ушалиб, бир қудратли
зот ўзининг забардаст қўллари билан
менга мадад беради?

10

Эй, Ахура! Эй Ашах — Ҳақиқат!

Буларни* қудрат ва Олам Шаҳриёр-
лигидан огоҳ айла!

Эй Эзгу Ният!

Уларга шундай нусрат берким, яхши
турмуш ва шодмонлик ҳамроҳ бўлсин!

Эй, Мазда!

Мен ҳам Уни Сен яратган Зотларнинг
энг улуғи деб билгайман.

11

Ашах — Ҳақиқат, Эзгу Ният ва Олам
Шаҳриёри қачон бизнинг қошимизга
шитоб этадилар?

Мен Сиз — инсонларни бу буюк ма-
га⁶ — таълимотни ўрганишга даъват
қиламан.

Бизга нусрат келган экан, демак биз
ҳам сизларга мадад бермакка шайдири-
миз.

Ясна, 30-Ҳот

1

Шундай қилиб, Ахура ва Эзгу Ният
шаънига ҳамдлар келтириб, истаганлар
ҳамда огоҳ этилганларга икки буюк
яратилмиш ҳодиса хусусида хабар бер-
гаймиш!

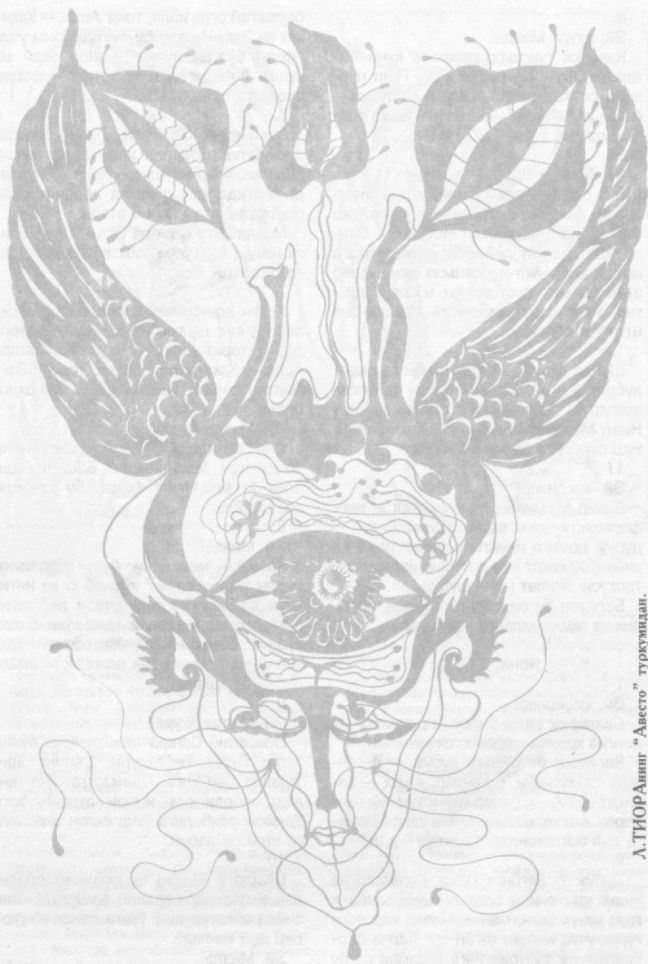
Эй, Эзгу Ниятли зотлар!

Бу каломни Ахуранинг мунаввар сий-
моси ҳузурида равшанлик ва шодмон-
лик билан қабул айлангиз!

2

Эй, ҳушёрлар!

Қулоқларингиз билан пухта эшитин-
гиз. Энг эзгу каломларни ва ёруғ ният
билан — хоҳ эр, хоҳ аёл — ҳар бирингиз
назар ташлангиз, то буюк ҳодиса рўй
бермасдан ва одимларимиз сўнгги
манзилга етмасдан икки йўлдан бири-

А.ТИОРАшнн "Авесто" тасвиридан.

ни ўзингизга ихтиёр этингиз-да бу ка-
ломларни ўзгаларга ҳам етказингиз!

3

Ибтидода бу икки туғишган — ҳам-
зодлар андиша, калом ва амалда бири
эзгулик, бириси ёмонлик ўзаро суҳбат
қурдилар.

Бу иккидан бири, яъни эзгуликни ун-
дан огоҳлар*, ёмонликни эса ноогоҳлар
танладилар.

4

Бу икки олам бир-бирига етишгани-
дан сўнгра илк бор «тириклик» ва «ноти-
риклик»ни бунёд айладилар. Бу ҳол
олам сўнггигача давом этаверади.

Эзгу ҳаёт Ашах — Ҳақиқат пайрав-
ларига ва энг қабих тириклик дурж —
ёлгон тарафдорларига насиб қилади.

5

Уша икки оламдан ёлгон — дуружни
ихтиёр этганлар энг ёмон амалларга
берилдилар ва абадий осмонни қопла-
ган, солиҳ оламлар учун бунёд этилган

Ашах — Ҳақиқатга юз бурганлар ўзла-
рининг эзгу амаллари ва озодликка му-
ҳаббатлари туфайли Ахура Маздани
хушнуд этдилар.

6

Девни ихтиёр этганлар ҳам икки олам-
дан ростни эмас, ёлгонни танладилар,
ёмон ниятга бўйсундилар ва одам ҳаёти-
ни тубанлаштирмоқ қасдида бирлашган
қуйи азабга томон шитоб этдилар.

7

Олам Шаҳриёри, Эзгу Ният ва Ашах
— Ҳақиқат яхшиликни ихтиёр этганлар-
нинг қошига келдилар, унга қудратли
ҳаёт бахш айладилар.

Ҳақиқатда, сенга тобе бўлганлар ва
сенга насиб қилганлар темир синовлар-
дан сўнг бахтга қовушадилар.

Изоҳ:

* Бу ўринда гап эҳтимол Зардушт ва унинг
ёрлари, ёхуд умуман, жаҳоннинг кейин келажақ
сохибқудратларига ишора бўлиши мумкин. Рух
уларнинг имдодида қўз тикмоқда.

Эй, Ахура Мазда!

Қачонки гуноҳдор қавмининг куни битаркан Олам Шахриёри Эзгу Ният нурлари остида ошкор бўлгуси ва дуруж — ёлгон аҳли Ашах — Ҳақиқат қўлига топширилгуси.

9

Эй, Мазда!

Биз олам ва одам тириклигини янгиловчи ва сенинг бўлимиш ахуравийлар билан бирга яшамоқчи истаймиз. Сенда ўша Ҳақиқат сиймоси остида бизга мадад айла. Ақл-идрокимиз ожизлашиб эътиқодимиз суствлашган чоғда қўлагин, токи фикр, калом ва амалда биз иттифоқ бўлайлик...

10

Шунда дуруж — ёлгон шикаст ва мағлубият топаги, эзгулик билан танилган зотлар ўз орузларига етайлар ва Эзгу Ният, Мазда ҳамда Ашах — Ҳақиқатнинг хуш саройига дохил бўлғайлар.

11

Эй, инсонлар!

Будир Мазда бизларга уқтирган икки фармон: ҳушлик ва ноҳушлик. Ёлгон — дуруж домига илинганларнинг ранж ва зиёни; Ҳақиқат — Ашахнинг издошлари топқуси оқибат мана шудир.

Бегумон бу синовлар ортидан тўғрилик ва яхшиликларга қовушасиз.

Ясна, 31-хот

1

Эй, хушёрлар!

Сизларни ҳали бирор бор эшитмаганингиз ҳодисалардан огоҳ қиламан.

Бегумон, бу сўзлар дуруж — ёлгоннинг таълимини олганлар, Ашах — Ҳақиқат оламини расво қилмоқчи бўлганларга хуш келмайди, аммо улар Маздага дил боғлаганларга гоятда ёқад.

2

Дуруж — ёлгонга қулоқ осганлар ва унинг таълимини олганларнинг оқибати хот хонук экан, мен — Мазда ҳар икки гуруҳ учун ихтиёр этган зот барча-барчангизнинг ҳузурингизга келаман ва бу тирикликни буткул Ашах — Ҳақиқатнинг измига солғаймиз.

3

Эй, Мазда!

Сен ўз тилин ва ўз каломинг билан ҳар икки гуруҳга ҳам бахш этгунг ҳодисалардан бизни огоҳ айла. Ашах—Ҳақиқат дастёрларига вазда қилганинг саодат фирўзлик ва бахтдан хабар бер, токи мен ушбу билан одам болаларини Сенинг динига даъват қилай.

4

Эй, Мазда! Эй, ахуравийлар!

Бизнинг хитобимизга мутаважжи бўлсангиз, у ҳолда умид қиламизки, Ашах — Ҳақиқат, Ормаитий, Эзгу Ният ва қудрат соҳиби Олам Шахриёри бизнинг бўлгуси ва уларнинг шуълалари остида ёлгон — дуруж устидан нусрат қозонгаймиз.

5

Эй, Мазда Ахура!

Мени неки рўй бергуси ва неки рўй

бермағай огоҳ айла, токи Ашах — Ҳақиқат ва Эзгу Ният ҳакамлигида ўзим учун афзал бўлган йўлни ихтиёр этай ва менга берадиган мукофотинг туфайли саодатга ноил бўлай.

6

Менинг энг Олий мукофотим ҳақиқий илоҳий пайғомларни инсонларга ошкор айлаган, уларни Ашах—Ҳақиқат нурлари остида қомиллик ва абадиёт сари бошлаган зотга насиб этади.

Мазда Эзгу Ният ва Олам Шахриёрига мадад бергучи кимсани юксакларга қўтаради.

7

У, илк донишманддирки, само чироқлари унинг шавкат ва шуқуҳи таъсирида нур таратадилар. У ўз ихради билан Ашах — Ҳақиқатни яратди, токи у Эзгу Ниятни ҳимоя қилсин ва ўз ланоҳига олсин.

Эй, Мазда Ахура!

Сен ибтидода қандай эсанг, айни чоғда ҳам ўшандайсан. Бас, шундай экан ўз борлигинг билан бу шуқуҳни зиёда айла.

8

Эй, Мазда!

Қачонки мен сени бутун борлигим билан тирикликнинг ибтидо-ю ва интиҳоси ва Эзгу Ниятнинг отаси деб танидим, ўшанда мен сени қалб қўзи билан қўрдим. Сенсан Ашах—Ҳақиқатнинг ҳаққоний яратгучиси ва олам аҳли амалларининг ҳақами.

9

Эй, Мазда Ахура!

Ормаитий Сенинг эди, дунёни бунёд этган Олам Тафақури Сенинг эди. Ўшанда Сен Унга (Одамзотга) йўл танлаш озодлигини инъом этдинг, токи Ҳақиқат раҳбарига ёҳуд ёлгон сарварига итоат айласин.

10

Шунда у (Одам) бу иккиннинг орасида ашаванлар сарвари ва Эзгу Ниятни зиёда айлагувчини ўзига паноҳ ва раҳбар деб танлади.

Эй, Мазда!

Алданганларнинг сардори ҳарчанд ўзини покдоним қилиб кўрсатмасин, у ҳеч қачон сенинг пайғомларингни элтгучи бўлолмайди.

11

Эй, Мазда!

Қачонки ибтидода сен бизнинг тан ва динимизни* ато айлading¹, қачонки ўз идрок-заковатингдан бизга хирад бахш этдинг; қачонки жонимизни вужудга ёвуқ келтирддинг; қачонки бизларга қурашлар учун қуч-қудрат иноят эдинг; шунда биздан ҳар ким ўз эътиқоди йўлида озод қадм ташлашни истадинг.

12

Шундан сўнг, ҳар ким — хоҳ қаззоб, хоҳ ростгўй, хоҳ нодон, хоҳ доно — ўз қалби ва ниятидан бонг урди.

Ормаитий қардаки жумбоқ ичида қолган андиша ва иккиланишлар бўлса, уларга раҳнамолик қила бошлади.

13

Эй, Мазда!

Қачонки кимса ошкор ё пинҳон нима-нидир сўраса, кичик гуноҳлардан халос бўлиб, улкан гуноҳлардан парҳез қилмоқчи бўлса, сен уни ўзингнинг ўқир нигоҳларинг билан назорат қил ва барчани Ашах — Ҳақиқат нурлари остида Ҳидоятга бошла.

14

Эй, Мазда!

Мен Сендан ана шуларни илтижо қиламан: айтгил, тириклик нечук ўтгандир ва нечук ўтгусидир? Ҳақиқат пайравлари ва муҳиблари, шунингдек, ёлгон — дуружга тобе бўлганларнинг тириклик дафтарига нималар чекилгусидир?

Эй, Мазда!

Буларнинг бари энг сўнгги ҳисоб-китоб чоғида нечук бўлғай?

15

Эй, Ахура!

Мен сендан ушбун сўрайман: бад-ният подшоҳнинг қувватини зиёда қилгучи², ўз тириклиги давомидида раҳбар ва инсонлар гуруҳи ўртасига фитна-адоват солишдан ўзга ҳунари бўлмаган кимсаларнинг жазоси қандай?

16

Эй, Мазда Ахура!

Мен сендан ушбун сўрайман: Кимки некоғоҳлик билан хонумон, шаҳар ё буткул сарзаминнинг қудратини зиёда этмакка ва Ашах — Ҳақиқатнинг мутолқ пойдор бўлишига хизмат қилса, сenga қовушадими?

У қачон ва қандай амаллар билан бунга сазовор бўлади.

17

Бу ҳар иккидан қай бири — ашаван ва дурванд¹² — ҳаммадан яхши йўлни танлагандир?

Равшанназар устоз толибни огоҳ этади.

Нодон кимсани алдайди ва гумроҳ қилади.

Эй, Мазда Ахура!

Сен бизга Эзгу Ниятдан сабоқ бер!

18

Бас, сизлардан ҳеч ким хонумон, шаҳар ва буткул сарзаминни вайрон этиб, харобага айлантиргувчи дурвандинг сўз ва таълимотига қулоқ османг, балки унинг қаршида жанговар ҳолатда туринг!

19

Шундай зотнинг сўзларига қулоқ тутингки, у Ашах — Ҳақиқат билан андиша қилсин; шундай фарзонага боғлангки, тирикликнинг дармонбахши бўлсин; шундай одамага юз буригки, сўзда ростгўй, тавоно ва бурро тилдир.

Изоҳ:

* Бу ўринда ва Авестонинг қўлбал мантларида учрагулчи «дин» бизнинг тасаввуримиздаги дин, яъни, эътиқод ва мазаҳдан тафовут қилади.

² Динратнинг тўққизинчи китобида келишича, подшоҳларнинг ёмондан-ёмони гуноҳис одами қатл этгандир. Шундай подшоҳларни қувватлаган кимсаларнинг оиратда топадиган оқибати гоётда даҳшатлидир.

Аммо зулмат бу амалга ошмайдиган ният, сўқирлик, «во даруго-лиқидир. Ҳақиқатда, дин ва кирдори шундай бўлган кимсаларнинг тириклиги пировард-натижада уларни зулмат қарига тортиб кетади.

Эй, Мазда Ахура!
Муқаддас оловинг илоҳи бўлиши
Озар билан ҳар икки гуруҳнинг энг
сўнгги манзилини ошкор айлагил!

20

Кимки ашаван — Ҳақиқат
издошининг ҳузурига келса, охирида
унинг манзили ёруғлик бўлади.

21

Мазда Ахура ўзининг худовандлиги
ва сарварлиги билан Ашаҳ — Ҳақиқат,
комилик, абадийлик, Олам Шахриёр-
лиги, дўстлик ва Эзгу Ниятни андиша
ва амалда ўзининг дўсти бўлган зот-
ларгагина муяссар айлайди.

22

Бу каломлар яхшиликдан огоҳ
бўлган, уни Эзгу Ният билан истай
оладиган кимсаларга ошқордир.

Удир Олам Шахриёри ҳамда ўз кало-
му амаллари билан Ашаҳ — Ҳақиқатни
асрайди.

— Эй, Мазда Ахура!

У Сенинг ҳақиқий дўст-ҳабибинг са-
налади.

(Давоми бор.)

ИЗОҲЛАР

1. Госо — Авестода «госо», пахлавийда «гос», форсийда «гох», «қушиқ» маъносини ифода-
лайди. Форс тилида «госо» урига гоҳо «гот»
деб ёзганлар. Госолар — Авестонинг энг қадим-
ий бўлими бўлиб, Зардуштининг бешик
қўшиқчилари ўз ичига олган. Гос пахлавийда
икки маънода қўлланилган — бири «қушиқ, ик-
кинчи, шеъринг алоҳида бир сатри».
2. Ахунавад гоҳ — (Ахунавайта госо) беш қундан
иборат андаргоҳнинг илк кун (қадимий маз-
дапарастлар кўнаклари Зардушт бешиқликларига
мувофиқ тарзда номланганлар. (Андаргоҳ шун-
дай бешик кўнаклари бири). Зардуштининг
илк бешик гоҳлари шу ном билан Ахунавад
гоҳ деб аталди.
3. Ясна — Авестода олқишлаш, ардоқлаш, та-
рифлаш маъноларини ифода этади. 72 хотни
ўз ичига олади. Зардуштининг бешик госсолари
ҳам ушбу 72 хот таркибига дохил бўлади.
4. Эзгу Ният — Авестода «вахумана», Маъноси-
яхши ният. Пахлавийда «вахман», форсийда
«бахман». Гоҳларда Эзгу Ният Ахураининг каш-
фийётларидан, Янги Авестода Амшосипандлар-
дан бири, Яхши Ният ақл ва доғишмандлик
илоҳи. У одамни гўдакликдан тадбир билан
тарбия қилади ва уни Яратувчига яқинлашти-
ради. Эзгу Ният Зардушт дунёга келгандан
уни жамийи ахириманий кучлардан ҳимоя қи-
ли ва уйқудлик пайтида руҳини Ахура ҳузури-
га эгитди.
- Гоҳларда у Ахура Мазданиннг ўғли сифатида
тилга олинади. Инсониятнинг сўнгги қунда
жамийи қирдорларини ҳисоб-қисқот қилади.
Яратувчи инсонлар амалидан унинг тудайли
огоҳ бўлади. Авестонинг бошқа намуналаридан
Ахура Мазда Эзгу Ният ёрдамида жаҳонни
бунёд айтади.
5. Гушаварат — «гуши авараван». Маъноси
«маъжудот руҳи», «олам руҳи» ё «замин руҳи».
- Гоҳларда Ахура Мазда яратган энг буюк му-
ҳиззалардан бири.
6. Ормаитий — (Армайитий). Ахура Мазданин
ёроқлардан бири. Гоҳларда фол унрағувчи
бу ибора муҳим эътиборга молик. Авесто тар-
кибиде «спията» (спиганд) ёхуд «спинта ар-
майитий» (Сипандормаз) сифатида қўлланилади.
Сипандормаз — Авестода «спинта армайитий».
- Пахлавийда «сипандармат» ёхуд «сипандар-
мад». Форс тилида «сипандармаз» ёхуд «ис-

фа-цдармаз». Ормаитийни фидокорлик, сабр-
лиқлик, матонат маъноларида қўлланганлар. Пах-
лавийда бу ибора «комил ақл» маъносини
ифода этган.

Гоҳларда Ормаитий ёлғиз ҳолда қўлланилиб,
Ахура Мазданиннг сифатларидан бирини ан-
глатган. Янги Авестода эса Сипандормаз
Амшосипандларнинг бири бўлиб, ушқил илоҳа
Амшосипандлар сифади тилга олинади — Си-
пандормаз, Хуррод, Амуррод. Бу урида Си-
пандормаз Ахураининг она худоларидан бири.
Бу илоҳа осмоний оламда сабр-матонат тимсо-
ли бўлса, заминий ҳаётда, поклик, ҳосил ва ях-
шиликнинг пушт-панохқидир. У Ахура Мазда-
нинг қизи.

7. Олам Шахриёри — Авестода «хашра-вайра».
- Пахлавийда «шахривар». Форсийда «шахриёр-
вар» ёхуд «шахриёр». Маъноси «кўнглига ҳо-
ким, шахриёр», «Умидлар ҳоқими». «Умидлар
осмонининг қудрати» ёхуд «армон шахр». Го-
ҳларда Ахура Мазданиннг сифатларидан бири.
Янги Авестода амшосипандлардан бирининг
номи. Осмоний оламда Ахура Мазданиннг аир-
фасомонларнинг икромиси заминий оламда
шошқик, кўт-баракса, ҳоқимлар ҳоқимси. Ме-
хрибонлик, ҳувономардлик тимсоли. Эр Амшоси-
пандлар гуруҳига мансуб — Баҳман, Ардаби-
хилт, Шахриёр. Ахура Мазданиннг ота-худолар-
идан.

8. Гуштасп — Авестода «Виштаспа». Маъноси
«агарланган от соҳиб». Зардуштта замондош
бўлиб, унинг таълимотига панок бўлган, мазда-
парастлар динининг улғу ҳоқимиси сифатида
тарихларда қайд этилган қабилий шох.

Гоҳларда Зардушт унинг номини турт ўринда
қайд этиб ўтган. Уч ерда «Қай Виштасп» (Қай
Гуштасп) шаклда, бир ўринда «Қай» (Қий)
тарзида учрайди.

Зардуштийлик динининг чўқур илдиэ отиб,
олиқ ўлкаларга ёйилишида шох Гуштаспнинг
ўрни ниҳоятда муҳимдир. Авестонинг энг қадим-
ий матнарида бу шохга бағишланган алоҳида
қўшиқ, маъжудотий ҳусусида «Динкрат» хабар
беради. Янги Авестода ҳам унинг номи қайта-
қайта экир этилади. «Виспарид-да» «Пайгамбар
Зардуштининг миннатдорчилиги» номли
алоҳида боб бўлиб, пайгамбар Гуштасп
занинға офинларин ёғдиради.

9. Фрашавштар хутва — Гоҳларда ва янги Авес-

тода «фрашавштар». «Туя соҳиб» маъносини
ифодалайди. Пайгамбар Зардуштининг қайнота-
си бўлиб, унинг динини биринчилар сафиде
қабул қилади. «Хувагва» унинг насаби.

Фрашавштар ва унинг укаси Жомосп Хувагва
Гуштаспнинг вазирли бўлганлар. Маздапараст-
лар динининг кучли ҳоқимийлиги сифатида
Авестонинг барча жузъларида тахсин ва офа-
ринларга қўйиб ташланган.

10. Мага — гоҳларда унрағувчи бу сўз бир қар-
тор тадқиқотчиларнинг фикрига кўра мўътабар
йигин, анжуман маъноларини ифода этади.
Бошқа бир гуруҳ авестошунослар «мага» сўзи-
нинг илдиэ асли «муга» бериб тақалади, дей-
ишади. (Муг — авестоини «мугу» бўлиб, «буюк
иш», «муҳим вазифа», «буюклик ва шўҳуқ» маъ-
ноларини англатади). «Мага» — «муғлар низо-
ми» ёхуд «муғларнинг бирдорлик анжумани»
маъноларида қўлланган бўлиши ҳам мўмкин.
Бу сўзини «илоҳий қад», «ҳақоний қад» де-
гувчилар ҳам бор. Мага асиде бир гуруҳ хонанд-
лар бўлиб, гоҳларни ушшган ҳолда қўйлан-
ган. Кейинча қўшиқ қўйланганидан ва хонанд-
лар жамланмайдиган мақом номини ҳам англа-
ган. Юқоридаги фикрлар қўллуб авестошунослар-
нинг «мага» ибораси тарафиди нотулал
ақидалариди.

11. Дин — Авестода «дайна», пахлавий ва Занд-
да «дин», «дйино» ё «динан»; форсийда «дин».
- Узгаги «до». Маъноси «фирқалом, танимок».
- Авестода бу сўз гоҳ маънаб ва равия, гоҳ эса
астаннинг беш қувваи ҳофизасидан бири —
виқдон ёхуд илоҳий қудрат, ёмонни ҳшидан
фарқлаш истеъдоди — деб таъбир қилинган.
Бу пайдор қудрат муъаззам Ахура Мазда одам
жамисига ҳи айлалган ҳодиса сифатида талқин
қилинган. Ушбу ботиний қудрат ўлимнинг тур-
тинчи кунни синиб кўпруги қайтада туриб мар-
ҳум руҳини қарши олади. Агар марҳум солиқ
амалии, ашаван ва пок бўлса, Ага ботиний қуд-
рат, яъни дин гоятда соҳибжамоал қиз сиймо-
сида намоён бўлади. Агар ботиний марҳум гу-
ноҳкор бўлса, Ага ботиний қуд гоятда абгор
бир таъвия қиёрасида ҳи кўрсатади. Улар ўз
соҳибларини амалларига муносиб равишда ё
биҳишт ё дўзағга бошлайди.

12. Дурванд — Ашаван — Ҳақиқатга мўқобили куч,
дурж издоши, девпараст, гуноҳор, нопок.

Кўнгал мулкимизда шеърият туйғуси, назм гулхани бор. Шеърдан баҳра
олмоқни истаган ҳар бир мухлис уни билади. У оддий инсон. Ўзидек оддий, яхши
инсонлар унинг дилини тушунади ва қадрлайди. Уни шеърият мухлислари билади,
хонанда-созиндалар билади, бастакорлар билади. Уни қалби гўзал инсонлар билади.

ШЕЪР – ҚАЛБ БИЛАН ДАРДЛАШИШ

– Мухаммад ака, сизнингча «бедорлик» нима? Уни сиз қандай ҳис қиласиз-у қандай изоҳлайсиз?

– Бедорлик — безовталик. Кимдир бирор нарсдан ҳайратланса ёки тааж-жубланса, завкланса, унинг охири бедорликка бориб тақалади. Мен шундай ўйлайман. Ўзим туғма бедор одамман десам, ишонаверинг. Бу мақтанчоқлик эмас. Шу ёшга кириб бирор кун — тонгдан шомгача безовтасиз юрган куним йўқдир. Кам ўхлайман. Кўп ҳаёл сураман. Ҳаёлпарастларнинг ҳаммаси бедор одамлар бўлса керак.

– Ўзингизда шоирлик иктидори борлигини қачон пайкагансиз? Мухаммад Юсуфни қачон шоир деб тан олгансиз?

– Мен бир кун ўзимни шоир ҳисобласам, бир кун оддий китобхонага айланаман. Шоирлигимга ишонмайман. Кимдир мени шоир деб атаса, озроқ ишонч ҳосил қиламан-у яна аллақандай истеҳзоли нигоҳни учратсам, бир зумда шоирликдан кечаман. Менинг шоир эканлигим кимгадир маълумлигини сезсам, ўша ондаёқ шоирлигим осдан чиқади.

– Шеър нима? У инсон қалбига қандай руҳий мадор беради?

– Шеър, менимча, шифо. Сўз шифоси. Мен шоирман, деганим ёмон кўраман. Чунки ҳеч ким шеърни ўзи ёзмайди. Унга кимдир, нимадир, ерданми, кўнданми ёрдам беради. Илоҳий ёрдам. Агар шоирлар ўзларига ёзганларида эди, шеърни ўзи ёзиб, ўзи йиғламас эди. Ҳозирги ёшлар эса ўқишга эмас, кўпроқ эшитишга, айниқса, қўшиқ эшитишга ишқибозлар. Фикримча, шеър қалбга илоҳий мадор беради.

– Радио, телевидениеда маза-матраси йўқ, сийқаси чиққан «севдим-қўйдим-ўлдим» қабилдаги қўшиқларни ҳам тинглаб қоламиз. Шундай қўшиқларнинг яратилишида шоирларнинг ҳам айби борми?

– Тўриси, ҳозирги қўшиқларни кўп ҳам эшитмайман. Мумтоз қўшиқлар жони дилим. Афсуски, замонавий эстрада қўшиқлари фақат асабимни арралайди. Албатта бир-иккита иктидорли хонандалар қўшиқларини севиб тинглайман...

– Масалан...

– Юлдуз Усмонова, Мухриддин Ҳолиқов, Ғиёс Бойтоев. Лекин, умуман бу жанрда дидсиз хонандалар кўпаймоқда. Албатта ёмон қўшиқлар пайдо бўлишида шоирларнинг ҳам айблари бор. Аммо диққат билан кузатсангиз, ёмон қўшиқларнинг кўпчилигини ўша хонандаларнинг ўзлари ёзишган. Тўртта сўзни қофия қилиб, тезда битта «шеър» ёзиб, қўйга солишади. Қарабсизки, битта бемаза қўшиқ тайёр.

– Севи-мухаббат ҳақида фикрларингиз. Нечта қизни қуйдирдингизу нечасидан қуйиб қолдингиз?

– Мухаббат нозик туйғу. Ҳамага ҳам насиб қилвермас экан. Тўғриси айтсам ёқтирган қизларимдан негадир фақат нуқсон излаганман. Энди кеч...

– Бир шеърингизда шундай ёзасиз: «Мухаббат деганим қилмасан ҳавас. Шундай ҳам бу узун йўл тўла армон». Бу байитингизни қандай изоҳлайсиз?

– Ёмон кўрган нарсам — ёзган шеъримни изоҳлаш. Ким қандай тушунса тушунаверсин. Мен юрагимдагини ёзганман.

– Ижод жараёни сизда қандай кечади?

– Мен барча шеърларимни аввало ҳаёлимда ёзаман. Шеър ёзаётганимни ҳеч ким, ҳатто уйда умр йўлдошим ҳам кўрмаган. Шеър ёзиш қалб билан танҳо даррлашишдир. Учинчиси ортиқча. Бирорлар олдида намойишкорона ижод қилиш — энг ёмон кўрганам.

– Ўзингиз ёзган ва ўзингизга ёққан энг яхши шеър ҳамда қўшиғингиз?

– Ёққан шеърларим кам, жуда кам. Қўшиқларим ундан-да кам. Майли бир-иккитасини айтаман. «Биз бахтли бўламиз», «Ҳайрон нега кўзинг тўла ёш», «Мухаббат» каби шеърларни мисол қила оламан. Қўшиқларга келсак, Ғуломжон Ёқубов, Юлдуз Усмонова, Ғиёс Бойтоев, Мухриддин Ҳолиқов ихросидоғи қўшиқларим ёқади.

– Бир инсоннинг кўнглини олиш осонми ёки яхши бир шеър ёзиш осонми?

– Шеър ёзиш осон. Бировнинг кўнглини олиш Ҳажга бориб келишдек мушкул иш. Мен бировнинг кўнглини ногаҳон оғритиб қўйсам, ойлаб қўлимга

қалам ололмай юраман. Шеър ёзолмайман. Юрагим гаш, таъбим хира қолверади.

– Шеър ёзаётганингизда «Шу шеър бир кун қилиб қўшиқ бўлади» деб ўйлайсизми?

– Шеър — энг яқин дўстим. Сирдошим. Қўшиқ эса менга шунчаки улфат. Шеър ёзаётганимда унинг қўшиқ бўлиши ҳаёлимга келмайди.

– Сизнинг машҳур шоир бўлишингизда хонандаларнинг ҳам хиссаси борми?

– Қачонки машҳур шоир бўлиб танилганимдан кейингина хонандалар мени излаб келишган. Мен уларни излаб бормаганман. Бир нарсга ҳайрон қоламан: вазифам тақозоси билан жуда кўп ёш шоирлар билан ишлайман. Уларнинг айримлари ёзган шеърларни мен ёзолмайман. Шундай шоирларнинг шеърларини уларга илинсам, улар «бу шоирингизни ҳеч ким танимайди-ку» дейишади. Ҳолбуки энг гўзал қўшиқларни ҳеч ким танимаган, ҳеч ким билмаган ўша укаларим, сингилларим ёзишяпти. Қўшиқ айтидиган хонанда китоб ўқимаса, бугунги ўзбек шеърятини билмаса, унинг айтган қўшиғи ҳам маҳалласидан нарига ўтмайди.

– Шеър ёзмаган кунингизни умрингиз хисобига қўша оласизми?

– Албатта. Шеърдан ҳам улуг нарсалар кўп дунёда. Ўқтимон, умрининг энг яхши лаҳзалари шеър ёзмаган пайтларимдир. Шеър ёзаётганимда эртага тарихда қолиш, машҳур бўлишни ўйламайман. Агар ҳамма ёзганларингни ёқиб ташлайсангиз, лекин дунёда энди ғийбат, иғво, ҳасад деган нарсалар бўлмайди, дейишса ҳеч иккиланмасдан рози бўлардим.

– Сиз учун энг буюқ неъмат нима? Энг қадрли сўзчи?

– Энг буюқ неъмат — хонадоним, юртим тинчлиги, осоишталиги, юртдошларимнинг меҳри. Энг қадрли сўз — ОНА.

– Қизиқарли суҳбатингиз учун ташақкур. Сиздан янги-янги шеърлар кутиб қоламиз.

**Махмуда
АБДУЛЛАЕВА**
суҳбатлашди.

ТЕМУРБЕК

Янги
шеърлар

Суйиб сизни Темуր қўйдим отингиз,
Жонимнинг бир парчасисиз жон болам.
Аппомишлар бўлар сизнинг зотингиз,
Ўз элида ўзига бек, жон болам.

Бу дунёси поёни йўқ ўрмонзор,
Ўрмонларда менинг босган изим бор.
Қўлогизга аста айтар сўзим бор:
Арслоннинг боласи ҳам арслон болам.

Номард байрам қилар чивин ўлдириб,
Мард қатнаммас бўлмагани-бўлдириб.
Отлар чопинг майдонларни тўлдириб —
Биздан сизга қолар бир майдон болам.

Бир армоним — бўйингизни қўролмай,
Момо ўтди тўйингизни қўролмай.
Бир кўришга муяссарлар бўлолмай,
Жигаримни бир томони қон болам...

Сиз лолани бағридан топангиз,
Қирқ баҳордан тилаблар олганимиз.
Кетар бўлсам изимдан қолганимиз,
Кўзимнинг оқ-қорасисиз, жон болам.

Мубораққидир бу кун йигит ёшингиз,
Мағрур бўлинг, эғлимасин бошингиз.
Мангу бўлсин худойим йўлдошингиз,
Ўз юртида ўзига бек, жон болам!..

Янги аср — шодлик асри бўл энди

ЖИМАЗ

Хар кимсанинг бўлсин ўзин бошпанаси,
Хар кимса ўз кулбасида даврон сурсин.
Одамни-ку айтмай турай, бу дунёда
Хатто, қушнинг ёт бутоқда ини курсин.

Тирик инсон бир куни оч, бир кун тўқдир,
Бир кун тўкин, бир кун бурда нони йўқдир,
Бир ўғил-ку отасиз ҳам кунин кўргай,
Отаси йўқ халқнинг кўрган куни курсин!..

Бир эсласам зирқирайди баданларим:
Икки қўллаб топганимни тутганларим,
Олтинларим, қумушларим, маъданларим...
Биров меҳнат қилсин, биров айшин сурсин.

Гарчи бошин эггани йўқ эдик бизлар,
Экканидан теккани йўқ эдик бизлар.
Ватанида ватани йўқ эдик бизлар...
Ўша зулмат ўтган куннинг ўйи куйсин.

Ўз элингда энди ҳушинг ўзинг чоғла,
Ўз қўлингда энди қушинг ўзинг овла.
Олтинларинг тирноқларинг билан кавла
Ва йигири қўй! Болаларинг учун турсин.

Бешиқларга тўлиб кетсин бир ўзбеклар,
Тили чиқмай кўзи қақнар ҳур ўзбеклар —
Давлатбеклар, Эътиқодбек, Иймонбеклар
Қиқирлашиб кучоғингда яйраб юрсин...

Шоир кўнглим кўрганини бердим сўйлаб:
Мен бу шеърни ёзганим йўқ атай ўйлаб,
Мен шеър битдим гуркираган юртга бўйлаб,
Ўзбекистон, байроғинг ҳилпираб турсин!..

АРМОҲ

Топмоқ йўқотмоқдир.
Йўқотмоқ — топмоқ.
Сен ўлиб,
Мен яшаб,
Тўлишимга боқ.
Сенсиз топганимдан
Кўпроқ йўқотдим —
Сен мени юлпатдинг,
Сени йиглатдим.
Сен мени яратдинг,
Сени тугатдим.
Уялмай Она деб,
Келишимга боқ!..

Соғинч ҳақида шеърлар
Ёздим ўзимча,
Мендан — пешонангда
Доғлар тизимча.

Ўғлинг бўлмай ўлай,
Аттанг, минг аттанг.
Қиз туғсанг нетарди,
Кўпроқ қиз туғсанг!..
Тиргак бўлмамдим
Битта қизингча,
Уялмай шоирман
Дейишимга боқ.

Жонингдан айланай,
Тургил жонажон,
Йўл қараб бўлдим
Жигаргинанг қон.
Бокма кўзларимга
Бемажол, хаста
Менинг топганларим
Гулли бир даста,
Йўқотганим сенми
Энди Онажон?..
Ўз этимни ўзим
Ейишимга боқ.

ИСТАЖ

Кўз ёшлари дарё бўлди бу дунё,
Тутаб-тутаб адо бўлди бу дунё,
Тинч кунларин соғинди бир одамдек,
Урушлардан зада бўлди бу дунё.

Юзинг яшнаб ой тўлгандек тўл энди,
Янги аср — шодлик асри бўл энди!..

Бок, майсадек бағринг тўла гўдақдир,
Хар уйда бир бешик билан йўрғақдир.
Дуру гавҳар сўрармиди гўдақлар
Уларга тинч парча осмон керақдир.

Янги аср, ғамга берма йўл энди,
Болалик — ободлик асри бўл энди!..

Хар гўшанинг ўз гиёҳи, лоласи,
Хар кимсанинг ўз қуши, ўз даласи.
Қўй ҳолига йўрасин бу дунёда,
Бир бор яшар ахир, одам боласи.

Асрларнинг нурли асри бўл энди,
Янги аср — ҳурлик асри бўл энди!..

Чирой очсин дардкаш менинг элим ҳам,
Соддадил, заҳматкаш менинг элим ҳам.
Элат эмас — миллат бўлсин бирлашиб
Дунёда меҳнаткаш менинг элим ҳам.

Янги аср, кел менга бер қўл энди,
Бирдамлик, бирлик асри бўл энди!

Билсанг,
Юрагимни бир алам эзар,
Буюрсанг, қўлимдан
Келмайди нелар
Айт,
Пичан йиғайми,
Ўтин ёрайми,
Ерни ҳайдайинми,
Кўк ағдарайми?..
Итдек оёғингга
Суйкалгим келар
Учиб-учиб, мана
Қўнишимга боқ.

Ҳеч нарса керакмас,
Болам, ҳеч дейсан,
Энди кеч дейсан-де,
Энди кеч дейсан.
Юзимни босаман
Муздай юзингга,

Онажон,
Зор қилиб кетма изингга!..
Ўлим олдида ҳам
Ғамимни ейсан.
Мен-чи, жим тақдирга
Қўнишимга боқ.

Шеърим битди.
ХАЙР.
Дўстлар, ҳуш қолинг.
Бедил яшамакка
Ўрганманг мендек
Боринг,
Волидангиз кўнглини олинг,
Эртага
Кеч қолиб
Ўртанманг мендек.

Мутафаккир аёллар ва тарбия

токчаларида турли китоблар ва кўлёмалар тўплагани айtilган.

Мутрибининг ёзишча, Нодиранинг ташаббусига биноан энг машур тарихий асарларни ҳамда Алишер Навоий, Муҳаммад Фузулий, Абдулқодир Бедил, Заҳириддин Бобур ва уларнинг замондошларидан қолган адабий ёдгорликларни, яъни девонларни кўчириш ҳамда таржима қилиш ишлари амалга оширилган. Нодиранинг шахсан ўзи хаттотларнинг ишлашини, китоблар аниқ, саводли кўчирилиши ва таржима қилинишини кузатиб борган.

Хатиф куйдагиларни баён қилади: «Уша кўнлари у китобларни қайта кўчириш учун берди ва уларни ўзи қурдирган янги кутубхона биносига безашни раҳматларга буюрди. Мазкур кутубхонада ишлайётган хаттотларга, раҳматлар ва безакчиларга шундай мурувват ҳамда саховат кўрсатдики, унинг таърифи бутун ўлкага тарқалди».

Нодира кўлёмаларни шахсан ўзи текширган ва шундан кейингина уларни муқовалашга руҳсат этилган. Моҳир хаттотларга қумуш қаламдонлар совға қилган, «Олтин қалам соҳиб» унвонини берган. Шунингдек, у истеъдодли ёшларни тўплаган ва Увайсий билан бирга ёш қизларда шеърятга муҳаббат уйғотишга ҳаракат қилган. Мураббиа Увайсий ўз шогирдларининг онги ва кузатувчанлигини ўстириш учун турмуш маззалаарида ёзилган шеърый топшмалардан кенг фойдаланган.

Мазрифатпарвар шоирларнинг ахлоқ ва маънавийлик ҳақидаги тушунча ҳамда тасаввурларининг асосини халқчиллик, адолат ва инсонпарварлик гоилари ташкил қилди.

Шоира Анбар Отин ҳам Муқимий, Фурқат, Аҳмад Дониш, Заъкий, Бердақ сингари тараққийпарвар демократ шо-

ирлар билан бир сафда ижод қилди.

Анбар Отин нималар ҳақида ёзмасин доимо эзгулик ёвузликни енгишига, кўпчилик озиқлик устидан галаба қозонишига, зулмат ўрнини ёруғлик эгаллашига ва бахтли ҳаётга эришиш муқаррарлигига тўла ишонч билдиради. У келажак ҳақида куйидагича башорат қилган: «Бир замон бўлурки, камина муштипар каби мазлумалар яхши кўн қуриб, яхши либос кийиб, тинч рўзгор ўтқозган сабаб, аларни авлоди хатарсиз таваллуд ўлуб, яхши парварши толуб, хушрўй ва хушқўй, ботамиз ва ватандўз, серғайрату меҳнатдўз бўлиб камолга етар... Ул замонда аёллар ҳар қанча хуш ва латофат ила овоз юрурлар ва аларга ҳеч киши ола қўз ила ёмон назар солмас... Ул вақт қизлар илми дунёвий таҳсилга муюссас бўлиб, урфон тахтида қарор топиб, эллар ва улуглар сафига дохил бўлурлар, улар ғайрат ва меҳнатда эрларга ҳамфо ва ёвар бўлуб, обрў топиб, ҳурмат ва иқромга сазовор бўлурлар».

Фарғоналик отин (муаллима)-шоиралардан Увайсий, Дилшод Отин, Самарбонларнинг ижоди XIX асрдаги ўлкамизга хос педагогик фикрларнинг қизқарли қатламларидан бири бўлган. Афсуски, мазкур оқила аёллар ҳақидаги ҳамда уларнинг педагогик фаолияти тўғрисидаги аниқ маълумотлар ниҳоятда камдир.

Мусулмон болалар ва қизлар учун «умумий таълим»дан фарқи равишда қизларнинг жуда оз қисми мактабларга борган ва саводхон аёллардан таълим олганлар. Одат бўйича қиз бола 7-11 ёшларида таълим курсини ўтаган. Улар учун ҳам ўқув режаси асосан мактаблардагидек бўлган, лекин отинлар мактабларида арабча матнлар камроқ ўқилган ва кўпроқ форс-тожик ҳамда турк тилида ёзган шоираларнинг асарлар мутолаа қилинган. Шартнома бўйича ёши каттароқ қизлар чеварлардан қўл меҳнатини ҳам ўрганганлар. Муаллима аёллар ўқитадиган болаларнинг ярмини қўпична 6 ёшга бўлган ўғил болалар ташкил қилган. Отинлар болаларга оналардек муносабатда бўлишган ва уларнинг уйларидаги ўқув хоналари қулайлиги сабабли айрим ота-оналар ўғил болаларни ҳам отинлар қўлига топширишган. Қўпична қичкина болалар оналари билан бирга ўқишга борган.

Маълумки, Увайсий, Дилшод Отин ва Самарбон муаллима сифатида ҳам маълумотли бўлганлар, ўз ишларига бағоят қизқарганлар ва таълим жараёнига жиддий равишда катта ҳисса қўшганлар.

Г. БАУБЕКОВА,

педагогика фанлари номзоди

Маърифатпарвар аёллар ҳақида гап кетганда, Робия (X аср), Меҳри (XV аср), Зебунисо, Нодира, Увайсий, Маҳзуна, Дилшод, Анбар Отин ва бошқаларнинг номини учратамиз.

Ушбу мутафаккир аёллар орасида Моҳларойим — Нодира алоҳида ўрин тутади. У XIX асрнинг биринчи ярмида яшаб, ижод қилган ва буюк шоирларнинг анъаналарини давом эттириб, ўзбек ва форс-тожик тилларида Нодира, Мақнуна ҳамда Комила тахаллуслари билан шеърлар ёзган, ўзининг асарлари орқали ўзбек ва тожик халқларининг тарихий илдишлари муштараклигини яққол тасдиқлаган.

Нодиранинг шеърлари чуқур гоивий мазмуни билан бирга юксак бадий шаклнинг ажойиб уйғунлиги намунаси сифатида кўзга ташланган. Унинг ижодида ёвузлик билан эзгуликнинг ўзаро кураши, инсонпарварлик ва адолатпарварлик, инсоннинг ахлоқий тарбияси, маънавий камол топиши сингари муаммолар акс этган. Шоиранинг оташин шеърлари эзилган Шарқ аёлларининг табиий ҳуқуқларини ҳимоя қилишга чарик бўлиб янгради.

Шоиранинг замондошларидан Абдунаби Хатиф, Улат ва Увайсийлар ўз хотираномалари ва ҳикояларида Нодиранинг ёшлик йилларини, унинг шеърятда маҳорат чўққисига кўтарилиш йўлларини, сиёсий, ижтимоий ва адабий фаолиятини ёзиб қолдирганлар.

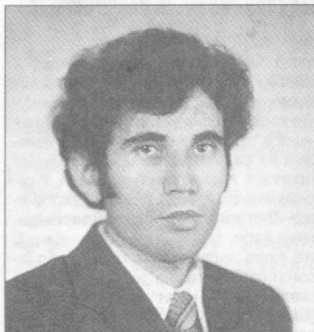
Шуниси диққатга лойиқки, барча тарихий манбаларда Нодира ҳукмдорлар хонадонининг аззоси сифатида эмас, балки халқчил гоиларни қуйлаган шоира, доно, атрофига муносиб сафдошларни, садоқатли ёрдамчиларни тўплаган арбоб сифатида улуғланган.

Нодира бахтли она бўлган — тақдир унга икки ўғил ато этган. Шоиранинг катта ўғли Муҳаммадалихон ёшлик йилларида бошлаб шеърят билан шуғулланган, саройдаги шеърхонлик анжуманларида қатнашган. Ниҳоят, Хон тахаллуси билан шўхрат топган шоир бўлиб етишган. Кичик ўғли — Султон Маҳмудхон маълумотли давлат арбоби бўлган.

Нодира ижодининг характери хусусиятлардан бири — оқори табаққа мансуб баъзи асплодаларнинг ноҳўй ишларини қорашлаб, ёшларга ўғит-насихатлар қилиш, уларга ҳаётда қандай кишилар бўлиш кераклигини тушунтиришдир.

Фозилбекнинг «Мукамал тарихи Фарғона» номи асарида Моҳларойим катта қабристон ёнига «Чолпон» ва темирчилик растаси қаторига «Моҳларойим» мадрасаларини қурдиргани ёзилган, шунингдек, етимхона ва мусофирхона барпо этгани, мадрасада талабалар бепул ўқитилгани, уларнинг кийимлар билан таъминлангани, мадрасанинг

ДАВЛАТМУРОД

Барвақт унган гезак

Остонадан ҳали совуқ кетган йўк,
Нега бунча барвақт ундинг айт, чечак.
Оҳинг ҳали кўкка бориб етган йўк,
Нега бунча барвақт ундинг айт, чечак.

Инсон умрин тикиб баҳорни кутар,
Сабр-тоқатлилар ниятга етар,
Изгирин япроғинг саркайтиб кетар,
Нега бунча барвақт ундинг айт, чечак.

Ғўй йигитлар қишки либосин ечмай,
Иссиқсавар қушлар биз томон учмай,
Қорлар ҳали тоғ бошидан эҳ кўчмай,
Нега бунча барвақт ундинг айт, чечак.

Ҳаммадан ҳам энг қистанган сен экан,
Ҳўп чироили очилибсан бир эркам,
Қир-адирга зич унибсан заб кўркам,
Нега бунча барвақт ундинг айт, чечак.

Сени севмок учун ёш бўлмок керак,
Ўзгалар олдида фош бўлмок керак.
Бирга яшаб рости чидамок учун —
Инжиқликларингга тош бўлмок керак...

Енгил равоқларин мийл сикитиб,
Нега мажнунтоллар имлор қўситиб?
Ким ўзи толларни бунча ўқотиб?
Шунча мусибатни солган бошига?

Икки ойжамолга ошиқ бу кўнги,
Қай бирига унинг завқлана боқай?!
Ердаги ойгами, кўкдаги ойга.
Жайхун каби тошиб, мавжлана оқай.
Ердаги ойгами, кўкдаги ойга.

Ёнма-ён улғаяр дўнқиқина қиз,
Осмонда жилмаяр кўз қисиб Ойоз.
Аввал қай бирига бошлайин мен сўз,
Ердаги ойгами, кўкдаги ойга.

Теграмда парвона бўлар ойжамо,
Қаршимда нозлар нар бошқа бир аёл.
Юрагим таллинар, титрайди хиёл —
Ердаги ойгами, кўкдаги ойга.

Ёнимга тушолмас самодани Ой,
Бағримга киролмас Ердаги Ҳумой.
Икки ўфқда боқар менга кўш чирои
Қай бирига уни завқлана боқай,
Ердаги ойгами, кўкдаги ойга.

ЧИРОЙЛИ БИР ҒАТА АЙЛА

Ёрим бўлсанг — дилдан шодман —
Гар бўлишни истамасанг —
Чироили бир гулга айлан,
Кўргим келса сени жоним
Ҳидлаб юрай бўйларингни,
Ўйлаб юрай бўйларингни.

Ёрим бўлсанг — дилдан шодман —
Гар бўлишни истамасанг —
Мовий ранг денгизга айлан,
Ҳар гал сени соғинганда
Чўмлайин шу денгизга,
Кўмлайин шу денгизга.

Ёрим бўлсанг — дилдан шодман —
Гар бўлишни истамасанг —
Офтоб мисол нурга айлан,
Мен исиниб юрай жоним
Ютиб-ютиб нурларингни —
Кўзга суртиб нурларингни.

Ўткир ниғош, нурафшон кўлар,
Ўхшаш киприк, ўхшаш табассум.
Силлиққина, оқ сарғиш юзлар...
Болалигим қайтгандай шу зум.
Жингалак соч, бир оз кўнйирроқ,
Қўйиб кўйган каби ўхшайди.
Узун-узун халоскор бармоқ —
Кўзим бармоқларда тўхтайди.
Ўша таниш хоразмий андом,
Майгун лаблар дидларга ёққан.
Улкан қудрат этибман инъом,
Бардам оёқ бақувват, чаққон.
Шоҳ Исқандар сиғолмай кетган,
Бу «бевафо» дунёга ўзим,
Мен сен бўлиб гўё қайтадан,
Тугилганга ўхшайман, кўзим!

Қишлоқ жамоли

Отам ўқиб берган илк дostonларда,
Онам ала айтган гулистонларда,
Эхтирос ва виждон тутказган қалам.

Гўзал қишлоғимнинг жамолдир бу,
Қалбимда тугилган ғалаён, гулув,
Ички ўй, армон тутказган қалам.

Зумрад кўллар ётар этакда ёввош,
Қишлоқ сийнасига қўйганича бош,
Шу муқаддас уммон тутказган қалам.

Бир четда Қорақум узала ётиб,
Талвасада турар хаёлга ботиб,
Орзулар ва ҳижрон тутказган қалам.

Жайхун ховучида элтади ҳаёт,
Хар ниҳол танига ҳар кун одамзот,
Истикбол, шароф, шаън тутказган қалам.

Ширшоли қўйнида унар чечак-бахт,
Дехқон пешанасин силар хур ҳаёт,
Тонгдай оппоқ бўстон тутказган қалам.

Кун сайин қишлоғим жамоли кўркам,
Неча «Хамса»-ларга маъзусан ўлкам,
Менга меҳринг Ватан тутказган қалам.

Халқ ижоди

"Турмушнинг бир сазан айтди..."

Дostonлар нутқида қўлланувчи метонимиялар адабий тилдаги метонимиялардан фарқ қилмайди. Тилшуносликда қайд этилишича, бу ҳам «ном кўчиш турларидан бири бўлиб, унда «нарсалар, белгилар, ҳаракатлар ўртасидаги алоқадорликка (боғлиқликка) кўра ном кўчишидир». Бундай ўзаро алоқадорликка асосланган ном кўчиши метафорадагидек яққол кўзга ташланиб турмайди. Метонимиядаги ном кўчиши тадрижий тарзда кечади. Ҳ.Шамсиддиннинг қайд этилишича, бундай ўй билан ном кўчиши орқали сўзларнинг ўз маъноларидан фарқ қилувчи функционал маънолар юзага келади. Бу маъно ўз навбатида, бошқа бир тушунчанинг номи бўлган сўз билан синонимик муносабатни юзига келтиради. Дostonда қўлланган метонимияларнинг ҳаракатли жиҳатларидан бири озаки сўзлашув нутқида хослигида қўрилади. Ён сўзи чўнтак, қисса маънолариде қўлланилиши

чўнтакнинг кийимнинг ён қисмига ўрнатилиши билан мотивлашади, далилланади. Орқа сўзининг нумератив — ҳисоб сўзи маъносиде қўлланилиши ҳам метонимияга асослангандир:
"Турўли:
— Кабоб ейдиган бўлсангиз, ўтин гетиринг, — деди.
— Ажаб бўлади, — деб улар отларини жуваниндан қайтариб қўйди. Бешиши беш отнинг йибини олиб, ўтинга кетди. Бешиши

беш орқа сазоқ олиб келди ("Қирқ минг" дostonидан)".
Орқа сўзи бу ўринда бир одамнинг имкон даражасиде ўзини эъриктирмай, қанча орқаласа, шунча юкин бирор манзилга олиб бориши мумкин бўлган миқдорини билдиради. Демак, бу метонимия беш ясовул орқалаб келган саксовул ўтинини билдираяпти, метонимия юкин орқалаб келиниши таъсавури билан мотивланмоқда. Қишлоқ жойларида шева вакиллари нутқида хозир-

Ориф УСМОН

Рубоийлар

Сарбон билан тева

Вафотидан олдин Сарбон депти: «Кечир, теважон,
Қишин-ёзин оч-у ночор юк ташитдим беомон».
Тева дермиш: «Бир айбинг бор, кечиролмам, оҳ, Сарбон,
Бошвоғимни гоҳ боғлардинг хар думига ногаҳон».

Худбин одам

Ялтоқилик, таъма ношуд одамни гадо айлар,
Лаганбардорлик одамни виждондан жудо айлар.
Ялтоқилар одамзотга Тангри, деб тиз чўкканда,
Худбин одам Фиръавн янглиғ ўзини "Худо" айлар.

Оқ тулпор

«Амал» деган учур от бор, дулдўл янглиғ оқ тулпор,
Халоқ одам унга минса, элда топар эътибор.
Гар суворий доно бўлса, тулпор унга вафодор,
Гар суворий нодон бўлса, эли бўлмай хору зор.

Туронюрт

Эт билан тирноқ бир, мол-ҳол, яйлоқ бир,
Сир-Аму, қўй-қўзи, ўтов, ўтлоқ бир
Ўзбек, тожик, туркман, қирғиз, қозоқ бир,
Қон-қардош Туронюрт, шаҳар, қишлоқ бир.

Қасамёд

(Диний ақидапарастларга)

Ҳазрати Шоҳ Нақшбанднинг пок номи-ла қасамёд
Айлаб дейман, Яъқуб Чархий руҳини қилгон ношод,
Мунофиқлар қўзларига мил тортилиб, Илоҳо,
У дунё-у бу дунёни нобуд бўлмай, ҳам барбод!

да ҳам «Бир орқа пичан келтирдим» гапи
қўлланиб туради. Айрим ҳолларда орқа сўзига синоним бўлган кўтарим сўзи ҳам қўлланиб туради. Бир кўтарим беда олиб келди, каби.

Достон нутқиға хос метонимиялардан бири девон сўзидир. Бу сўз девонда хизмат қилувчи мирза, котиб маъносига қўлланилган: ... Ҳасанхон девонини ёнига чақириб олди. Девон қўлига бир тахта қозоқ олди. Ҳасанхон айтиб ўтирди, девон ёзиб ўтирди, Гўрўгли тинглаб ўтирди.

Девон сўзининг мирза, котиб маъноси шахснинг девон (канцелярия) хизматчиси эканлиги билан мотивланади. Ҳатто, Хоразмда девон сўзи атоқли от сифатида қўлланилган: Ўзбекистон халқ артисти Санъат Девонёнови эслас.

Томоқ сўзининг озиқ-овқат, егулик маъносига қўлланиши сўзлашув нутқиға хосдир. Бу сўз аини маънода достон нутқиға

ҳам қўлланилган: Ошиқ Ойдин пир 360 сўпининг ўрта еринда ўтириб, кўрган тушларин бир-бир баён этди... Мунинг ичинда томоқ учун кеб ётқон сўпилар бор эди. Томоқ учун кеб ётқон сўпилар айтди: «Ай, пирим, бу тушингиди бизлар билдик».

Айнан достонлар нутқиға хос бўлган метонимик маънода қўлланивчи сўзлардан бири сўз сўзидир. Ушбу сўзининг достонлар нутқиғадаги асосий вазифаси насрий матн билан назмий матнни боғлашда кўринади, албатта, персонажлар тилидан айтиладиган назмий матнга ишора қилади. Айрим ўринларда сўз ўрнида ғазал сўзи ҳам қўлланиши мумкин. Бундай қўлланишнинг сабаблари ҳам аён: сўзнинг ғазал билан, ғазалнинг шеър билан алоқадорлиги орқали мотивлашди.

Бу метонимиянинг яна бир хусусияти доимо бир сўзи билан қўлланишидир. Айрим ўринларда сўз ўрнида ғазал сўзи қўл-

Биздан эмаслар асло!

(Расулulloҳ с.а.в. ҳикмати)

Ёлгончилик пок Инсонни айлар бағоят расво,
Мунофиқлик пок Иймонни айлар дардга мубтало.
Ёлгончи ва мунофиқлар ҳақда айтимишдир Расул:
«Ёлгончи-ю мунофиқлар биздан эмаслар асло!»

Жаҳон аъжубаси

(Сайид Қосим Анвор Хожа Аҳрор Валий борасида)

«Бул жаҳоннинг аъжубаси Хожаи Аҳрор бўлур.
Валийлиги нури бирлан кенг жаҳон анвор бўлур».
Сайид Қосим Анвор демуш улуг Хожа зикринда:
«Сухбати-ла мурда қалблар эҳё, устувор бўлур!»

Раҳбарнинг камолоти

(Шайх Хованди Тоҳур ҳикмати)

Ҳазрат Шайх Хованд Тоҳур ҳикмат айтмуш, қўлоқ сол:
«Дилбар бўлмас бежамол, раҳбар бўлмас бежамол».
Хар раҳбар камолоти аёнларидан маълум:
Ким содиқ ва ким хоин, ким нопок ва ким ҳалол.

ланади, баъзида достондаги шеър ғазал эмас, улар қўпинча бармоқ вазнидаги тўртликлардан ташкил топади. Бу ўринда ғазал шеър маъносига қўлланади. Борса, Гўрўгли оғаси етти кўнлик уйқусинда ухлаб ётган экан. Гулширинжон оғасини уйғотмоқчи бўлди. У вақтинда Гулширинжон алина созини олиб, бир ғазал айтди.

Булардан кўринадики, достон матнларида қўлланилган метонимиялар лингвистик метонимиялардир. Уларнинг қўлланиши бадий тасвирга эмас, балки қайта номлашга хизмат қилмоқда. Фақат томоқ сўзига сифатдош обороти таркибиде келиб, сўфиларни тавсифлашга хизмат қилган.

Хулоса қилганда, достонларда метонимиялар халқ тилининг ширадорлигини, маъноларга бойлигини, бадий ёрқинлигини кўчайтиришга хизмат қилади.

Жамила ХОЛМУРОВА,

тадқиқотчи

Сўнас обидалар жилоси

Хар бир халқ ўзининг ўтмишини билишга интилади, бой тарихий мероси ва унутилмас саналари, буюк сиймолари, баҳодир саркардалари билан ғурурланади. Бир вақтлар Европа ва Осиёни ларзага келтирган тарихий воқеалар, ўтмишда кўп жамиятлари тубдан ўзгаришига ва ҳар қил элатларини бириктириб, этник жараёнларга сабаб бўлган ҳудудлар давлатлар, ноёб моддий ва маънавий обидаларнинг пайдо бўлиши башарият маданиятининг кўҳна марказларидан бири Хоразми билан боғлиқ бўлган Қорақум саҳралари ичида ўрнашган Жалолиддинлар яшаган даврда ҳаёт бўлган дабдалли қалъалардан бирининг номи халқимизнинг сеvimли лирик поэмаси «Шоҳсанам ва Ғариб» дostonи билан боғлиқ. Ана шу ва бошқа кўпгина дostonларда Ширвон, Ербакир, Бадиқант, Қирққиз каби сўзлар билан маҳаллий аҳоли қадимий кент ва шаҳарларнинг ҳаробаларини атайди. Аммо айрим кўҳна қалъаларнинг ҳозир халқ оғзида тарқалган номлари кишида даҳшат ва кўрқинч туғдиради. Қўйқирилган қалъа, Одамли қалъа, Қум-босган қалъа, Қум қалъа, Тупроқ қалъа каби ҳаробаларнинг номи бу ерларда узоқ вақтлардан бери ҳаёт сўнганилигидан, табиятнинг маъмув кучлари остида бир қанча фожияли воқеалар бўлганлигидан дарак беради. Тарихий манбаларга қараганда, Хоразмшоҳлар даврида Буюк Ипак йўли чорраҳасида жойлашган Хоразм йирик савдо марказига айланади. Хоразм савдогарлари Қозғистон ва Туркманистон даштларида, шунингдек, Волга бўйидаги Хазар ва Булғор подшоғили, олд Осиё ва Шарқий Европа мамлакатлари билан айирбошлаш ишларини кенг йўлга қўйганлар. Араб сайёҳи Ибн Фадлан ва бошқа муаллифлар асарларида, Хоразм мўғул истилоси арафасида йирик савдо маркази бўлганлиги, иқтисодий ривожланганлиги ва ҳарбий қудрати юксалганлиги айtilади. Қўшни мамлакатлар ва Шарқий Европа билан алоқа қўнайиши натижасида бу ерда кўп йирик шаҳарлар пайдо бўлади ва гуллаб-яшнайдилар.

Жалолиддин яшаган даврдаги иқтисодий ва ижтимоий ҳаётнинг гуриллаб ўсиши ёзма манбалариданга эмас, шунингдек, маданий ёдгорликларда ҳам ёрқин кўринади. Текширишлар XI-XII асрларда Хоразмда темирчилик, кулчилик, шиша ва қурилиш касбларининг жуда ҳам тараққий этганилигини кўрсатади. Бу даврда янги қурилиш хом ашёси пишган гишт ишлатили бошланди ҳамда биринчи марта деразаларга ойна қўйилди. Дераза ойнасининг қолдиқлари Хоразмда Ўрта Осиёнинг бошқа ерларида нисбатан энг аввал топилган. Уларнинг ички архитектурасини безашда деворга чизилган расмлардан ташқари, ўйма нақш берилган ёғочлар ҳам ишлатилди. Бу эса Хоразмда тасвирий санъатнинг янги ва юқори босқичга қўтарилганлигини кўрсатади. Бундай обидалардан анча тўла текширилгани қадимги Чарманёб каналининг эtagидаги Жалолиддин замондоши Шоҳсанам истеҳкомидир. Жўрофион олим Ёқут Ҳамавий асарларида кўрсатилишидек, илк ўрта асрдаги Субурни шаҳри ҳаробалари билан боғлиқдир. Шаҳарнинг номи ҳам «Сув бури», унинг сув эtagида ўрнашганлигини кўрсатади. Шаҳарнинг жанубида кенг майдонни эгаллаган боғ бўлганлигини кўрсатувчи белгилар, боғ чеккаларидаги ҳашаматли иморат ҳаробалари кишига «Ғариб ва Шоҳсанам» дostonидаги «чуқур маҳорат билан тасвирланган кўшк боғини эслатади. Текширишлар кўрсатишича, Шоҳсанам истеҳкоми антик даврда, яъни эраимиздан аввалги I минг йилликнинг охирида пайдо бўлиб, ундаги ҳаёт бутун Қушон империяси давомида мавжуд бўлган. Аммо афғирғилар даврига келиб, бу қалъа харобаликка айланади. Буюк ҳоразмшоҳлар даврида унда ҳаёт қайтадан тикланган эди. Аммо мўғуллар истилоси натижасида яна сўнади. Ўша давр обидаларининг стратегик жиҳатдан муҳими Амударё чап қирғоғидаги балеанд Кизқалъадир. Адирнинг тепасидаги бу балеанд кўрғон мудоффа жиҳатидан қулай бўлганлиги учун қалъа жуда мустаҳкам бўлган.

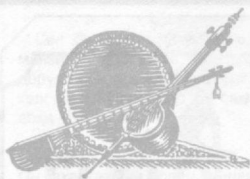
Юқорида айтиб ўтилганидек, бу даврда Хоразмнинг ижтимоий-иқтисодий тузумида рўй берган зўр ўзгаришлар моддий маданият ёдгорликларидан Говҳура канали воҳасида жойлашган Қаватқалъа мажмуасига кирган обидаларда, айниқса, сезилиб туради. Говҳура воҳаси шу ном билан аталган канал бўйлаб, эни 2-3 километр, узунлиги эса 15 километргача қўзилган, сон-саноксиз қалъа, қаср ва кўрғон ҳаробалари билан банд бўлган кенг ҳудуддан иборат. Қаватқалъа атрофида 8 километр майдонни эгаллаб ётган жойнинг ўзигагина тўқсондан ортиқ истеҳком борлиги аниқланади. XI-XII асрларда Хоразмдаги кўп шаҳарлар Марказий Осиёда тилик бўлган ўрта аср шаҳарлари қиёфасига киради. Ўша даврдаги хоразмшоҳлар пойтахти, Берунийнинг она шаҳри – Кот ҳам мамлакатнинг энг йирик савдо ва иқтисодий маркази бўлиб танилган. XII асрга оид «Худуд ал Олам» номли асарнинг номмаълум муаллифи таърифига: «Кот» Хоразмнинг бош шаҳри, Ғузлар Туркистонига қирилдидаг дарвоза, Туркистон, Мовароуннахр ва ҳазорлар музофоти молларининг омбори, савдогарлар тўпланадиган жой...». Мақдсийнинг ёзишича, унинг даврида Кот шаҳри Бухородан катта бўлган, ўша даврининг жуда кўп олимлари ва доғишмандлари шу ерда яшаганлар, баъзи жиҳатдан Кот хатто Ироқнинг энг йирик маданий марказларидан ҳам устун турган. Бу шаҳарда Осиё ва Европа турли халқлари, жумладан, суриялик ва румликларнинг намоёндалари тўпланишганлиги бежиз эмас.

Дайди Амударёнинг бетайин оқими натижасида рўй бердиган доимий тошқинлар (деғиш) шаҳарнинг ривожланиши, гуллаб-яшнаши учун тўққинлик қилиб келган, аҳолининг дарё қирғоқларидан нарироққа чекинишга мажбур этган. X асрнинг биринчи ярмидаёқ Амударёнинг тўққинлари қадимги Кот қалъасини ва шаҳарнинг унга ёндашган қисмларини ювиб кетиш ҳавфини туғдирган, шаҳар дарвозасини эса сув олиб кетган. X асрнинг охирига келиб дарё қалъани емириб тамом қилган эди. Берунийнинг кўрсатишича, Амударё шаҳар қалъасини тағидан ювиб, унинг бўлакларини йил сайин олиб кетаверган ва оқибатда 994-йилга келиб, қалъадан асар ҳам қолмаган. X аср охиригача Хоразм икки ҳокимликдан иборат эди. 995 йилда Гурганж (Кўҳна Урганч) ҳокими Кот шаҳрини эгаллаш билан икки ҳокимликка барҳам берилади. Маъмун II даврида Гурганж Шарқ мамлакатларидаги йирик марказлардан бирига айланади. Унда савдо, ҳўнармандчилик, маданият ва фан ривожланади. XI-XII асрларга келиб Гурганж буюк Хоразм давлатининг гўзал ва ажойиб пойтахти бўлиб танилади.

Дунёнинг жуда кўп ерларини айланган атоқли араб сайёҳи ва географи Ёқут Ҳамавий шаҳар ҳақида қўйдидагиларни ёзди: «Мен умримда бу шаҳарга ўқшаш бой ва чиройли шаҳарни кўрмаганман... Битмас-туганмас бойликлари ва пойтахтининг кенглиги ҳамда аҳолисининг жуда кўплиги ва яхшилиги билан Хоразмнинг бош шаҳрига ўқшаш шаҳар бўлмаса керак деб ўйлайман». Истахрийнинг таърифи: «Гурганж Хоразмнинг энг катта шаҳри... у ўғзулар билан савдо қиладиган жой бўлиб, у ердан Жўржония, Хазорларга, Хўросонга қаровонлар жўнайди». Истахрийдан олдиноқ Хоразмга келган Ибн Баттута: «У (Гурганж) аҳолисининг кўпчилигидан денгиз сингари тўққинлиб туради», деб ёзган эди.

Хоразм экспедицияси ер устида яхши сақланиб қолган машҳур обидалардан Тўрабекхоннинг мабараси (XIV аср), унга яқин ажойиб Урганч минораси (XI аср), ҳашаматли Тақаш ва Фахриддин Розий мабаралари (XII-XIII асрлар)нинг жанубида жойлашган Тوشқалъа номли истеҳком ҳаробаларини қазиб текширди. Бу истеҳкомнинг шарқий қисмида деворларни майда хом гиштдан ишланган Оққалъа ҳаробалари сақланиб келган. Мазкур обидалардан ташқари мўғул истилоси натижасида Хоразмнинг Гўлдўрсун, Шўроҳон, Норинжон, Даргон ва шу каби шаҳар ҳамда қалъалари адабий харобаликка айланди. Қолган шаҳар ва қишлоқлар ҳам вайрон қилинган бўлсада, вақт ўтиши билан ундаги ҳаёт яна тикланади.

Исо ЖАББОРОВ,
Ўзбекистон Республикасида
хизмат кўрсатган фан арбоби,
профессор.

ФАРҒОНА — САЪЪАТКОРЛАР ВОДИЙСИ

Фаргона водийси Уста Олим Комилов, Жўраон Султонов, Юсуфжон қизик Шакаржонов, Маъмуржон Узоқов, Ашурали Юсупов, Абдуқодири Исмоилов, Тамархоним, Муқаррамахоним Тўғрунбоева, Халимахоним Носирова, Тўхтасин Жалилов, Комилжон Жаббаров каби етук санъат даргаларини етказиб берган.

Бу иходкорлар санъатнинг қайси тури бўйича иход қилмасинлар, унинг миллийлигини сақлаб қолган ҳолда ривожлантирган, бойитганлар ва доврўгини дунёга ёйганлар.

30-40-йилларда Фаргона водийси санъат даргоҳларида юқорида тилга олинган даргаларнинг шоғирдлари – Ўзбекистон халқ артисти А.Бакиров, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артистлар Қ.Бурнашев, С.Раҳимов, У.Аминова, М.Мансуров, С.Раҳмонов, М.Дадабоев, А.Раҳимовлар, Ўзбекистон халқ артистлари Ибрагимов, Б.Баҳодиров, С.Вохидова, К.Хонкелдиев, М.Азизов, артистлар Х.Сатторов, Д.Қўлдошевлар фаолият кўрсатганлар.

«Тоҳир ва Зухра», «Гулсара», «Фарҳод ва Ширин» каби миллий асарлар яратилди. Мошабинлар бу спектаклларни олиқлаш қўтиб олган. Чўнки, миллий руҳимизга яқин бўлган бу образларни санъаткорлар маромига етказиб ихро этган эдилар.

Урушдан кейинги йилларда халқчил, миллий руҳ билан суғрилган асарлар театр сахналаридан четлатила борди. Саҳна асарларининг «партиявийлиги», «синдийлиги», «байналмилаллиги» талаб қилиниб, ҳар қандай миллийлик «миллий чекланганлик» тарзида қораланар эди.

Ҳаммага маълумки, ўзбек халқи табиатан кулгуни севувчи халқ. Шўнинг учун ҳам бўлса керак, 30-40-йилларда нафақат водийда, балки республикамизда фаолият кўрсатган театрларнинг кўпчилигини мусиқа ва комедия театрлари ташкил қилган.

ВКП(б) Марказий Комитетининг 1946 йил 19 август «Драма театрларининг репертуари

ва бу репертуари яхшилаш тўғрисида»ги қароридан сўнг республикамиздаги жамики театрларнинг репертуарлари элақдан ўтказила бошланди. Тарихий ўтмишимизни ёритган саҳна асарларига қарата ўт очилиб, миллий руҳда ёзилган саҳна асарлари «эскиликни кўмсаш» тарзида қораланиб, репертуардан чиқарила бошланган. Рус ва Европа асарларини саҳналаштиришнинг тарғиб қилиш кўчаиди. Рус драматургларининг асарлари асосида саҳналаштирилган спектаклларни мақташ, улуғлаш, кўқларга кўтариш шўролар даврида Европа маданиятини тарғибот-ташвиқот қилишнинг бир кўриниши эди.

Фаргона водийси театрларида 50-йиллардан бошлаб ўзбек театри сахналарини рус ва гарбий Европа драматурглари асарлари эгаллай бошлади. Айниқса, жаҳон драматургиясининг нодир намуналарига мурожаат қилиш сезиларли тус олди. Санъат даргоҳларида Станиславский таълимоти рус тили асосида ўқитилди, ўзбек саҳнасида ўзбек миллий тилига эътибор пасайди. Европа ва рус санъат асарларининг ўзбек халқи ҳаётига кириб келиши прогрессив ҳол албатта, лекин Европа маданиятини тарғиб-ташвиқот қилиш борасида миллий санъат асарларининг сиқиб чиқарилиши ёки миллий саҳна асарларига рус халқи вакилларини ўринсиз тиқиштирилиши оқибатида театрларимиздан миллий фойз қочди.

Шундай мураккаб бир даврда андижонлик ёзувчи Ҳ.Раззоқовнинг «Нодира» пьесаси Й.Охунбобоев номли Андижон вилоят театрида саҳналаштирилиб, томошабинларга ҳавола этилган.

30-40-йилларда биргина театрда эмас, балки мусиқа ва рақс соҳасида ҳам маданий меросга нигилистик ёндашилган ҳолда миллий меросини инкор этиш ҳоллари рўй берган. Чўнончи айрим «маданиятчилар» ўзбек классик рақс санъатини яхши тушунамасдан рақсларимиз «ёлғиз меҳнат шакллари» кўрсатиши керак

деб ҳисоблаганлар. Ҳатто театар мудирларидан бири бир рақсқосани «сен тракторнинг ҳаракатини рақс билан кўрсата олмайсан» деб ишдан бўшатиб юборган экан.

Ана шу тарика давр тақрўзоси билан «меҳнат шакллари» намўён қилган «Пахта» ва «Пилла» деб аталган рақслар саҳналаштирилган.

«Сероҳ», «Феруз», «Муножот» сингари халқимиз орзу-истакларини акс эттирган бебаҳо кўшиқларга «сарой кўшиқлари» деб қаралган.

Тоталитар тўзум даврида халқ оғзаки иходиётига, мумтоз мусиқа аъёналарига ўтказилган тазийқларга қарамасдан Фаргона водийсида фаолият кўрсатган санъаткорлар, ҳаваскорлик тўғрақлари қатнашчилари томонидан фольклор, классик, халқ ашуларари, классик рақслар ихро этилаверган. Айниқса водийда ашула санъатининг «катта ашула» жанри, рақсининг фарғонача усули ривожланган.

Халқ санъатининг яна бир тури – аския асосан водийда кенг ёйилган. Аския халқ оммаси орасида чўқур илдиэ отган халқ санъати ҳисобланади. Бошқа халқ санъатида бўлгандек аскияда ҳам ҳаваскорлар ва профессионаллар бор. Фаргона водийсида профессионал аскиячилардан ташқари водий аҳолисининг кўпчилигини ҳаваскор аскиячилар қаторига қўйиш мумкин.

Асрлар давомида яшаб келган ўзбек миллий санъати, шўролар даврида миллий маданиятимизга ўтказилган тазийқларга қарамасдан ўз сеҳрини, тасирини, аҳамиятини йўқотмади.

Ўзбек миллий санъатини ривожлантиришда Фаргона водийси санъат мактабининг роли катта. Водий санъат мактаби етиштириб чиқарган исъдодли санъаткорлар, ҳаваскорлик тўғарак қатнашчилари ўзбек миллий санъатининг ҳамма турларини ривожлантиришда, бойитишда ўз ҳиссасини қўшиб келмоқда.

Муқаддас ҲАМЗАЕВА,

Андижон давлат университети Ўзбекистон тарихи кафедраси ўқитувчиси

Мерос

Маснавий

Жалолиддин РУМИЙ

МАСНАВИЙ

Шоҳ аз ҳикди жуҳудона чунон,
Шуд аҳвал, альамон, ё Рабб, амон!

Таржима

Шоҳ жуҳудларча гараз, киндан чунон
Ноқис бўлди, альамон, ё Рабб, амон!

Шарҳ

Шоҳнинг ботиний назари жуҳудларча
газаб ва гараздан батамом кўр бўлиб
қолди. Эй, Парваргидор, бизларни бун-
дай оғир кўргиликдан ўз паноҳингда ас-
ра!

МАСНАВИЙ

Сад ҳазорон мўминни мазлум кушт,
Ки, паноҳам дини Мусоро ва пушт.

Таржима

Ўлдириб юз минглаб у мўминни зор,
Килдим Мусо динини, дер, устивор.

Шарҳ

Бедодгар шоҳ юз минглаб масихий
мўминларни ҳеч бир ғуноҳсиз қатл қил-
ди. Бу киргинбарот билан Мусо динини
ҳимоя қилдим, деб ўйларди шоҳ.

Омўхтани вазир макри подшохро

Вазирнинг подшоҳга макр

ўргатмоғи

МАСНАВИЙ

Ў вазире дошт габури ишвадеҳ,
К-ў бар об аз макр барбасти гирех.

Таржима

Бир вазири бор эди маккор ва дун,
Макр ила сувни қилиб ташлар тугун.

Шарҳ

Жуҳуд шоҳнинг ғоят тадбиркор ва
ҳийлагар вазири бор эди. У макр шид-
дати билан ҳатто оқиб турган сувни
ҳам тўхташиб қўярди.

МАСНАВИЙ

Гуфт: «Тарсоён паноҳи жон кунанд,
Дини худро аз малик пинҳон кунанд».

(Давоит. Шайх Ҷаъиди Ғолибрӣ.)

Таржима

Деди: «Тарсолар ўлимнинг тарсида,
Сир тутарлар динларин дил қаърида».

Шарҳ

Маккор вазир шоҳга деди: Тарсолар,
яъни, исавийлар жон тахликасида ўз
эътиқодларини шоҳдан пинҳон тутадил-
лар. Улар Ийсо (в.) динининг тарафдор-
лари эканликларини ошкор этмайдил-
лар.

МАСНАВИЙ

Кам куш ийшонро, ки куштан суд нест,
Дин надорад бую мушку уд нест.

Таржима

Кўп қатл этма уларни, суд эмас,
Чунки, диннинг буйи йўқ, мушк, уд эмас.

Шарҳ

«Эй, шоҳ! Уларни бу қадар кўп ўлди-
раверма. Зеро, ўлимнинг ҳеч қандай
фойдаси йўқ. Зеро, дин мушк ё уд
эмас. Унинг ҳиди йўқ. Шунинг учун
эътиқоддиларни билиш мумкин эмас.
Сен қилич қудрати билан масихийлик-
ни ўртадан кўтариб ташлаёлмайсан.
Халқ ботинидаги гапни билиб бўлмай-
ди. Масихий бўла туриб, зоҳирда «жу-
худман» дейиши мумкин...»

МАСНАВИЙ

Сирр пинҳон аст андар сад ғилоф,
Зоҳираш бо ту, чу ту ботин хилоф.

Таржима

Сир ўзи пинҳондир, унда аз ғилоф,
Заҳири се бирла, ботинда хилоф.

Шарҳ

Дин ва эътиқод — қалб иши. Биноба-
рин, уни пинҳон сақламоқ мумкин. Зо-
ҳирда сен билан, аммо ботинда мутла-
қо сенга тесқари бўлиши турган гап.

МАСНАВИЙ

Шоҳ гуфташ: «Пас, бигў тадбир чист?
Чораи он макру он тазвийр чист?»

Таржима

Шоҳ деди: «Бундоқ эса тадбир не?
Чораси ул макрнинг тазвийр не?»

Шарҳ

Жуҳуд шоҳи маккор вазирга деди:
«Шундай эса, дегил, бу ишнинг чора ва
тадбири недир? Ўша макр ва тузоқнинг
йўли қандайдир?»

МАСНАВИЙ

То намонад дар жаҳон насроное,
Не хувайдо дину, не пинҳоние.

Таржима

То жаҳонда қолмасин насронаси,
На Хувайдо дини, на пинҳонаси.

Шарҳ

Токи бу тадбир ва тузоқ воситасида
на ошқора, на пинҳон бирор бир насро-
ний ер юзида қолмасин.

МАСНАВИЙ

Гуфт: «Эй, шаҳ, гўшт дастамро бибур,
Биниям бишқоф андар ҳукми мурр».

Таржима

Деди: «Эй, шоҳ, ҳес қулоқ илкимни ҳам,
Қилма шафқат, теш менинг бурнимни ҳам».

Шарҳ

Маккор вазир деди: «Эй, шоҳ, менинг
қулоқ ва қўлларимни кесиб ташла.
Қатъий ҳукминг билан бурнимни ҳам
теш!...»

МАСНАВИЙ

Баъд аз он дар зери дор овар маро,
То бихиҳад як шафоаткор маро.

Таржима

Сўнг мени дор остига келтир равон,
Бир шафоатпешани элтгил шу он!

Шарҳ

Мени дорга осиб, қатл қилмоқ учун
росмана дор остига олиб бор. Аммо шу
орада мени ўлимдан асрагувчи бир
шафоат эгаси ҳам бўлмоғи лозим.

МАСНАВИЙ

Бар манодийгоҳ кун ин қор ту,
Бар сари роҳе, ки бошад чорсу.

Таржима

«Дор» учун қургил улуг манзил-макон,
Йўл боши бўлсин-да, кўрсин тўрт томон.

Шарҳ

Сен бу қатлини умум кўрадиган бир манзилда адо айла. Жарчилар, шахар доруғалари, ҳокимлар ва тўрт жонибдан келгучи йўловчилар бу сахнанинг гувоҳи бўлишин.

МАСНАВИЙ

Он ғаҳам аз худ бирон то шахри дур,
То дарандозман дар ийшон шарру шур.

Таржима

Сўнг мени қилгил шахардан дарбадар,
Токи солғум мен уларга шўру шарр.

Шарҳ

Ҳукм ижросидан сўнг, мени олис бир шахарга ҳайдаб сол. Мен насронийлар ичида паноҳ толай ва улар орасига шўри ғавго солай.

Талбиси вазир бо насоро

Вазирнинг насороларга иқрори

МАСНАВИЙ

Пас бирўям ба сирр насрониям,
Эй, Худой роздон, медониям.

Таржима

Сиррим очсам, мен насоро, бегумон,
Сен билурсан, эй Худойи роздон.

Шарҳ

Менинг асл диним насроний динидур. Аммо буни шу пайтга довура сир тутган эдим. Эй, пинҳон сирларни билгучи Худойим, Сен ўзинг ҳар не асрордон огоҳсен.

МАСНАВИЙ

Шоҳ воқиф гашт аз иймони ман,
В-аз таассуб кард қасди жон ман.

Таржима

Шоҳ иймонимни билди ногоҳон,
Таассубдан қилди менга қасди жон.

Шарҳ

Шоҳ бир кунни менинг исавийлар динига эътиқодим борлигидан воқиф бўлиб қолди. Шундан сўнг, таассуб ва ғазаб билан жоним қасдига тушди.

МАСНАВИЙ

Хостам то дин зи шах пинҳон кунам,
Он, ки дини ўст, зоҳир он кунам.

Таржима

Айладим пинҳон сиримни шоҳдан,
Зоҳир айлаб динини ҳар бобдан.

Шарҳ

Мен ўз эътиқодимни шоҳнинг назаридан пинҳон сақладим. Унинг динида жонимни зоҳир этдим. Яъни, зоҳиран ўзимни яҳудий қиёфасига солдим.

МАСНАВИЙ

Шоҳ бӯе бурд аз асрори ман.
Муттаҳам шуд пеши гуфтори ман.

Таржима

Шоҳ пайқаб қолди асрорим тугал,
Муттаҳам бўлди каломим, филмасал.

Шарҳ

Шоҳ менинг сиримдан воқиф бўлиб қолди. Менинг сўзим унинг назаридан эътиборини йўқотди.

МАСНАВИЙ

Гуфт: «Гуфти ту чу дар нон сўзан аст.
Ас дили ман то дили ту равзан аст».

Таржима

Деда: «Сўзинг нон ичинда игнадир,
Кўнглиму кўнглинга равзан бор, ахир»

Шарҳ

Шоҳ деда: «Сенинг сўзларинг нон ичидаги игнага ўхшайди. Харчанд нон егулик нарсадир, аммо унинг таркибида игна борлигини ҳис қилиб турсанг, қўлга олишга журъат этолмайсан. Менинг қалбимдан сенинг қалбингга дарича бор. Сен нени ўйласанг, мен ундан воқифман».

МАСНАВИЙ

Ман аз он равзан бидийдам ҳоли ту,
Ҳоли ту дийдам, нанушам қоли ту.

Таржима

Мен қўриб равзанда бу ҳолинг сенинг,
Қўрдиму ҳеч тингламам қолинг сенинг.

Шарҳ

Мен ўз қалбим равзанасидан (тўйнуқ, дарича) назар солиб, сенинг қалбинг ҳолидан воқиф бўлдим. Энди сўзларингга таважжуҳ этмасман ва уларни қабул ҳам қилмайдиман.

МАСНАВИЙ

Гар набудӣ жони Йисо чораам,
У жуҳудона бикардӣ пораам.

Таржима

Йиса жони этмаганда чоралар,
У жуҳудларча қиларди поралар.

Шарҳ

Агар ҳазрат Йисо (а.) дини мени асрамаганда эди, жуҳуд шоҳи мени жуҳудларча пора-пора қиларди.

МАСНАВИЙ

Бағри Йисо жон супорам, сар даҳам,
Сад ҳазорон миннаташ бар худ наҳам.

Таржима

Йисо ҳақиқ жон бериб, бошим тикай,
Жон бериб, юз минг анга миннат қилай.

Шарҳ

Мен Ийсо (а.) дини йўлида жоним ва бошимни қурбон келтираман. Нафсимни юз минг маломатга дучор айламакка тайёрман.

МАСНАВИЙ

Жон дариғам нест аз Ийсо ва лек,
Во қифам бар илми дийнаш нек-нек.

Таржима

Тутмағум жоним дариғ Ийсо учун,
Лек динин англадим гоятда чин.

Шарҳ

Ушбу байт юқоридаги байт мазмунини куйидагича тўлдиради: ҳолбуки ҳазрати Ийсо (а.) учун жон бериб, бош тикмоққа розисан, бироқ нега жон фидо қилмоқчи истамайсан?

Жавобан дейди: «Мен Ийсодан жонимни дариғ тутмайман. Бироқ унинг динини гоят теран билганим учун феълан жон беришни истамайман».

МАСНАВИЙ

Хайф меомад маро к-он дини пок
Дар миёни жоҳилон гардад ҳалок.

Таржима

Хайф бўларди шундайин бир пок дин
Жоҳил элнинг илкида бўлса забун.

Шарҳ

Мен шундай улғу бир эътиқод Ийсо (а.) дини тўда нодонлар илкида ҳалок бўлиб кетишини истамас эдим.

МАСНАВИЙ

Шукр Эзийдро ва Ийсо, ки мо
Гаштаем он кеши ҳақро раҳнамо.

Таржима

Шукр Ҳаққа, шукр Ийсо ҳаққиға
Ким, эришдик пешволик бахтиға.

Шарҳ

Ҳақ таълога ва Ийсога (а.) шукроналар бўлсин. Биз бу ҳақ Дин ва мазҳабнинг пешволиғига муяссар бўлдик.

МАСНАВИЙ

Аз жуҳуду аз жуҳудӣ растаам,
То ба зуннорӣ миёнро бастаам.

Таржима

Мен жуҳудликдан тамомию юз буриб,
Боғладим зуннорни белги сириб.

Шарҳ

Мен жуҳудлардан ва жуҳудларнинг эътиқодларидан юз бурдим. Белга зуннор боғладим, яъни масиҳий бўлдим. (Зуннор — бутпарастлар ва оташпарастлар ўзлари билан олиб юрадиган ришта ёҳуд белбоғ). Рональд Аллен Никлсон ёзади: «Зуннор» сўзи юнонча бўлиб, масиҳийлик динининг аввалида зуннор боғламоқ одати бўлмаган. Бу русум иккинчи халифа Умар (р.а) замонасида маълум бўлди. Шарқда, яъни мусулмонлар мамлакатида истиқомат қилган насронийлар (зиммийлар) алоҳида фарқланиб туриш учун белги зуннор боғлаб, ўзига хос кийим кийганлар.

МАСНАВИЙ

Давр даври Ийса аст, эй мардумон,
Бишнавед асрори кеши ў ба жон.

Таржима

Эй одамлар, давр Ийсо даври бу,
Англамакка сиррини айланг шуру.

Шарҳ

Эй, одамлар! Бу давр Ийсо (а.) дини қарор топган даврдир. У зот динининг асрорларини англамакка жидду ҳажд айлангиз.

МАСНАВИЙ

Кард бо вай шоҳ коре, ки гуфт,
Халқ андар кори у монда шигифт.

Таржима

Шоҳ адо этди вазирнинг хоҳишин,
Халқ қузатди ҳайрат ичинда ишин.

Шарҳ

Золим шоҳ вазирнинг тadbирини унинг ўзи таъкид этганидек бажарди.

Яъни шоҳ вазирни ёмонотлиққа чиқарди, азоб бериб, шикаст етказди. Бу ҳолдан воқиф бўлган халойиқ ҳайратда қолдилар. Чунки, кунги кеча шоҳнинг муқаррабларидан ҳисобланган вазир бугун салтанат ва дин душманига айланган эди.

МАСНАВИЙ

Ронд ўро жониби насронийён,
Кард дар даъват шуруъ ў баъд аз он.

Таржима

Хайдади насронийлар сори уни,
Бошлади шу лаҳзадан у макрини.

Шарҳ

Азоб-уқубатлардан сўнг шоҳ вазирни насронийлар томонга қувгин қилди. Шундан сўнг вазир насронийлар ўртасида режалаштирган макрини амалга оширишга киришди.

Қабул хардан насоро макри
вазирро

Насронийларнинг вазир макрини
қабул этмоқлари

МАСНАВИЙ

Сад ҳазорон марди тарсо назди ў,
Андак-андак жамъ шуд дар қўи ў.

Таржима

Неча юз минг аҳли тарсо кун сайин
Қўл бериб маккор вазирга қулдайин.

Шарҳ

Неча юз минг исавийлар вазирнинг макрига учдилар ва унинг гирдида оҳиста-оҳиста жам бўла бошладилар.

МАСНАВИЙ

Ў баён мекард бо ийшон ба роз,
Сирри ангалйуну зуннору намоз.

Таржима

У бағоят сир ила айларди роз,
Недир Инжил, не ўзи зуннор, намоз.

Шарҳ

Насронийларнинг инону ишончини қозона борган вазир энди уларга пир-пешво бўлиб, муқаддас Инжилнинг, зуннору намозининг сир-синоатлари хусусида ваъзалар ўқий бошлади.

МАСНАВИЙ

Ў ба зоҳир вояизи аҳом буд,
Леқ, дар ботин сафиру дом буд.

Таржима

Зоҳиран у воизи аҳом эди,
Ич-ичида лек сафиру дом эди.

Шарҳ

Тадбиркор ва маккор вазир зоҳирда Йисо (а.) динининг фидойиси, ҳолис йимонли қимсадек туюлса-да, ботин-ботинда исавийларга даҳшатли бир тузоқ қўйишни ўйларди.

МАСНАВИЙ

Баҳри ин баъзе саҳоба аз Расул
Мултамас буданд макри нафси ғул.

Таржима

Ҳам Расулнинг дўстлари гоҳи замон
Нафс ғулин макридан қил дер баён.

Шарҳ

Шу боис ҳам Расул (с. а. в.) саҳобалари гоҳи-гоҳида ҳазрат рисолатпаноҳдан нафсининг макру найранглари хусусида гапириб беришларини сўрардилар. Шунда пайгамбар алайҳиссалоту вассалом аммора нафс девининг хусусиятлари ҳақида ибратли нақллар баён этардилар. Бу байтда аммора нафс «ғул»га ўхшатишмоқда. Қадим уламо-ларнинг фикрига кўра «ғул» саҳрода му-софирлар йўлига тузоқ қўядиган маккор девдир.

МАСНАВИЙ

К-ў чи омезад зи агрози нихон
Дар ибодатҳова дар ихлоси жон?

Таржима

У нихон кин бирла нелар қилгуси?
Ким ибодат ҳамда ихлос йитгуси?

Шарҳ

Нафс пинҳона ғараз билан ибодатлар ва жону руҳ ихлосига неларни омухта қилмайди? Рухнинг софлиги тийрала-шади. Рух қоронғу тортади. Жон тоқати-ни йўқотади. Дил зимистон бўлади.

МАСНАВИЙ

Фазли тоатро нажустандӣ аз ў,
Айби зоҳиро нажустандӣ, ки ў.

Таржима

Сўрмадилар на ибодат фазлини,
На-да зоҳир айбларининг касрини.

Шарҳ

Саҳобалар буюк Расулимиздан тоат-ибодатдан ҳолис бўладиган фазл ва са-воб хусусида гап очмасдилар ва бу мавзуда савол ҳам қилмасдилар.

МАСНАВИЙ

Мў ба мў, зарра ба зарра макри нафс,
Мешиносиданд чун гул аз карафс.

Таржима

Нафс макрин зарра-зарра, қатралаб
Илғашарди гул ва карфасдек, ажаб.

Лисоний таржима

Нафсининг ҳийла ва найрангларини ипидан-иғнасигача билишарди, яъни зарра-заррасигача илғаб олишарди. Демакки, асҳоб нафсининг энг майда зариф ва дақиқ жузъиётигача гулни кар-фасдан (бир турли гиёҳ) фарқлаган ка-би ажрата олардилар.

Шарҳ

Нафс, сўфийа таъбиротида, хунук ва ношоиста ахлоқнинг мажмуи. Айтиш-ларича, инсон баданидаги шундай қуч-ки, барча ёмонлик ва разолатнинг сар-чашмаси устид. Нафс одатда инсон қалбига таалуқли бўлган, яъни ҳулқ-лар, илм ва маърифат асоси — руҳга муқобил.

Ушбу байтларда Мавлоно солиқнинг нафс ва унинг макрлари устидан гала-ба қилиши нечоғли душвор эканлигига ургу беради. Бир оз қуйроқда Мавлоно бир қанча мисоллар воситасида нафс асоратларини шарҳларкан, уни бата-мом мағлуб айламакнинг йўли чин их-лосдир дейди. Бирок чин ихлосга эри-шиш осон эмас. Зеро, нафснинг мак-корлиги оқибатида солиҳ ўзини чина-кам муҳлис, деб ҳисоблайди. Эҳтимол-ки, у йиллар давомида шундай иштибоҳ билан яшайди. Нафснинг макри оқба-тида ботил ҳақ сувартида қўринадан ва жисмоний шаҳват ихлос ва пок ният ли-босида жилваланади. Бинобарин, ко-мил ихлос ҳою ҳавас илдизи буткул кў-пориб ташланганидан сўнг, назар Ҳақ таъолога қадалиб, қалбга ҳокимлик рўй берганда ҳосил бўлади. Бу гоёта душвор вазифа. Ўтганлар айтимишларки, қимда-ким бутун умри давомида бир лаҳза ко-мил ихлос билан яшаса, ростгўй ва хайрли бўлади. Нафс макридан огоҳ бўлган саҳобалар ҳазрат Пайгамбардан (с.а.в.) ундан қутилиш чораларини сў-рардилар.

Ихлос нима?

Ниятни Ҳақдан ўзга барча нарсадан поклаш. Ҳоҳ дунёвий, ҳоҳ уқровий. Айт-мишларки, ният ёлғиз Ҳақ таъолога яқинлашмоқдир. Ҳақиқий ихлосга сид-дикларгина муассар бўладилар.

МАСНАВИЙ

Мушикофони саҳоба ҳам дар он
Ваъзи йишон хайра гаштади ба жон.

Таржима

Нуктасанж асҳобнинг ваъз онида
Хайра бўлди жонлари хайронда.

Лисоний таржима

Ҳазрат Пайгамбар (с.а.в.) нафс ва унинг ҳийла-найранглари хусусида ваъз этарканлар, асҳобнинг энг фозил-

лари ҳам ёқа ушлаб қолардилар, яъни, ҳайратдан лол бўлардилар.

Шарҳ

Биз ўтган шарҳларимизда нафс ва унинг азимуш-шаън Қуръон таърифоти-даги даражалари хусусида сўз юритган эдик.

Шак-шубҳасиз, нафс макрининг энг нозик нуқталаригача шарҳлаш салоҳия-ти Пайгамбар алайҳиссалоту вассаломга берилган. Ундан тийилиш, боз устига уни жиловлаб олиш ёҳуд ундан фоголи келиш йўл-йўриқларини ҳам са-ҳобалар Пайгамбардан (с.а.в.) сўраган эканлар.

Нафс бус-бутунлигича тирилган, бу-тун башарият ҳаётининг яхлит мазмуни-га айланган, ҳатто ўзларини тариқат шайхларимиз, деб даъво қилаётган миллиардерлар замонидан нафс ҳақида гапириш жоизми?

Маскидлар зийнати имомлар зийна-тидан ошиб тушаётган, жанозалар «мерседес»ларда кузатилаётган, шоир-лар «муҳташам қасрда яшамасан, ил-ҳом келмайди», деб турган бир чоғда нафс ҳақида гапириш мумкинми? Бу нафсининг ўзига нафс ҳақида гапириш-дек бемаънилик, ҳамоқат.

Сўзимизни ҳазрат Навоийнинг ушбу қитъаси билан яқунласак. Юқоридаги барча саволга шу қитъада лўнда жавоб бор.

Қаноат тариқиға кир, эй кўнгул,
Ки, хатм ўлғай ойини иззат санға.

Десанг шох ўлай еру кўк бас дурур,
Бу бир тахту ул чатри рифъат санға.

Фано шўъласида ёшур жисмин,
Керак бўлса зарбафт хилъат санға.

Етар лола буткан қоя қўлласи,
Мурод ўлса гулгун ҳашмат санға.

Эрур бас ариғ нуқтаву қон ёшинг,
Дурру лаълдин зебу зийнат санға.

Десанг хилватим анжуман бўлмасун,
Керак анжуман ичра хилват санға.

Ватан ичра сокин бўлуб, сойир ўл,
Сафардин агар бўлса меҳнат санға.

Назарни қадамдин йироқ солмағил,
Бу йўл азми гар бўлса рағбат санға.

Дамингдан йироқ тутмағил хушин
Ки, юзланмағай ҳар дам офат санға.

Бу тўрт иш билла рубъи маскун аро,
Чалинмоқ не тонг кўси давлат санға.

Бу оҳанг ила бўлғасен нақшбанд,
Навоий, агар етса навбат санға.

Мутаржим —
Аскар МАҲКАМ

Шорихлар —
Обидин ПОШО,
Карим ЗАМОНИЙ

(Давоми бор).

Исломи цивилизацияси ва маданияти тамал тошини қўювчилар орасида Хусайн ибн Абдулло ибн Синонинг шахсияти шу қадар ёрқин ва машҳурки, илмининг кўпгина соҳалардаги билимдонлиги ва донишмандлиги туфайли, айниқса, фалсафа, мантиқ, тиббиёт, нуҷум, риёзиёт ва бошқа табиий илмлар бўйича уни ўз даврининг энциклопедик олими ҳисоблаганлар ва унга олиму-фузалолар томонидан Ҳужжатул ҳақ, (шайхур-раис, Шарқ генийси, устозлар устози, табиблар амири) ва шунга ўхшаш нисбалар берилган. Унинг кўпқиррали бетакрор олимлиги ва ўчмас шухрати жаҳон илмий жамоатчилиги томонидан тан олинган.

Ибн Синонинг таржimai ҳоли, тўрилган пайтдан то нуроний мўйсафидлик давригача бошидан кечган воқеалар, талотумли умрининг авжи ва нишабонлиқлари жуда-жуда хайратли ва ибратлидир. Бу буюк олимнинг замона, замондошлар, ҳукмрон доиралар билан алоқаси, сарсон-саргардонлиги, зиндондаги огир дамлари, вазирлик йиллари ва бошқа саргузаштлари ҳақида кўпайтилган, ёзилган, ривоятлар қилинган. Унинг ўта зийраклиги, кучли ҳофизаси, ақлини лол қолдирадиган муолижалари ҳақида кўп битилган. Бугунга қадар жаҳон олимлари томонидан бу ҳақда кўпгина асарлар яратилган.

Ибн Синонинг деярли барча илмий асарлари чоп этилди, уларга Исломи донишмандлари томонидан шарҳлар ёзилди, Фарб олимлари эса китоблар ва рисолаларини ўз тилларига таржима қилдилар. Бундан ташқари буюк ҳақим фалсафа ва тиббиёт илми соҳасида ўзидан сўнг катта мактаб яратганлиги ҳамда Абу Убайд Жужо-ни, Абу Хасан Баҳманиёр, Абу Абдулло Мазъсумий каби халқ оmmasига кенг танилган шоғирдлар етишиб чиққаниги ҳақида алоҳида-алоҳида илмий-тадқиқот олиб бориш жоиз, улар ҳақида илмий мақола ва китоблар яратиш мумкин.

Лекин шунга аҳмият бериш керакки, бу тадқиқотлар канчалик зарур бўлмасин етарли эмас, улар гўё бир умрининг фақат зоҳирий кўринишини акс эттирди, ҳоло, аксинча, бу иморатни ҳақиқатда билиш учун унинг асоси нимадан иборат эканлиги диққат-эътибор қаратиш керак.

Шу нарса равшанки, Ибн Сино каби муслмон донишманд олимнинг фаолиятини таҳлил этишда Исломи ахлоқий таълимотлари ва ҳақимона аҳкомлари диққат-эътиборни тортиди, натижада бир-бирига бегона бўлган Шарқ ва Фарб маданиятининг асл ислоний маданиятдан фарқи намоён бўлиб қолади.

Абу Али ибн Синонинг маънавий дунёси ва ахлоқий ўзига хосликлари бевосита унинг ислоний тарбияси билан боғлиқдир. Қўйда биз ана шу боғлиқлигининг энг асосий хусусиятларини санаб ўтаёмиз:

1. Олимнинг дунёқараши ва билимининг негизи Қуръоний билимлар асосига қурилган. У ҳудди Исломи маданиятининг буюк олимлари сингари ўз илмини Қуръондан бошлаган. Унинг таржimai ҳолида ёзилгандек, ўн ёшида Қуръонни ёд билган ва Қуръоннинг маънавий нури унинг дилини мунаввар этган, камолотга етишишида асосий озуқа берган. Ибн Синонинг асосий му-тахассислиги тиббиёт, фалсафа ва табиий илмлар бўлсада, аммо унинг чўқур нуқтаи назарини, қарашларини Қуръонда ва бу самовий китобга қизиқишини Қуръоннинг бир неча сурасига ёзган шарҳларидан

Бемалол ҳис қилиш мумкин.

2. У файласуф, пировардида, албатта ақл кучига ишонса-да, аммо ҳаётга орифона қўл билан қарайди ҳамда нозик инсоний ҳиссиётларга эга. Мана шуларнинг барчаси фикр ва ақл кучидан фойдаланиш, нозик ҳиссиётлар ва муҳаббатга тўла қалб эгаси бўлиши ҳақиқий Исломи парварши этган руҳининг ўзига хос хусусиятларидир. Шунинг учун ҳам Ибн Сино вужудига олпоғха муҳаббат, қудрат ва поклик мавж уради. Буюк Луқмони ҳақим маънавий ва илоҳий ишқини инсон руҳининг энг олий кўриниши деб билади ва Тангри томонидан яратилган бутун борлиқни — оламни севади, олам ва унинг яратувчисига ошиқ. Дарвоқе Шайх Саъдий бу маънони қуйдагй шеърда жуда чиройли фодолади:

Ба жаҳони хўррам аз онам, ки жаҳони хўррам аз ўст,
Ошиқам бар ҳама олам, ки ҳама олам аз ўст.

Таржимаси: Мен шоду хўррам жаҳонининг бўлагиман, жаҳон ундан (яралган). Бутун борлиқ-жаҳонга ошиқман, зеро бутун борлиқ ҳам ундан яралган.

Синонинг ирфоний масалалга бағишланган асарларидан бири— «Рисолатул фи-л-ишқ» бўлиб, унда ҳақиқий ишқ, инсоннинг камолотга эришишида унинг ўрни ҳақида баҳс юритилган. Ибн Синонинг орифона руҳи ва зоҳидона турмуш тарзини юқорида эслатилган китобнинг «Мақомот ул орифин» деб номланган зўҳд ва орифлик ҳақидаги тўққизинчи бобини ўқиб, шундай хулоса қилиш мумкин.

3. Ибн Синонинг маънавияти ва эътиқодининг ислоний тарбия билан боғлиқлиги хусусиятларидан ана бири шуки, у илмий муаммоларни ҳал этишда ўзининг ўткир ақл-заковати ва кучли тафаккури кучига таянади, аммо бир содақ ва ҳақиқий муслмон сифатида Худодан мадад сўрайди.

4. Инсоф ва диэнатиллик илминин дастур қилиб, бошқаларни писанд қилмасликлдан ўзини тийиш Абу Али ибн Синонинг ахло-

қий фазилатларидандир. У илмий даража нуқтаи назардан «ўз асрининг энг юқори чўққиси» ҳисобланиб, илоҳий-фалсафий илмлар соҳасида ўз даврининг донишманди эди.

У файласуф бўлганлиги туфайли, ҳар бир муаммони албатта илм ва тафаккур востисида ечишга ҳаракат қилади, аммо у авлиё-анбиёларга эътиқоди нихоятда кучли бўлганлигидан шаръий аҳкомларни ўзининг шахсий тўшунчаларидан устун қўйди.

6. Исломи нуқтаи назаридан илм ўрганишдан мақсад — худони таниш (билиш), нафони тийиш, халққа хизмат қилиш, ўзига ва халққа фойдали шахс бўлишдан иборат.

Шунинг учун Расули Акрам (с) айтганлар «Илмининг боши Жабборни (Оллоҳни) танишдир, охири эса буйруқни унга топишдир».

Шунинг учун ҳам ислоннинг буюк донишмандлари илм ўрганишини фақат дунё бойликлари ва сармояларини эгаллаш, уни ўз манфаатлари йўлида фойдаланиш деб билмаганлар. Улар илмни юксалиш, юксалтириш ва илм востисида халққа фойда келтириш учунгина ўрганганлар. Бошқача қилиб айтганда, Расули Акрам бу маънони қуйдагича тўшунтирганлар: «Халқ манфаати йўлида фойдали ва самарали фаолият қўрсатган инсон энг ахши инсондир».

7. Чидамлилик, доимий собит қадамлик ва фурсатни бекорга зое қилмаслик каби фазилатлар ҳам ибн Синонинг ахлоқий хусусиятларидандир. Улуғ ҳақимнинг лаёқати, истеъдоди, заковати ва ҳофизаси шу қадар кучли бўлганки, улар ҳақида афсоналар, ҳикоят ва латифалар тўқилиб, турли тарихий китобларга қиртилган. Унинг эҳни шу қадар ўткир бўлганки, у ўн саккиз ёшдаёқ ўз замонаси илмининг барча соҳаларини мукамал эгаллаб олган. Унинг таржimai ҳолидан маълумки, у ўзининг қўсқа, аммо баракали умрини фақат, ўқиш, излашни, ўрганиш ва ёзиш билан ўтказган. У ижтимоий ишларнинг қўлгили, сийсий тўс-тўполонлар, ҷигалликлар ва таъобат билан доимий шугулланиш ҳамда вазирлик ишларининг мураккаблигига қарамай, доим кечани тонгга улаб мутлола, тадқиқот билан банд бўлган. У ҳатто сафар пайтларидада от устида ҳам ёки зиндондаб бўлган давларида ёки қочқин бўлиб юрган вақтларида ҳам ўқиш-ёзишдан ва мутлола қилишдан ўзини тиймаган. Ҳар бир ишга қўл ўрганда то унинг сўнггига етмагунча тиним билмас, собитқадамлик билан унинг ортидан қолмас эди. Худо назар қўлган бу файласуфнинг фалсафий тўшунчаларини оммалаштиришдаги жасорати баъзи бир калтафҳам ва калтабин «алломаларга» ёқмади, албатта. Улар уни ҳатто кофирликда айблашди, Синонинг ўзи бу ҳақида бир рубойиysида шундай дейди:

Қуфр чун мани газзоф ва осон набувад,
Маҳкамтар аз имони мана онм набувад,
Дар даҳр чу мана яке ва он ҳам кофир?
Пас дар ҳама даҳр, як муслмон набувад!

Жамол ҚАМОЛ таржимаси:
Менинг қуфримни айбларга дилимдан
Ўзга сўлтон йўқ,
Бу оламда менинг покиза имонимдек
Имон йўқ,
Жаҳон аҳли ичинда бир муслмон мен
Эдим, дўстлар,
Агар кофир эсам мен ҳам, бу дунёда
Муслмон йўқ.

Муртазо ИСЛОМИЙ

Аслида инсоният тарихида зуҳур этган ҳар бир дин ва таълимот таркибида "тасаввуф" деб аталмаган бўлсада, тасаввуф ва ирфонга ўшаган ақидалар, ғоялар мавжуд. Зеро, тасаввуф ва ирфонга ўшаган ғоялар ҳар бир дину эътиқоднинг қаймоғидир. Шундай экан, тасаввуфдан (хилма-хил) дин ва таълимотлар нишонасини излашга нима ҳожат бор, деган савол туғилиши табиий.

Муқаддас китоблар – Таврот, Инжил ва Қуръон ўртасида умумиятлар мавжуд. Аммо бу умумиятларни назарда тутиб, Қуръонда Инжилдан (ё Тавротдан) фойдаланган деб ҳулоса чиқариб бўлмайди. Чунки бу китоблар Инсон тафаккури маҳсули эмас, балки муқаддас китоблардир. Лекин турли хил дину ойинлар таркибидаги мазабу маслақлар ва фалсафий оқимларни инсонлар яратадилар.

Демак турли замон ва маконларда турли дину ойинлар таркибида пайдо бўладиган фалсафий-ирфоний оқимлар (таълимотлар) ўртасидаги умумийлик ғайритабиий ҳодиса эмас. Улар бир-бирига манба бўлиши, таъсир кўрсатиши ё бир-бирини бойитиши мумкин.

Тасаввуф нафақат ислом дини таркибидаги барча мазабу маслақларга, балки барча дину ойинларга, шунингдек буддийликка ҳам хайрихоҳлик билан қараган.

ҚАДМУТИ
ХУНД ЭЪТИҚОДУ
ВА ТАСАВВУФ

Буддийлик ва тасаввуф ўртасидаги ўхшашлик ҳам бу икки мактабнинг фалсафий қарашларида яққол ҳақиқ бўлиши. Буддийлик ва бошқа қадимги Ҳинд олимларининг тасаввуфга кўрсатган таъсири олимонилик мусташирлар Хортен ва Хортманни ҳам ўзига жалб этди. Хусусан Макс Хортен тасаввуфнинг йирик намояндалари – Мансур Халлоҷ, Бағозид Бистомӣ ва Жунайд Бағдодий ақидаларида ҳинд фалсафаси ва бараҳманлик динининг таъсири борлигини аниқлаган. Тасаввуфшунослик тарихида бу таҳмин янги эмас эди, албатта. Чунки биринчи марта бу таъсирланишни Абу Райҳон Беруний Мансури Халлоҷнинг Ҳиндистонга қилган сафарлари натижаси деб изоҳлайди (Беруний, Ҳиндистон, Заҳоу, 43-бет.).

Эронлик тасаввуфшунослик олим Манучехри Муртазоийнинг фикрича, буддийлик таълимотининг баъзи бир унсурлари

икки йўл орқали исломий тасаввуфга таъсир қилган:

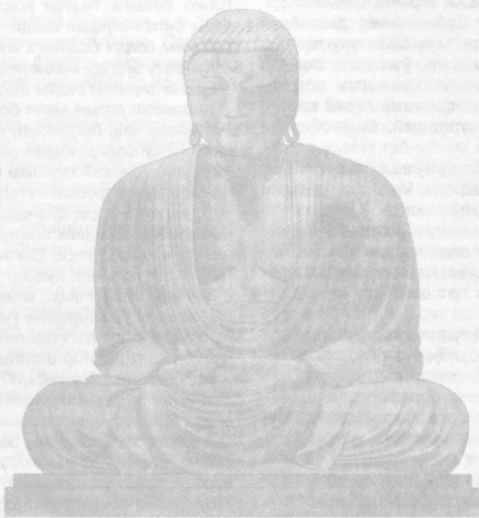
– Ислмо динидан олдин фолит кўрсатган Моний дини во-ситасида;

– Ислмо динидан сўнг исломий ирфоннинг ифротий асосчилари, масалан, Мансур Халлоҷнинг Ҳиндистонга қилган сафарлари орқали («Мактаби Хофиз ё муқаддимае бар Хофизшуноси»). Текрон, 1344 ҳ, 335-бет). Муртазоийнинг биринчи фаразисини ҳақиқатга яқинроқ, Чунки Буддо фалсафаси аввал Моний таълимотига таъсир этиб, у билан омухта бўлган ва миллий характер касб этган ҳолатда исломий тасаввуфга кириб келган бўлса ажаб эмас.

Абдулқусайн Зарринқўб – ўзгалардан фарқли равишда Мансури Халлоҷнинг Ҳиндистонга қилган сафарлари ва унинг Буддо таълимотидан таъсирланишини жиҳидий масала деб ҳисобламайди. («Жустужу дар та-

Жаъфар ХОЛМУМИНОВ

ҚАДМУТИ ХУНД ЭЪТИҚОДУ ВА ТАСАВВУФ

саввуфи Эрон», 120-бет).

Исломий тасаввуфнинг сайру сулукида етти даража мавжудлиги Санонийнинг "Сайрул-ибод илал-маъод" номи асариде осмонинг етти табақасини сайр этиш мисолида ва Фариддин Атторнинг "Мантиқут-тайр" асариде ҳақиқат йўловчиларини қушлар тимсолида етти водийни гузар этишлари мисолида кўрсатилган. Саид Нафисийнинг фикрича, мана шу сайру сулук "озгина фарқ билан буддийлик тариқатида мавжуд" («Сарчашмаи тасаввуф дар Эрон», 35-бет).

Тасаввуф сайру сулукида охириги босқични фано ва махв деб атайдилар ва буддийликда худди шу даражага монанд ҳолат "нирвана" – "хомушлик ҳикмати" номи билан маъруфдир.

Абдурахмон Жомий "мавт", яъни "ўлим"нинг тўрт хилни кўрсатган: "мавти объаз (оқ ўлим) – у очликдир. Мавти ас-

вад (ҳора ўлим) – у халқ маскараларига сабр қилмоқдур. Мавти аҳмар (қизил ўлим) – у нафс билан курашмоқдур. Мавти ахзар (яшил ўлим) – у кийимга ямоқ тикмоқдур (Абдурахмони Жомий. Осор. Жилди ҳаштум. «Нафохатул-унс». Душанбе. «Адиб», 1990, 14-бет).

Саид Нафисий ушбу таъбирларнинг буддийликда борлигини қайд этган бўлса-да, уларнинг қай тарзда бўлиши ва қандай номланишини кўрсатмайди ("Сарчашмаи тасаввуф дар Эрон", 37-бет).

Нафисий назарида буддийликнинг тасаввуф манбаларидан бири эканлигини исботлайдиган далиллардан бири Буддо ва Иброҳим Аҳмақ тақдирининг ўхшашлигидир. Буддо (огоҳ, хабардор дегани) шахзода ади ва бир кун айланиб келиш мақсадида уйдан (саройдан) чиқиб бир қария чолга рўпара келади. У хизматкоридан: – Нера бу одамнинг юзларини ажин босган ва тишлари тўкилган? – деб сўраганда хизматкор: – Ҳамма одамлар охир-оқибат шу аҳволга тушадилар – деб жавоб қайтаради. Буддо умрида биринчи марта шу тариқа дунёнинг кулфатларидан огоҳ бўлди. Иккинчи марта жуда оғир аҳволдаги беморга дуч келади. – Бу ким? – деб сўраганда: – Мамаам шу аҳволга тушди, – дея жавоб берадилар. Учинчи марта ўлган одамнинг тобугини кўтариб бораётган оломонни кўриб нима бўлганлигини сўраштираганда: – Ҳамманинг қисмати шудир, – деб жавоб берадилар. Ниҳоят тўртинчи марта кўлида гадолик қосасини тутган бир дарвишни учратадики, у бағоят осойишта қиёфа ва ажиб бир кайфият билан юрар эди. Буддо унинг аҳволига ҳавас билан боқиб, ундан дунёнинг ўткинчи эканлиги, бу ўткинчи дунёда инсон имтиҳон учун келганлиги, бу синовлардан ўтиш ва абадий осойишталик топиш учун мол-дунёдан воз кечи, қаноат ва сабр ила умргузаронлик қилиш лозимлигини билиб олади. Шундан сўнг Буддо тожу тахтдан воз кечи, тарки дунё қилади ва халқнинг руҳоний раҳнамосига айланади.

Бу ривоят озгина тафовут билан Хуросон тасаввуфининг пирни қомили – биринчи сўфийлардан Иброҳим Аҳмақ қиссасига ўхшайди. Ривоят қилдиларки, Иброҳим саройдан ташқарига чиққан пайтда тўёнлардан кийимини кийган бир киши келиб, саройга қирмоқчи бўлди. Сўрадилар: – қайга борасан? Деда: шу раббатта. Дедилар: бу работ

Давоми 59-бетда.

МИРЗО САЛИМИЙ НАЗН БЎСТОНИДА

Шеърият бўстонининг бағри кенг, осмони беғубор. Бу бўстон саҳнида назокат билан тебранган анвойи гулларнинг базми ҳамиша қизгин, ҳамиша гўзал. Илҳом ширин азоблар қучоғига чорлайди. Тугён урган хислар қуюнида гоҳ қувонч, гоҳ армон билан чулганган дард юракдан бир-бир тўкилади – оқ қоғоз узра сирли ва сехрли мисралар қуйилади...

XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX асрнинг биринчи ярмида яшаб ижод этган Мирзо Салимийнинг аънавий ишқий мавзудаги ғазалларида муҳаббат улуғланади. Севги, вафо, ҳижрон, салимона руҳда, ўзига хос оҳангда талқин этилади. Салимийнинг ишқий мавзудаги асарларида эъзозланган муҳаббат занжири ғазалларни гоёвий жиҳатдан бир-бирига боғлаб тургандай, бири бирини тўлдиргандай туюлади.

Турмуш ташвишлари билан банд бўлган ёш йигитнинг қалбида сеvgи ниҳоли куртак беради. Муҳаббат савдоси бошига тушиб сабру қарорини йўқотади:

Нозанин маҳваш мани ақлимни олди ноздан,

Ақл йўқ, балки мани жонимни олди ноздан.

Муҳаббат риштаси билан қалби қийналган ошшқ ўзининг дарду аламларини пинҳон тута олмайди. Муҳаббатни тарқ этиш амри маҳол:

Аё дўстлар, начун қангўл узай гулгун қаболардин,

Ҳама гулчераву ширинлиқо, булбул наволардин.

Сочи суңбул, қўзи нарғиз, лаби шакар парирўлар,

Қади сарви санобардек, руҳи гул босафолардин...

Парвояи фалак сарвинозининг эса қаҳри қаттиқ. Муруват қилишни ҳаёлига ҳам келтирмайди, меҳр кўрсатишни ўзига ёқилмайди. Ошшқ яна нолийди:

Дўстлик расмин бузиб, буғзу ғазаб иззор этиб,

Ханжари кин бирла бағримни яро қилди нетай?

Муҳаббат – буюк куч, қудрати беқийёс. Севги олдида шоҳу гадо баробар. Ишқисз яшаш – ниҳоясиз қуфлат. Буни яхши анлаган ошшқ муҳаббатнинг қийинчиликларига бардосх беришга мажбур. Ёрнинг жабру жафоларига рози. Ошшқнинг ҳулосаси шун:

Гарчи бўлдинг бенавою дил паришон, эй Салим,

Ул пари жабру жафоларга ризо қилди, нетай?

Маълумки, Салимий салкам ўттиз йил мобайнида Бухоро вилоятида ҳокимлик қилган. Бу даврда шаҳару қишлоқларда ҳукм сураётган адолатсизликларни ўз кўзи билан кўрган. Меҳнаткаш оммининг чеккан азобу уқубатларидан қалби ўртанган, мамлакатдаги ижтимоий тенгсизликдан ғазабланган:

Ағнийлар ҳама дам ҳоли рибо бирла хароб,

Тоат ўрнида хисоби пули жалдир-жулдур.

Шоирнинг ёзишча, Бухоро амри ҳар йили «фасли баҳор ва тирамох» вақтларида одамларни тўғри йўлга бошлаш учун текшириб ёрдамлашни мақсадида жойларга масъул кишиларни жўнатади. Аммо улар топшириқни талаб даражасида уудалаш ўрнига халқнинг бору йўғини шиладиқлар.

Халқнинг озор чекаётганлигини кўриб ич-ичидан эзилган шоир замондан норози бўлиб, ҳаётдаги ижтимоий тенгсизликнинг асосий сабабларини очиб ташлайди:

Додгурман яхшилар ноошно бўлди дариг,
Хубби дунё бирла бир-биридин жудо бўлди дариг.
Бевафалик дўстлар, кўр, бевафо бўлди дариг,
Золиму сафок элга қадхудо бўлди дариг.
Қадхудо ҳар вилоят пуржабо бўлди дариг,
Бевао бечора мискин тахтило бўлди дариг.

Омию бебок элга пешво бўлди дариг,

Ришвахўру муфсид элга муқтадо бўлди дариг.

1920 йилнинг мартада Салимий Чоржўй вилояти ҳокими этиб тайинланган. Большевиклар ташкилоти қизгин фаолият кўрсатаётган бу вилоятда муҳит бениҳоя носоглом бўлиб, сиёсий вазият анча таранглашганлиги тўғрисида мамлакатдаги нотинчлик қизгин тус олади. 1920 йилнинг 29 августида вилоят ҳокими Мирзо Салимий ва унинг амалдорларидан аборт 56 нафар киши қамоққа олинади. Орадан кўп ўтмай улар Сибирга жўнатилади. Шоир бошига тушган қора кунлардан қайғуриб дарду алам билан шундай ёздади:

Оқим, солди бошимга мунча можаро,

Кулфату андуху меҳнатларга этди мубатло.

Ғами тирноғи билан бағримни этди парлар,

Қиймани раҳме, мани бошимга солди юз боло.

Кўзлари ёш, бағри хун, қадди «нун», ҳижронда «шому саҳар» оҳу фарёд чеккан шоир «молу жони»дан жудо бўлиб қаландардай нолалар қилади. Ночор аҳволда қалбик одамлардан муруват қутади, аммо улар жабру жафо қилиб, дардига дард қўшишади. Бошини қора кунлар чулган шоир ёлғизлик исканжасида изтироб чекади:

Дашти ҳайрат ичра қолган бекасу овораман,

Сўргали ҳолимни йўқдир бир киши, воҳасрато!

Ҳеч ким кўрган эмас, оламда мендек номурод,

Мен каби бахтиқарон тугмагандир ҳеч ан.

Умрининг сўнгги фаслида хонумонидан жудо бўлиб мусибатга гирифтор этилгани ҳолда шоир эртанги кунга умид боғлайди. Бешафқат тақдирнинг аччиқ инъомлари ҳам унинг ишончини сусайтира олмайди. Тақдир сийловидан бенасиб шоир ташвишлар тўлқинида қалқиб, қайғу чангалида ҳолсизланиб, бахтсизлик уммонидан гарқ бўлишни сира-сира истамайди. Умр саналган кунларидан норози, аммо умидсизликка тушмайди:

Бу Салим бечораву афтодда бехонумон,

Чунки бу тақдир иши деб бўлмади асло ризо.

Ватан сеvgиси – муқаддас тўйғу. Ўзи тўғилиб ўсган заминдан йироқда яшаган Салимийда Ватанга муҳаббат тўйғуси ўзгача қудратга эга. Она-Ватан соғинчидан қалбида ҳамиша армон бўлган шоир ўз она шаҳрини шарафлайди:

Тарбият топган маконим, эй Бухорои гўзал...

Салимийнинг қатор асарларида унинг тасаввуфга муносабати ўз ифодасини топган. Шоир – гўзаллик-шайдоси, ҳаётни сеvgи қуйлади. Айни вақтда у Ҳақ ошшғи. Бу юксак мақсадга эришиш йўлидаги интилишлар Салимийга хос услубда талқин этилган.

Шеъриятимизнинг соҳибқирони Алишер Навоийнинг ижоди аҳли шуаро учун доимо маҳорат мактаби бўлган. Салимий ҳам аънавий мавзуларни қаламга олишда устоз Навоий изидан бориб, улуғ даҳо услубида ажойиб ғазал ва муҳаммаслар яратган. Алишер Навоийнинг:

Гул керакмасдур менга, мажлисда саҳбо бўлмаса,

Найлайин саҳбони, бир гул мажлисаро бўлмаса.

матлаъли ғазали услубида Салимий:

Жоми саҳбо не керак, ул шўхи барно бўлмаса,

Базму ишратни нетай, ул чашми шаҳло бўлмаса

матлаъли ғазалини яратган. Гўзаллик улуғланган, сеvgи, латофат тараннум этилган бу ғазалда Салимий устоз ма-

хоратидан илҳомланган. Соҳибжамолни васф этишда ғазалининг шакл ва мазмунини, қофия ва радифини сақлаган.

Алишер Навоийнинг «Келмади» радифили машҳур ғазалига боғлаган муҳаммасида ҳам Салимий ғазалда илгари сурилган ғояни изчиллик билан давом эттирган. Шакл ва услубларда аънаана содиқ ҳолда бадий воситалардан унулми фойдаланган:

Нола айлаб охири толгай, деб ўлтурманг мени,
Ёки ишқ тўфонига қолгай, деб ўлтурманг мени,
Кеча оҳ худон, ўлгай деб ўлтурманг мени,
Кузларидан неча сў келгай, деб ўлтурманг мени,
Ким борки қон эрди келган, бу неча сў келмади.

Салимий – зулсонайн шоир. Форс-тожик ва ўзбек адабиётларига илҳос қўйган, мумтоз адабиётда машҳур ва манзур устоз шоирларнинг ижодий оламига ҳурмати бениҳоя баланд бўлган.

Шоирнинг тожик тилида ёзилган асарлари ҳам унинг истеъдодли қалам соҳиблигини исботлайди. Салимийнинг тожик ва ўзбек тилларида ёзилган ширу шакар (муламмаъ) шеърларда унинг қалб тугўнлари ўз ифодасини топган.

Салимий адабий меросида «хуруфи ҳижо» санъати асосида ёзилган мусаммати ҳам бор. Бу усулда асар яратиш бирмунча мураккаб бўлиб, ижодкордан машаққатли меҳнат, юксак маҳорат талаб қилади. Айни вақтда унинг зиммасига юксак масъулият юклайди.

Ҳарф ёки китобат санъати деб номланадиган бу усулнинг ўз қонуниятлари бор. «Хуруфи ҳижо, – деб ёзади Ғ.Орзибеков, – шеър яратиш усулларида бири бўлиб, ундаги қоида ва талабга кўра шеър ёзмоқчи бўлган шоир шакл ва мазмунга ҳалал етказмаган ҳолда, ҳар бир банд ёки мисра бошида араб алифбосини маълум бир ҳижо-бўгин қилиб ишлатади ва мазкур ҳижо-ҳарфлардан кейин келадиган сўзининг асар банди ва мисра бошида ҳижо бўлган ҳарф билан бошланишини таъминлаши лозим».

Шеърятда ҳам қўлланиладиган бу усулнинг яна бошқа хусусиятлари ҳам мавжуд. О.Валихонов фикрига биноан «Шарқнинг сўз санъати усталари ҳарфлар воситаси билан таъриф-тавсиф ёки ички кечинмаларнигина эмас, балки йирик-йирик ихтимойи масалаларни ҳам гўзал

шаклда муваффақиятли тасвирлаганлар ва ифодалаганлар».

Салимий мусамматнинг мазкур хилини яратишда араб алифбосидаги деярлик барча ҳарфларни ва уч ҳаракат белгисини қўллаган. Алифбо ҳарфларининг ҳар бири алоҳида маъно касб этган. Мўлжалланган мақсадни амалга ошириш учун ҳарфларни тимсоллаш орқали берган шоирлар ўтли фикри сатрлар бағрига сингдирилган. Зиммасига юлланган вазибаларни уддалаган ҳарфлар номларнинг тизимидан таркиб топган қуйидаги мисралар ижодкорнинг юксак маҳорат соҳиби эканлигини исботлайди:

«Алиф»дек қоматим сарв эрди умрим жўйборида,
Букулди «бе» каби тушди қариллик раҳгузорида,
Таним «те»дек тавоно эрди айёми баҳорида,
Саноу ҳамд этардим «се» каби тасбеҳ торида,
Ки эмди «жим» каби жисмим йилқилмоқдур мазорида.
Алишер Навоий, Ғузўлий, Бобороҳим Машраб ижодий олами наволяридан баҳраманд бўлган Салимийнинг муҳаммасидаги сўз ва маъно уйғунлиги, мусиқийлик, равонлик мисраларга зийнат бағишлаган.

Ҳар банддаги мисрада қўлланган ҳижо-ҳарф ўша мисра руҳига мос ҳолда жойлаштирилган. Бунда сохталик йўқ, ақсинча табиийлик мақсадга эш бўлган.

Салимий ўз овозига, ўз услубига эга шоирдир. Бу ҳол унинг тарихга доир ва бадий асарларида ҳам ўз ифодасини топган. Наим Норкуловнинг ёзишича, «Тарихи Салимий» Мирзо Салимбекнинг Ўрта Осиёлик бошқа тарихчи замондошлари асарларидан ҳам услуби, ҳам тили жиҳатидан катта фарқ қилади: «Агар бошқа муаллифларда турли сифатлаш ва киноя кўп бўлса, Мирзо Салимбекнинг услуби ғоят соддадир. У одатдаги Бухоро сўзлашув шеvasи руҳида ёзади. Бухороча ғалати иборалар, жумлалар унинг тилига мосдир».

Салимий ғазалларида ўринли ишлатилган чиройли ташбеҳлар, бири берида афзал сўз ўйинлари шоирнинг маҳоратидан далолат беради.

Серкирра ижод соҳиби, сермахсул адиб, шоир ва олим Мирзо Салимий қасб этган рангинг ижод олами ўзгача жозиба касб этади. Бу гўзаллик ундан баҳраманд бўлган китобхон қалбига хуш кайфият бағишлайди.

Исमत САНАЕВ

Алирика

Ишонч

Ҳали кун келади, кўллардан
Саросар ишлайсан жисмимни.
Баҳорда қайтгувчи қалдирғоч,
Булбулдан сўраниб исмимин.

Эҳтимол, у кундан қадамим,
Исини соғинар йўлақлар.
Дил шарҳин нотўғри айлаган
Сўз умринг парчалар, бўлақлар...

Иртқич пода – азовлар қазса,
Кечадирсан жондан-да хатто.
Аминманки, у кунда сенинг
Ақинг олар ишқ деган баттол.

Магар ишонч ўйламай хато,
Аниқ келса ўшал ёрқин кун.
Бу ёлгончи дунёларданмас
Юрагиндан мени излагин.

Унутмагин, ишқим ёқмагин,
Гарчи бугун мендан йироқсан.
Гарчи меннинг қулбам қоронғи,
Сен ўзга уйида чироқсан.

Аламларим ёғур кўзимдан –
Зулматларга тўлган хонамга,
Сўз тополмай келин хоҳлаган
Муштирапару мустар онамга.

Эгилади мағрур бу бошим,
Армон ёғар умр йўлида.
Энди қайтма – кўрма кўз ёшим,
Бахтли бўлгин ўзга қўлида.

Тонг отади, кунлар ботади,
Мен ҳақимда ўйлама, бўлди.
Алвидо, эй, жонимдан азиз!
Асролмадик – ишқ гули сўлди.

Алвидо, эй, илк севгим-гулим!..

Минг бахтинги қилм

Хато қилдим,
Яна хато келди-да дуч.
Меҳрининг минг ямоқ тўнин кийиб,
Қаршимда зорланиб, қилганим ўтинч,
Кўрган он юрагим қалқиди ийиб.
Сўнг эса юз йиллик Соғинч тўрвасин
Меҳрининг-ла тўлдириб, иккала кўзин.
Нишонга олганча анча олисдан
Йўллади юракни қулатар сўзин.
Кўзимда ўртанган Алам сузганча,
Узлигимдан руҳим ризолик тилар.
Хаёлинг жуда ҳам узун кўллари
Рухимни юлдузлар ёнига илар.
Юлдузлар Ишончим руҳи покига
Ёқилган шам каби маъюс ёнади.
Андиша аталмиш тўбсиз бир дарё
Бағрига Сабр ўз жисмин қўмади.
Алдовларга қўйиккай бардош...

Нозим РАСУЛ,
Андижон

Абдурауф ФИТРАТ

Шарқнинг буюк бир қисмида Фирдавсийнинг жуда катта шухрати ва кенг ўқувчилар доираси бор. Эрон, Афғонистон, Туркия, Озарбайжон, Ҳиндистон, Арабистон ва Ўрта Осиёда уни ўқидилар, ўқитдилар, таржима қилдилар, нашрга айлантирдилар, тақлид ва иқтибос этдилар. Бу кенг шухрат Фирдавсийнинг ўлимидан оз замондан кейин тарқала бошлаган эди. Эроннинг ўзида ундан бир аср сўнгра машҳур Низомий томонидан ёзилган «Искандарнома»... машҳур форс классикларида Ҳофиз Шерозийнинг «Соқийнома»ларида, Ҳусрав Дехлавийнинг «Искандарнома»сида Фирдавсийнинг таъсирини кўрмасдан илож йўқ. Ҳатто Саъдий Шерозий ҳам ўзини Фирдавсийга ўхшатишдан қўтала олмаган. Ўзининг «Бўстон» исмили манзум асарида буюк бир мағрурлик билан Фирдавсийна бир-икки ҳикоя ёзган...

лан хоҳ сулҳ, хоҳ уруш тариқасида доимий муносабатда бўлганлари маълум. Бу ҳукумат Сомоний ҳукумати йиқитиб, Мовароуннахрни Амударё бўйларига оlingандан кейин, яқиндан мусулмон Эрон таъсирига туша бошлади. Эрон ва Арабистон билан иқтисодий, сиёсий муносабатни кучайтирган сайин уларнинг маданий таъсирига туша борди. Бухоро, Самарқанд, Хоразм каби араб, эрон «культура»си билан суғорилган вилоятларнинг идорасини қўлга олган ва яна гарбга қараб (Эрон, Афғонистонга қараб) ўз нуфузини кенгайтириш умидида бўлган Қорахоний ҳукумати араб-эрон культураси билан яқин муносабат тутушни лозим кўрди...

Юсуф Хос Ҳожиб... ўзининг манзум асари «Қутадғу билик»ни «Шоҳнома» вазнида ёзди. Ҳатто шу «тақрўб» вазнида форсча асарлар ёзиб, «Шоҳнома» оҳангини беролмаган шоирларни билганимиз ҳолда, Юсуф Хос Ҳожиб ўз асарида «Шоҳнома» оҳангини яхши муваффақият билан беришга урунди. Баъзи жойларда муваффақ ҳам бўлди. Бу ҳол эса унинг «Шоҳнома»ни кўп ўқиб оҳангини ўзлаштирганини кўрсатади...

Навоийнинг «Искандарнома»си, Низомий ва Ҳусрав Дехлавийга эргашиб ёзилган бўлса-да, Фирдавсийнинг унга таъсири йўқ эмас...

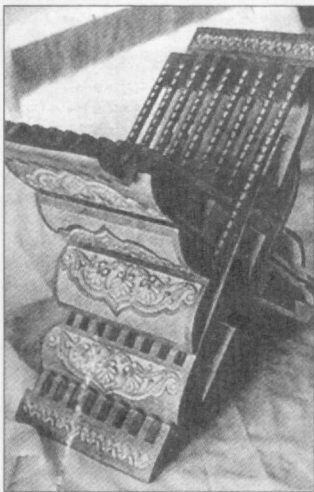
XVI асрда «Гулзор» исмили бир ҳикоялар мажмуаси ёзган Ваҳобхўжа билан яна шу асрда Абдуллахоннинг тарихини ёзган Ҳофиз Танишдан бошлаб XVIII асрда Бухоро хонларига баъзи воқеаларни назм этган Саидо ва «Дастурул мулк»ни (ёзган) Самандархўжаларгача ҳаммалари ўз асарларининг урушга оид қисмларига келгач, ҳеч чорасиз Фирдавсийни эслаганлар ва унинг «Шоҳнома»сидан ўрунга муносиб баъзи парчаларни асарларига қўчурганлар ёхуд тақлид қилиб баъзи парчалар ёзганлар...

1829 йилларда ўлган Мунис... шоир, хушхат, хушсуҳбат, мусикашунос, тарихчи, адабий таржимон ва бошқалар... Адабиёт ва тарихга оид бир кўп форсча, арабча асарларни ўқугони каби «Шоҳнома»ни ҳам неча дафалар ўқиди. Фирдавсийни жуда ёқтирган эди. Шунинг учун тарих китобини ёзганда ҳар қандай бир уруш воқеасига келгач, дарҳол бироз фирдавсийлик қилиб ўтади...

«Социалистик илм ва техника» (журнали), 1934 йил, № 9-10.

Нашрга тайёрловчи:
Шерали ТУРДИЕВ

1 Фитрат давр тақозосига кўра «культура» сўзини ишлатган — Ш.Т.

Энди Фирдавсийнинг Ўрта Осиё адабиётига таъсирини кўрайлик: Фирдавсийнинг Ўрта Осиё шоирларига таъсири, албатта, асарининг бу томонларга келиб тарқалиши орқали бўлган. Қўлимиздаги ҳужжатларга кўра «Шоҳнома»нинг Амударёни ўтиб, Мовароуннахр адабиётига таъсир кўрсатиши жуда аввалдан бошланган. Бу таъсирни кўрсатарлик намуналарнинг энг эскиси Фирдавсий ўлимидан 50 йил сўнг ёзилган. У ҳам Бухорода, Самарқандда эмас, қадимий ўғур тилида: «Қутадғу билик»!

Қорахонийлар ҳукуматининг пойтахти бўлган Қашқарда милод 1070 йилда ёзилган «Қутадғу билик»нинг қисмларининг, қайси халқларнинг таъсири билан ёзилгани жуда кўп текширилгани ҳолда Фирдавсийнинг унга жиддий суръатда таъсири эҳтимоли тўғрисида қатъий бир сўз йўқ.

Қорахонийлар ҳукуматининг газнавийлар билан замондош ва улар би-

Эл номуси ва оила саодати

«Оила фаровонлиги, элу юртининг тинчлиги ва барқарорлигини таъминловчи, жамоани бирлаштирувчи, эзгу ва ёруғ йўлга етакловчи ҳам аёл».

Ислом КАРИМОВ

Аёл бир қўли билан дунёни, бир қўли билан бешикни тебратди, дейишди. Бугунги кунда қизларимизни ҳам дунёни, ҳам бешикни тебратиш бахтига муяссар бўладиган қилиб тарбиялаш осон иш эмас, лекин бусиз жамият ҳаёти қашшоқлашиб қолади.

Бухоро Озиқ-овқат ва енгил саноат технологияси институтида аёлларнинг ибратли ҳаётига бағишлаб, қизқарли тадбирлар ўтказиб турилади. Шулар жумласидан, «Тарих ва аёллар тақдирини», «Туроннинг баҳодир қизлари», «Маънавий мерос ва қадриятларимиз», «Эр — оила устун, аёл — оила қулфи» каби давра суҳбатлари талаба қизларимизнинг маънавий оламини бойитишга, ўтмиш аجدодларимиз билан ҳақли равишда фахрланиш туйғулари уйғотишга хизмат қилмоқда. Институти Хотин-қизлар кенгашининг ҳар бир аъзоси, «Қизлар клубининг» фаоллари талаба-ёшларни, хусусан, қизларни оилавий ҳаётга тайёрлаш, уларнинг маънавий юксалиши учун нима қилишимиз керак, деб жон куйдирмоқдалар. Ростдан ҳам биз бир ўқсик дилнинг қайрилган қанотида малҳам бўла оламизми? Қизларни рўзгор тутиш, пазандалик, орасталик сирларидан воқиф қила оламизми? Пароканда бўлаётган оилани қайта қовуштиришга қурбимиз етадимиз? деган фикр-тушунча устида бош қотирадилар. Зеро, қиз бола — ҳаёт гули. Бу гулни гўнчалигидан шундай тарбиялаш керакки, унга кейинги ҳаёт йўлида учраган чанг-тўзонларда гард юксамин, хечрасини ҳаммага оқ тонгининг шабнамлари ювиб турсин.

Ҳаё, ифрат ва латофат зийнатлари қиз боланинг ташқи ва ички дунёсини гўзаллаштиради. Ҳаё — ахлоқ-одоб фазилатларининг улуғи, нафсини тийиш, ёмонликни тарқ етиш, беҳаёллардан узоқ юриш, эҳтиёткорлик қилиш ва ор-номусини асраш қизлар тақдирига катта таъсир кўрсатади. Ривоят қилишларича, ўлимга маҳкум этилганлар орасида бир аёл ҳам бор экан. Уларни олиб кетишганда ҳалиги аёл йўлда илп ва нина сурабди. «Нима қизлар ипу нинани?» — дейишибди жаллодлар. «Тизамининг чоки очилибди, шуни чанди олай», — дебди аёл. «Ахир сен ҳозир ўласан-ку», — деб қулишибди посбонлар. «Мен аёлман, шарм-ҳаёни сақлай. Ўлим сари кетаётган бўлсам ҳам, номусим ҳақки, ҳақлик олдида аёлдай чиқишим ке-

рак» — деб жавоб берибди аёл.

Ҳаёли аёл оила ва эл номуси, эрининг, фарзандларининг меҳрибонидир. Ҳаёли аёл хонадон фойзи ва равнақдир. Ҳаё пардаси кўтарилган жойда ор-номус унутилади, дўстлик ва садоқат оёқсоти қилинади, оиланинг обрўси ва фарзандлар тақдирини унутилади, ахлоқсизлик йўллари га қадам қўйилади.

Манбаларда таъкидланишича, Соҳибқирон суҳбат аҳли давраида аёллар ҳақида ёмон гапиришга йўл қўймас экан. Бу борада Ибн Арабшох қуйидагиларни ёзади: «Амир Темуру ҳузурда талон-тароҳлик, қотиллик, хотин-қизларнинг номусига тегиш, ўрлаш ҳақида гапиришга йўл қўйилмасди. Ул зоти бобороқот Аллох инсонга берган ул навъ неъматнинг аёл зотига янада аълороқ инъом этилгани ҳақида кўп гапирар эди: «Аёл зотига берилган ул неъматнинг бири гўзаллик (чиروي)дир. Иккинчиси, Аллох аёлга дид, нозик таъб, назокат тақдим этган. Учинчиси аёл аёлдиги тенгсиз ақл, фаросат, одоб-ахлоқ ва ҳаёдир. У ақли ва меҳр-муҳаббат билан ҳар қандай мавжудотни лол қолдириб, унда ўзига нисбатан меҳр уйғота олади. Шу боис унга энг улуг вазифа — яратувчилик ва фарзанд тарбияси ишониб топширилган».

Қизларни ҳар томонлама маърифатли қилиб тарбиялаш билан бирга уларни турмуш маданиятини, мушарат одобининг нозик қирралари билан ҳам таништириб бормоқ зарур. Чунки улар бўлажак она. Она эса боланинг биринчи тарбиячиси. Аёл жисмидаги ҳомиласига ҳам ташки дунёдан тинимсиз хабарлар, таъсирлар унинг руҳияти орқали ўтиб туради. Демак, аёл ўз дилбанди тўғилмай туриб унга гўзал қўшқулар, тоза ҳаёллар, ёрқин орзулар, келажак умидлари орқали нобоб фазилатларини сингдириши мумкин экан.

Онанинг дунёқараши кенг бўлса, фарзанд ҳам олам тўғрисида кўпроқ маълумот олади. Она меҳр-оқибатли бўлса фарзанд ҳам атрофдагиларга нисбатан беғубор илк муҳаббат шаклланади. Рухуносларимиз аллақачон исботлаганидек, бола характерининг шаклланиши асосан унинг 3-7 ёшлик вақтига тўғри келар экан. Инсон бу ёшда олам тўғрисида жуда кўп ахборотни ўзлаштирар экан. Яна шу нарса маълумки, бу ёшда боланинг бутун борлиги, бутун ишончи унинг ота-онаси

бўлади. Ота-онанинг ҳар бир айтган сўзи, ҳар бир қилган хатти-ҳаракати бола учун тўғри, ҳақиқат бўлиб туюлади. Чунки кишилардаги, миллатдаги, халқ табиатидаги энг нозик, энг гўзал фазилатлар аввало аёлдан бошланади. Аёл ҳар тонгда оқ ниятлар билан ўз фарзандлари, оғалари, турмуш ўртоғини ҳўнатар экан, инсоф-адолатдан, иймону диёнатдан озгина бўлса-да, дуо қилса, ўша кун ининг дуолари ўз дилбандларини бало-қазодан, ҳаром-ҳарийшдан асрайди. Қизларни ор-номусга, қизлик гурурларига катта ҳўрмат билан қарашга ўргатмоқ зарур. Ор-номус эса қиз боланинг энг катта бойлиги, бу бойлик ҳар қандай меросдан ҳам қимматлироқдир. Қиз бола ўз қадрини билидиган, ифбат ва ҳаё, номус ва орни ҳамма нарсадан юқори қўядиган бўлмоғи лозим.

Қиз бола ў ҳали турмуш қурмасдан олдин, бўлажак умр йўлдошига меҳр-муҳаббатли, эътиборли, вафодор ва садоқатли бўлиш лозимлигини англаб етиши керак. «Оқила рафика — деган эди улуғ мутафаккир Пифагор, — агар эринг ёнингда бўлишни истасанг, унинг пайига тушгинки, токи у ҳеч қардан сенинг ҳўзурингдаги каби роҳат, фароғат ва мулоимликка дуч келмасин». Аёл турмуш ўртоғининг ҳўрматыни жойига қўйиши, эри билан ҳаёб, ўринли-ўринсиз ҳақ-хўқўқ талашмаслиги керак. Агар эридан бирор жойи устун бўлса (хўсн, қадди-қомати, ота-онанинг мартабаси ёки бойлиги) ҳам, шу нарсани айтиб, асло ва зинҳор турмуш ўртоғини камситмасин.

Орамизда оиласидан воз кечиб, болаларини етим қилиб кетаятган оталар учун қарамокда. Бунга оиланинг иқтисодий танглиги сабаб бўлмоқдами? Йўқ, ахир ҳамма нарс етарли бўлган оилалар ҳам бузилиб кетмоқда-ку? Бунинг сабабини биз аёллар, аввало ўзимиздан излашимиз керак. Эркак киши ҳам бола сингари меҳрга ташна, ширин сўзга доимо мўҳтоб. Аёл киши шундай бўлиши керакки, токи эри ундан ақинроқ одам топа олмасин. Ўйдан меҳр-иззат топа олмган эркак уни қўчандан қидиради. Биз аёлмиз, биз онамиз, энди биз фақат ўзимиз учун эмас, балки болаларимиз, уларнинг ҳаёти учун қурашимиз зарурки, ҳеч қачон фарзандларимиз тирик етимлик дардини чекишмасин. Аёл қанчалик гўзал, обрў-эътиборли, мартабали бўлмасин, ҳаёда жўфти ҳалоли, умр йўлдоши бўлмаса, унинг дили яримта, кўнгли шикаста. Эркак киши аёл учун бошлана, ҳўмияга, қолаверса тана ва юрагининг бир парчаси бўлиши керак. Мингта қариндош, ёру биродарингдан кўра битта бир умрлик йўлдошининг бўлисинки, у сенинг дардингга малҳам бўла олсин. Айтар сўзини қўзларингдан ўқисин. Ўз оиласида бахтли бўлган кишигига ҳақиқий бахтдир. Ўқоридаги гаплар йигитга, оила бошлиғига ҳам тегишли. Қарс икки қўлдан чиқади.

Дилбар ОРТИҚОВА,

Бухоро Озиқ-овқат ва енгил саноат технологияси институти ўқитувчиси, фалсафа фанлари номзоди

Мустафо ФАЙДО,
профессор, доктор

МУБАШШИРХОН АТ-ТИРОЗИЙ

Туркистон XIX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб рус империализмининг мустамлакаси бўлишидир. Бунга қарамай, Туркистонда Ислом илмларининг турли соҳаларида етишган олимлар анъанаси давом этди. Лекин вужудга келган зўрликлар диний ва дунёвий олимлар етишмоғига монеълик қилди. Бу илм кишиларининг бир қисми ватанларини тарк этдилар. Дунёнинг мухталиф жойларига ҳижрат этишга мажбур бўлиб қолдилар. 1982 йилда Қоҳирага қилган қисқа муддатли саёҳатимиз пайтида асарлари таниш ва шахсияти ҳақида эшитганларим бор бўлган марҳум олим Мубашшир ат-Тирозий ал-Хусайний бу йиғинда Фарбий Туркистонда вояга етган олимлардан бири сифатида эътиборимизни жалб этди.

Тироз шаҳрида ҳижрий 1314 йил, ражаб ойининг 18 да, милодий 1897 йили туғилган Мубашшир ат-Тиро-

зийнинг отаси, улкан аллома, нақшбандия тарикатининг шайхи ва ҳанафий фикҳ олими Муҳаммадхон Ғозий хондир. Шайх Мубашшир ат-Тирозий она тарафидан Шарқий Туркистондаги хонлардан Саййид Бузургхоннинг оиласига мансубдир. Шарқий Туркистонда 93 йил давом этган бу хонлик Бузургхоннинг бобоси «Офоххўжам» номи билан машҳур Саййид Ҳидоятиллохон тарафидан барпо қилинган. Бузургхон кўшн қўмондони Ёқубхонга эргашиб Мадинаи мунавварага ҳижрат этди ва шу ерда вафот этди.

Шайх Мубашшир ат-Тирозий ал-Хусайний илк таълими ўз оиласида ҳамда Тироз шаҳридаги олимлардан олди, кейин 1917 йилда Тошкент шаҳрида Абулқосимхон мадрасасида юксак таҳсил қўрди. Ундан сўнг Бухорога бориб мадрасалардан бирида мумтоз даражадаги ақлий ва нақлий илмларни олиб, Бухоро қози калони шайх Бурҳониддин раисли-

гидаги амирлик имтиҳон ҳайъати синовидан ўтди. 1919 йилда илми тафсири ва ҳадиси, араб адабиётини ўрганишга киришди. Шайх Муҳаммад Саид ал-Асалий аш-Шомийдан ҳадиси шарифни ва қасиданависликни ўрганди.

Ат-Тирозий босилиб турган газета ва журналларда «Аллома» тахаллуси билан талайгина асарлар эълон қилди. Хусусан, Тошкентда нашр қилинадиган «Ал-Исҳо», «Ал-Изоҳ», Самарқандда чиқадиган «Ойна» журналларида иштирок этди. Унинг «Ал-Изоҳ»га бош муҳаррирлик чоғида эълон қилган мақолаларининг шуҳрати баланддир.

Ат-Тирозий 1917 йилда ватанини озод этиш учун «Туркистонли Талабалар җамияти»ни ташкил этди. Русиядаги Керенский ҳукумати даврида (1917 йилда) ат-Тирозий Туркистон ўзгаришчиси сифатида Русиядаги миллатларнинг октябрь мажлисида қатнашди. Туркистонликлар ат-Тирозийни шайхулисломлик мансабига тайинламышлар ва у бу вазифада Туркистон дин ишлари назорати очилгунга қадар, яъни 1926 йилгача ишлади. Бу даврда ат-Тирозий Туркистоннинг озод бўлиши учун ташкил этилган яширин ташкилотларда ишлайди. Бу фаолияти учун бир неча марта хибсага олинади ва 1930 йилда Афғонистонга ҳижрат этмоққа мажбур бўлади.

У Саудия идораси ва Малик Абдулазиз Али Сауд билан ақинлик тутилади. Билхосса Туркистондан борган кишиларни Ҳижозда жойлашмоқлари ва яшамолари ҳақидаги йиғи-

Мардони ватан қалбинда ғайрат халалиндан.
Қавм ичра ўлан нақамту бедоду маслим
Афродининг ул ғафлат суъамалиндан.
Ҳар тоифанинг тушдиги анвоъ азоба,
Генди амалу маъсияту касби ядиндан.
Ер соҳибининг кетдиги ул боғ ила роғи
Бечоралар айдиги шояд зарьиндан.
Бой тўдаларинг кетдиги амволу ғиноси.
Фарзинг адами тўдиаси кибри сариндан.
Тожирларинг ул қолдиги махсуру муқайид
Мумкинки қилан ғийну хиёнат асариндан.
Мустафиларинг олдиғи ул сижли ҳаҷолат.
Муфтиларинг ул можақ ўлан бад қаламиндан.
Бебахралиги толиби қолинг талабиндан,
Беҳол ўлан устодинг ул Омоли хажиндан.
Махрум ўлиши солиқинг анвори сафодан,
Муришд ўланг занги ҳаво муқаддаратиндан.
Ғолиб ўлиши душманларинг майдону ғода
Ғозийларинг ул зафъи ақида-у амалиндан.

Ат-Тирозий шеърларидан намуналар

Миллатда бу дам воқеъ ўлан заъф-у таназзул
Асҳоб шуъниндан кай қалби маразиндан.
Ёҳуд ватанинг соҳасинда қалб ҳукумат
Ҳуқомомизинг этдиги зулм ситаминдан.
Миллатимиз, анъанамиз маҳв ва заволи
Ўз нафсимизинг бағйи-у фасод фитнасиндан.
Неъматларимиз, роҳатимиз гетдиги бода
Куфронамизинг чўқлиғи, шукринг адаминдан.
Ул сода мусулмон ҳама мискин факринг
Бечоралиғи, моъйдалиғи бахти бадиндан.
Маъсум ўлан атфолимизинг доду ғигони
Раъйи ўлан арбобни қисватли дилиндан.
Оҳ урдиғи ул бева зан-у, пир у занови

лишларда бўлиб, ижобий натижаларга эришиди.

Ат-Тирозий 1936 йилда ҳинд мусулмонлари диний йўлбошчиси ва «Жамияти ҳимояти Исломи» раиси, шoir ва файласуф, доктор Мухаммад Икболнинг даъвати билан Ҳиндистонга келади. Зикр этилган жамиятнинг Лоҳурда ўтган конференциясида қатнашиб, нутқ сўзлайди. Бу нутқ урду тилига таржима қилиниб, барча мусулмонларга тарқатилади. Аллома Дехлида яшаган даврида қизгин учрашувлар ўтказди ва «Мустамлакачиликка қарши нима қилмоқ керак» деган саволга «Қардошлик ва бирлик»ни тавсия этди.

Иккинчи жаҳон уруши даврида Туркистон озодлиги йўлида Афғонистондаги ватандошлари билан бирликда қизгин фаолият кўрсатади. 1949 йилда оиласида омон қолганлар билан бирга Мисрга ҳижрат қилади.

Ат-Тирозий 1950 йилда Қоҳирада «Туркистон Бирлиги жамияти»ни ташкил этди ва унинг раисига айланди. Унинг ватан озодлиги учун кураши конференция, учрашув, анжуман тарзида давом этди. Тайёрланган ҳужжатлар Бирлашган Миллатлар Ташкилотига тақдим қилинган. Ат-Тирозий Қоҳирадаги Ислам миллатлари озодлиги учун курашувчи жамият ҳайъати аъзоси ҳам эди. У Қоҳирада ўзбек тилида «Туркистон», арабча «Туркистон овози» тўпламларини тайёрлашда иштирок этди ва мақолалар ёзди.

Аллома ат-Тирозий ҳижрий 1397,

мелодий 1977 йили Қоҳирада вафот этди. У Умар бин ал-Фарид қабристонига дафн қилинган.

Сиёсий курашлар мобайнида ватандан жудоликда кечган ҳаёти пайтида ёзган кўпгина мақолаларидан ташқари исломий ва адабий соҳаларда бир қанча илмий асар ёзмиш ат-Тирозий айни замонда шoir ҳамдир. У асарларини арабча, форсча, ўзбекча ва туркча лафзда қаламга олган. Катта бир девонга тўпланган тўрт тилдаги шеърлари бор. Ат-Тирозийнинг тўнғич ўғли Насруллоҳ Мубашир ат-Тирозийнинг қўлида сақланаётган бу асарларнинг бир қисми ҳануз қўлёзма ҳолидадир. Унинг еттита форсча, ўн бешта арабча асари мавжуд. Ўзбек тилидаги энг машҳур асари «Қуръон ва нубувват»дир. У бу китобини Незмат Ҳаким ат-Даҳрийнинг «Муҳаммад илоҳий пайғамбарми?» номи ва Ҳазрат пайғамбарнинг рисолатини ва илоҳий ваҳийни инкор қилган асарига жавобан қаламга олган. Бу асар муаллиф Тошкентда яшаган даврда ёзилган.

Туркистонлик олим Мубашир ат-Тирозийнинг ҳаёти ҳақидаги бу қисқача таништирувни тугатар эканман, уни ҳурмат билан эслаб, асарларини тезроқ босилишини тилаб қоламиз.

Давоми. Боши 53-бетда.

эмас, Иброҳим Аҳам саройидур. Деди: бу сарой унга қимдан қолган? Дедилар: отасидан. Деди: отасига қимдан қолган? Дедилар: унга ҳам отасидан. Деди: раббат шу экан, биров келсаю, биров кетса.

Чун Иброҳим бу сўзларни эшитди, унга тавсир этди ва бу сўзларни айтган киши ортидан борди ва у одам Ҳизр эдиким, уни тарки дунё қилишга ташвиқ этди. Айтуларки Иброҳим ҳамма нарсасидан – тоғу тахту молу дунесидан воз кечиб «бир чўпон олдига борди ва ўз жомасини унга бериб, унинг жомасини кийди ва ахлу аёлини худого топшириб, боши оққан томонга йўл олди» (Имом Абубиروهим Исмоил бинни Мухаммади Бухори. «Шарҳ-ат-тааруф ли маъзаб-ат-тасаввуф». Техрон, 1343 х, рубъи аввал, 202-бет).

Овруполик шарқшунос олим Голдсиернинг фикрича, Иброҳим қиссаси Буддонинг таъба қилиши ҳақидаги ривоят заминидан юзга келган. (Goldzihier, L., Le Dogme et la lot de L. islam, Paris, 1958.) Аммо Зарринкуъ Зеҳнёр фикрига (Zaehner R.C., Nindi and Muslim Musicism, London, 1960, 11-22) қўшилиб шундай дейди: «Буддони дунёни тарқ этишга ва ҳикмат нуриин излашга ҳидоят этган нарса қарилж, беморлик ва ўлим мушоҳадаси эдиким, отаси уни бу нарсаларни қўриш ва билишдан манъ этганди; холбуки Иброҳим Аҳамни тарки тааллуқотга жалб этган нарса ғайб нидоси ёки Ҳизр ишорати эди. Даровке сўфия учун инсонни Ҳаққа қорлайдиган ҳам Ҳақнинг ўзидир.» («Ҷустужу дар тасаввуфи Эрон», 33-бет). У буддийлик таълимотини тасаввуф сарнашмаларидан бири эканлигини инкор этсада, унинг тасаввуфга кўрсатган таъсирини рад қилолмайди: «Исломдан кейин ҳам анча вақтгача Бухоро, Рометан, Самангон, Боминён ва Қобулда Буддо ётқиқодига эргашувчи-лар бор эди ва шубҳасиз, Буддо ойини бу минтақа халқларининг ақида ва одобларига чўқур таъсир ўтказмай кетиши мумкин эмасди ва албатта бу олис таъсир минтақа мусулмонларининг тасаввуфу зуҳд ва ирфонига сезилмас, аммо мулоҳаза қилишга арзимайдиган даражада бўлиши табиий эди. Аммо шунга қарамасдан тасаввуф яратган барча нарсаларни буддийликка мансуб деб билишга ҳеч қандай асос йўқ» (Уша китоб, 51-бет).

Эрон тасаввуфшунослигининг йирик намоёндаларидан бири Қосим Ғаний ҳам бу масалада юқоридаги фаразларни келтиради. Аммо у шу билан қияфоланмай, бу икки муштарак маслак ўртасида бошқа ҳамоханг ҳусусиятларни ҳам таҳлил қилишга киришди: «Хар иккала тариқат издошлари фикр ҳасрига мутавассил бўладиларки, уни сўфия «муроқаб» ва буддийлар «дйено» деб атайдилар ва иккови ҳам ориф ва маъруф бирлашувини асл мақсад деб биладилар» («Бахсе дар тасаввуф». Техрон, 1331, 25-бет).

Демак, Буддо таълимоти тасаввуф дунёқарашига ҳик илгамас даражада таъсир кўрсатган, аммо сайру сулуқини шаклланишида манба сифатида хизмат қилган.

МУНОЖОТ

(Тошкент шаҳри
яқинидаги Кўктерак
қишлоғига ҳижрат 1348
йил шаввол ойида
саёҳатимиз даврида
ёзилган)

Ё раб ўзинг қарам қил,
Бедарду беалам қил.
Этгум рижоъ ўзингдан,
Лутфингла дафъи ғам қил.
Қўнғлимда тўда ғамлар,
Чашимимда тўда намлар.
Ё раб ўзинг қарам қил,
Ё раб ўзинг раҳим сан.
Ҳам боқарам қарим сан,
Хар сирима олим сан.

Ё раб ўзинг қарам қил,
Ё раб ғариб қулингман.
Ғамга қарийб қулингман.
Умри ажиб қулингман.
Ё раб ўзинг қарам қил.
Мулку ватан жудоман,
Ғам ичра ман адоман,
Зотингга ман фидоман,
Ё раб ўзинг қарам қил.
Ё зоти боиноят,
Болутф ва боқаромат,
Қилгум санго шикоят,
Ё раб ўзинг қарам қил.
Раҳим эт ўзинг бу ҳола,
Лутфу қарам вафола,
Ўтди куним чиқола
Ё раб ўзинг қарам қил.
Душман қилур жафолар.

Дўстимда йўқ вафолар.
Халқ ичра йўқ сафолар.
Ё раб ўзинг қарам қил.
Сансан хабиру доно.
Хар ишга сан тавоно.
Чўқдир рижоъ ўзингдан,
Ё раб ўзинг қарам қил.
Арзим санга баёнду.
Холим санга аёнду.
Беешак ва бегумонду.
Ё раб ўзинг қарам қил.
Махфий эмас мақолим,
Мастур эмас саволим.
Таслим этай ўзинга.
Ё раб ўзинг қарам қил.

Нашрга тайёрловчи:

Сирожиҳдин
АХМАД

Мустақил юртининг ёш рассомлари

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришган, рассомлик олий илмгоҳларини битириб чиқаётган ёш рассомлар ўз асарлари-ю, диплом ишларида долзарб муаммоларни акс эттиришни ўзлари учун асосий вазифа деб билмоқдалар. Бу муаммолар, асосан экология, тарихий, умуминсоний, миллий аъёналар билан боғлиқ.

Алишер Аликуловнинг «Хаёт бу кураш» (1995 йил) деб номланган диплом ишида буюк саркарда, соҳибқирон Амир Темур вафотидан кейинги тахт талашиишлар, ўзаро урушлар натижасида темурийлар салтанатининг таназзулга юз тутиши ва унинг парчаланиб кетиш жараёни акс эттирилган.

Тоҳир Каримовнинг «Ёшлик» (1996 йил) деб аталган асарида инсоннинг болалик, ўсмирлик ва йигитлик даври катта маҳорат билан ишланган.

Бахтиёр Обидовнинг диплом иши витраж услубида бажарилган бўлиб, унда спортга оид тасвирлар акс эттирилган. Бу ёш рассомларга мусаввир Рустам Худойбергенов раҳбарлик қилган.

Истеъдодли мусаввир А.Аликулов халқ хотирасидан унутилаёзган қадимий, миллий, тарихий воқеаларни ўз асарлари орқали тиклашга бор имкониятларини сарфлаб келмоқда. Масалан «Икки дунё» асарида чор Россияси

армиясининг боқинчилик, талончилик жараёнларини, «Меъмор» асарида қадимий шаҳарлардаги меъморий обидаларни яратган меъморларнинг заҳматкаш меҳнатини, «Наққош» асарида эса наққош йигитнинг айни ижоди гуллаган, етуқлик палласи акс этирилган. «Юксалиш» асарида соҳибқирон Амир Темур хатти-ҳаракатлари билан қадимий Мовароуннаҳрда гўзал шаҳарлар бунёд бўлганини тасвирлаган.

Ҳозирги кунда ёш рассомлар ижодида миллий урф-одатлар, миллий аъёналарни тасвирлаш жиддий мавзулар сифатида ўз ифодасини топмоқда. Бахтиёр Обидов айнан шу йўналишда ижод қилади. У 1972 йили Ургутда туғилган. Шу боис асарларининг аксарият қисмида ўзи туғилган юрт, турмуш тарзи ва миллий урф-одатларни бадиий образларда тасвирлайди. Бахтиёр Обидов 1996 йили бир гуруҳ талабалар қаторида Мисрда сафарда бўлиб, пирамидаларни тасвирловчи бир қанча рангтасвир асарларини яратишга муваффақ бўлди.

Асарлари Миср, Англия, Япония, Болгария, Малайзия, Франция, Покистон, Туркия каби давлатларда сақланаётган ёш рассомнинг ижоди 90-йиллар бошиданок элга танила борди. Бахтиёр Обидовнинг «Тамаки ҳашари» (1992),

«Чимилдикдаги келинчак» (1995), «Ургут афсонаси», «Кўёв», «Ургут мадоннаси» (1994), «Хазорали келин соғломлари», «Ўзбегим навлари», «От ўйин», «Кўшиқ» (1997), «Беданабоз» (1996) асарларида халқимизнинг миллий урф-одатлари, аъёналарини кўриш мумкин.

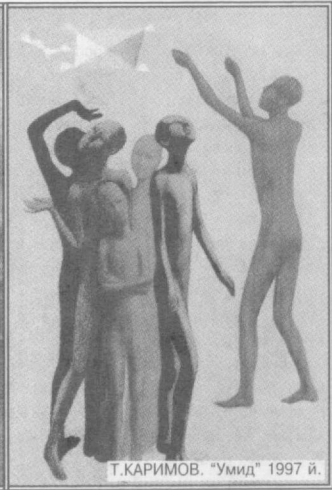
Тоҳир Каримов ҳам маҳобатчи рассом сифатида ўқини тугаллаган бўлсада, ҳаётда дастгоҳли рангтасвирчи рассом ижод йўлини танлади. У Матисс, Сезанн, Пикассо каби йирик рассомлар ютуқларидан унумли ва ижодий фойдаланади. Унинг «Мовий от», «Бинафшараң копток», «Олтин балиқча», «Илиқ кун», «Филдирак ортидан югураётган болалар», «Умид» номли асарлари ёш рассомга шўхрат келтирди. Рассомнинг «Гул ҳақида сўхбат», «Куйга мафтун бўлган оху», «Кавсар», «Лайли», «Мажнун» номли полотноларида севги, муҳаббат ва чин инсоний фазилатлар тараннум этилган. Мухтор Зоиров «Хатот» номли рангтасвир иши билан институтни тугатмасданок машҳур бўлди. У Раҳим Аҳмедов раҳбарлигида «Ҳақиқат туни» номли тарихий мавзудаги диплом ишини ҳимояга қўйди. Ёш мусаввирнинг ушбу асари аъёлога баҳоланиб, ўзи Ўзбекистон Бадиий Академияси рассомлар уюшмасига қабул қилиниб, институтда ишга олиб қолишга тавсия этилди. Асарнинг муваффақиятли чиққанлигининг сабаби, тўнги хона ичидаги РАНГЛАР мутаносиби, ёруғ ва соядаги ранглар бир-бирига нозик боғланган.

Ҳозирги кунда ёш рассомлар томонидан яратилган асарлар Ўзбекистон музейлари, саройлари ва галереяларни безаб тургани қувончли ҳолдир.

Тўлқин АҲМЕДОВ

М.ЗОИРОВ. "Ҳақиқат туни" 1997 й.

Т.КАРИМОВ. "Умид" 1997 й.

Форобий таълим ва тарбия бирлиги ҳақида

Ахлоқий, маънавий маданиятга эга бўлган шахсни тарбиялаш бугуннинг долзарб муаммоларидан биридир. Афсуски, узоқ йиллар давомида бизда ёшларга асосан таълим берилиб, тарбия оиланинг иши деб келинди. Таълим ва тарбия бирлигини таъминлашга эндиликда катта аҳамият берилмоқда.

Ўрта асрларда маданият бешиги бўлган Шарқда бу масала доимо эътиборда бўлган. Шарқнинг қомусий олими, улкан файласуф Абу Наср Форобийнинг шахс камолотида таълим-тарбия бирлиги ҳақидаги фикрлари диққатга сазовордир. Унинг «Фозил одамлар шахри», «Бахт-саодатга эришув тўғрисида», «Ақл маънолари», «Илмларнинг келиб чиқиши» каби асарларида таълим ва тарбия бирлиги ҳақида қимматли фикрлар билан танишамиз.

Форобий «Бахт-саодатга эришув тўғрисида» номли рисоласида таълим-тарбия бирлиги ҳақида фикр юритар экан, унда таълим бериш оддийдан мураккабга, қуйдан юқорига бориши лозимлигини кўрсатади. Форобий инсоннинг маънавий оламида, унинг икки томонида; ақли ва ахлоқини тарбиялашга асосий эътиборни қаратади. Таълим ва тарбия Форобий фикрича, инсонни ақлан ва ахлоқдан қомил шахс қилиб шакллантиришга қаратилмоғи керак. Худди шунинг учун ҳам, таълим-тарбиянинг асосий вазифаси олам ва инсонлар ҳақида мустақил фикрлаш маданиятига эга бўлган баркамол авлодни тарбиялаб вояга етказишдир.

Шарқ фалсафасида Форо-

бий таълим ва тарбияга биринчи марта таъриф берган алломадир. Файласуфнинг фикрича, «Таълим деган сўз инсонга ўқитиш, тушунтириш асосида, назарий билим бериш; тарбия бериш дегани эса инсоний фазилатлари, маълум хунарни ёки касбни эгаллаш учун зарур бўлган хулқ-атвор нормаларини ўргатишдир».

Мақсадга мувофиқ амалга оширилган таълим-тарбия инсонни ҳам ақлий, ҳам ахлоқий жиҳатдан камолга етказиш, хусусан, инсон табиат ва жамият қонун-қоидаларини тўғри англаб олади, умр кечириш жараёнида тўғри йўл тутади, бошқалар билан ҳалол, адолатли муносабатда бўлади. Жамиятда ўрнатилган оқилона тартиб ва қоидаларга риоя этади.

Форобий таълим ва тарбия ишини бошлашдан олдин тарбияланувчиларнинг шахсий хислатларини билиш ва таълим-тарбия бериш жараёнида мураббийнинг баркамоллигини назарда тутиш зарурлигини кўрсатади. Чунончи, унинг фикрича, мураббий хоҳиш-ихтиёр, ирода, қобилият, яхшилик ва ёмонлик нима эканлигини яхши билган одам бўлиши зарур. Чунки, инсон руҳига хос бўлган хоҳиш-иродани, унинг қобилиятини аниқламасдан туриб, тарбия ишига киришиш кутилган натижани бермайдиган, дейди аллома.

Форобийнинг таълим-тарбия йўллари, усуллари, воситалари ҳақидаги фикрлари ҳам гоят қимматлидир. У инсонда гузал фазилатлар икки йўл билан: таълим ва тарбия йўли билан ҳосил қилинади, деб таъкидлайди. Алломанинг фикрича, таъ-

лим назарий ва амалий билимларни шакллантирса, тарбия эса инсоний фазилат, амалий касб-хунар, хулқ-одоб малакаларини ривожлантириб боради, таълим сўз ўрганиш билан, тарбия эса амалий иш, тажриба билан амалга ошириб борилади. Ҳар иккала бирлашса етуқлик намоён бўлади. Шунингдек, Форобий таълимда барча фанларнинг назарий асослари ўрганилса, тарбияда маънавий- ахлоқий қоидалар, одоб меъёрлари ўрганилади, касб-хунарга оид малакалар ҳосил қилинади деб кўрсатади.

Абу Наср Форобий «Бахт-саодатга эришув тўғрисида» рисоласида таълим-тарбияни икки йўл билан амалга оширишни назарда тутди. Булардан биринчиси — қаноатбахш сўзлар, илҳомлантирувчи сўзлар ёрдамида одат ҳосил қилинади, малакалар вужудга келтирилади ва шахсдаги ғайрат-интилиш ҳаракатга айлантирилади. Иккинчи усул — мажбур этиш йўли. Бу усул гапга кўнмайдиган қайсар шахсларга нисбатан қўлланилади.

Демак, Форобий таълим-тарбияда рағбатлантириш, одатлантириш, мажбур этиш усулларини кўрсатган. Бу ҳар иккала усул ҳам инсонни ҳар томонлама камолга етказиш мақсадида қўлланилгандир.

Шахс камолотида таълим ва тарбия бирлигини таъминлашда устоз ва шогирд муносабатлари ҳал қилувчи омилдир. Бу масалага, айниқса, Шарқда жуда катта эътибор берилган. Мусулмон оламида мавжуд анъанага кўра, устоз шогирдини қабул қилган биринчи кундан бошлаб, унинг маъна-

вий-ахлоқий қиёфаси учун жавобгарлиқни ўз бўйнига олган. Тарбияланувчининг ота-онаси ўз боласини устозга: «Эти сизники, сунга бизники» деб топширган. Устоз шогирдга факат билим бериш билан чекланиб қолмай, балки у шогирдга кенг маънодаги тарбияни ҳам беради.

Устоз шогирднинг ҳам ахлоқий, ҳам касбий қиёфасини шакллантиради. «Устоз отангдан улу», деган мақолнинг ҳикмати шунда. Қадимда шогирдлар устозни бениҳоя ҳурмат қилганлар.

Форобийнинг устоз ва шогирд ҳақидаги фикрлари қимматли аҳамиятга эгадир. «Фалсафадан ўрганишдан олдин нимани билиш кераклиги ҳақида» рисоласида муаллим шогирдига нисбатан ўта ҳокимликка ҳам, ўта бушангликка ҳам йўл қўймайлиги керак, чунки ўта ҳокимлик шогирдда муаллимга нисбатан нафрат уйғотса, ўта бушанглик эса шогирднинг муаллимга ва унинг ўқитаётган фанига нисбатан менсимаслик ҳислатини пайдо қилади, деб таъкидлайди.

Бу фикрлар билан устозлик таълим ва тарбияда ниҳоятда катта аҳамиятга эга эканлигини яна бир қарра уқтиради. Шундай қилиб, улкан файласуф таълим ва тарбиянинг асосий вазифаси адолатли жамият талабларига жавоб бера оладиган ва шу жамият, эл-юрт учун хизмат қиладиган етуқ инсонни тарбиялашдан иборат деб билган. Форобий фалсафий таълимотининг асосида ахлоқий гузал, мустақил фикрловчи, баркамол инсонни шакллантириш масаласи ётади.

Инсоннинг камолга етишида ҳам ақлий, ҳам ахлоқий тарбиянинг ўзаро алоқаси муҳим аҳамият касб этади. Бунда Форобий оруз қилган таълим ва тарбия бирлиги ҳозирги давримизда ҳам ёшларни тарбиялашда катта аҳамиятга эгадир.

**Роҳат БОЙҚОБИЛОВА,
Феруза ҚАНОАТОВА,**

Қарши давлат университети
фалсафа кафедраси
доцентлари

Тошкент 1-сонли Педагогика
билим юрти директори
Мунаввара Исмоилова билан
муллоқот.

— **М**унаввара опа, Сиз раҳбарлик қилаётган даргоҳнинг республикамизда обрўси катта. Шу билан бирга масъулият ҳам бор. Мана шу обрўни кўтарётганлар кимлар: ўқитувчиларми ёки талабалар?

— Даргоҳимизда 2500 дан ортиқ талаба — бўлажак ўқитувчилар бизга ишониб топширилган. Биз жонқуяр, фидойи, талабчан бўлмоғимиз шарт. Педагогларимиз ўз касбларига меҳр-муҳаббат билан қармоқлари керакким, улардан таълим олаётган бўлажак педагоглар эртага шу илм даргоҳининг вакили сифатида иш олиб борадилар. Бинобарин, даргоҳимизнинг обрўсини ошираётган, аввало, шулар. Уларнинг ишлаш жараёнларини кўриб, албатта сўрайдилар: «Сиз қаерда ўқигансиз?» Талабаларимизнинг шундай ишлашлари эса педагогларимизга бонгик. Талабаларимиз бир гапни кўп гапирдилар. «Мен меҳр қўйган устозим ҳам шу ерда ўқиганлар, мен ҳам улардек ўқитувчи бўлгим келади». Мана шулар даргоҳимизнинг нуфузини кўтарётганлардир. Мен ана шундан доимо фخرланаман.

— Даргоҳ ҳаёти билан танишиб, талабаларнинг одоб-ахлоқи, ўзаро муомалаларига ҳавасим келди. Уларнинг барчаси бир хил либосда эканлар.

— Талабаликнинг илк кунларидаёқ уларни билим юртининг ётоқхоналаридаги шaroитлар билан таништирамиз. Чунки талаба шароитимизга мослашмоғи керак. Биз буни талаб қилишга ҳақлимиз. Педагоглар уларга ота-онадек меҳрибон, ғамхўр, маслахатгўй бўлмоқлари лозим. Шу сабабли улар ҳар бир талаба билан дилдан суҳбатлашиб, йўл-йўриқ кўрсатадилар. Биз улардан намунали, интизомли бўлишни талаб қилар эканмиз, аввало ўзимиз уларга ўрнак кўрсатишимиз керак.

Талабаларимизнинг асосий қисми вилоятлардан келган қизлардан иборат. Лекин баъзи қизларимиз кийим-кечакка жуда берилиб кетишган. Тасаввур қилинг: бир талаба ҳар кун турли қўйлақда товланиб ўтирса, ёндаги синопина кийинган қизнинг ҳаёлига дарс қирадими? Албатта унинг ҳаёли либослар томошаси билан банд бўлади.

Шуларни ҳисобга олиб, талабалар билан бамаслаҳат ҳаммага бир хил либос танладик. Ҳам қулай, ҳам замонавий. Ота-оналар ҳам хурсанд.

— Хозирги кунда ёшлар маънавиятини юксалтириш кун тартибидagi асосий масаладир. Бу борада қандай ишлар қилинапти?

— Ёшларни маънавиятли, баркамол инсон сифатида вояга етказиш учун уларни китобга, санъатга кўпроқ жалб этяпмиз. Ўтмиш аждодларимизнинг буюк асарларини қайта-қайта ўқитиб, атоқли санъаткорлар билан қизиқарли учрашувлар, ранг-баранг тадбирлар ўтказяпмиз.

Биз ўқув йили бошидаёқ йиллик режа тузиб оламиз. Ҳар ўқув йили бошида талабалikka қабул қилиш, худди шунингдек, «Охирги кўнгирак», «Наврўз байрами», «Тил байрами», «Спорт байрами», «Ҳосил байрами» каби тадбирларимиз борки, буларни жуда қизиқарли қилиб ўтказамиз. Бунда ҳар бир талабамиз фаол иштирок этади.

— Билишимча, бу ерга хориждан тажриба алмашгани келишар экан. Хорижий ва бизнинг талабаларимиз орасида қандай фарқ бор?

— Айтганимиздек, хориждан тез-тез тажриба алмашгани келадилар. Ўтган йили Америка аёллари марказининг раҳбари Жуди Миоллер хоним таширф буюриб, тез фурсат ичида ёшларимиз замонавий техника билан бемалол тиллашяётганини кўриб, ҳайратини яшира олмади. Барча ёшларимизнинг билимига юқори баҳо берди.

Хорижий талабалар билан бизнинг талабаларимиз орасидаги фарқ шундаки, бизникилар анча билимли экан. Улар жуда кўп нарсаларни ёддан билишди. Тарихни, ота-боболаримиз қолдирган буюк меросни жуда қадрлашди. Хорижий талабалар эса барча-барча нарсани фақатгина компьютер орқали ўрганишди. Уларда бу техникалар жуда ҳам ривожланган. Мен буни Жанубий Кореяда бўлганимда яққол сездим.

— Янги асрда касбдошларингизни қандай бўлишларини истардингиз?

— Ҳар бир инсоннинг муомаласидан унга баҳо бериш мумкин. Яхши муомалали инсонни ахлоқли-тарбияли инсонлар қаторига қўшаман. Инсоннинг муомаласи унинг дунёқарashi, диди кийинишига мос келсин. Ҳар бир талаба талабалик давридан муомаллага, одобга ўрганса, эртага мустақил иш бошлаганида жуда қўл келади. Шу сабабли педагогларимиз ҳушмуомалали, соғлом бўлишларини, уларнинг мавқеалари янада юксалишини хошлардим. XXI аср педагоглари ёшларни нурга, зиёга, билимга кўпроқ жалб қилишларини жуда-жуда истайман.

— Суҳбатингиз учун раҳмат.

М. САЪДУЛЛАЕВА
суҳбатлашди.

Нузли

Келажак

Мураббийлари

Инсонларнинг бир-бирига, қариндош-уруғларига меҳр-оқибатли бўлиши жамият тараққиётининг муҳим омилдир. Халқимизда бу анъана асрлар давомида ривожланиб, мустақамланиб келган, миллий маънавиятимизнинг муҳим қисмини ташкил этади. Чиндан ҳам инсон болалиқдан ота-она меҳрини, опа-сингил, ака-укалари, қариндош-уруғлари — тоғалари, холаларининг иззат-ҳурматини кўради. Улар олдида ўзини буртли ҳис этади. Баъзи оилаларда ота ёки она бевақт ўлиб кетса, фарзандларга тоға ёки хола, ака ёки опаси ота, оналик қилиб, меҳрибонлик кўрсатиб, вояга етказиши. Қариндош-уруғларга ҳурмат, меҳр-оқибат қўндалик ҳаётда, тўйларда, таъзия маросимларида яққол сезилади. Бой, лекин беқоқибат қариндошлар халқнинг назаридан қолади. Беқоқибат қариндошдан етти ёт бегона яхши, дейдилар.

Пайғамбаримиз ўз ҳадисларида одамларни қариндошларга, қўни-қўшниларга меҳр-оқибатли бўлишга, умуман инсонларни асрашга даъват этадилар. Расулulloх марҳамат қилган «Отангн рози қилмоқчи бўлсанг, отангнинг ўлимидан кейин ҳам унинг қариндошлари ва дўстларини йўқлаб тур». «Хола ҳам ҳурмат ботида она билан баробардур», «Енида қўшниси оч туриб, ўзи тўйган одам мўмин эмасдир», деган табаррук ҳадислар оила ва жамиятнинг ҳамжихатлигини таъминловчи қўндалик фикрлардир.

Ҳадисларда қариндош-уруғчилик, қўни-қўшничилик муносабатларининг ахлоқий асослари ҳақида жуда маъноли фикрлар, ғоялар борки, улар одамлар ўртасидаги муносабатларнинг муҳим маънавий жиҳатларини қамраб олган.

Байрамларда, ҳайитларда, қариндош-уруғ, қўни-қўшниларга оз бўлса-да, тансиқ таом ёки камтарона совға-салом бериш, кексалар ва беморлар ҳолидан хабар олиш миллатимизга азалдан одат бўлиб қолган. Пайғамбаримиз Муҳаммад с.а.в. ҳадисларидан бирида кўрсатганларидек, жаннатга киришнинг йўлиларидан бири қариндош-уруғларга силаи раҳида бўлишдир. Арафа кечасида пайғамбаримиз ўтирганларга: «Кимки бу кеча силаи раҳми билан бузган бўлса, даврамиздан чиқиб кетсин», — дедилар. Бир йигит чиқиб кетиб ва қайтиб келиб: «Мен холамникига бориб, холам билан ярашиб келдим», — деган экан. Шунда пайғамбаримиз қўйидаги ҳадисларини айтганлар: «Огоҳ бўлинг, силаи раҳми билан бузган кишига Аллоҳ раҳмати келмайди. Агар (одам) қавм-қариндошларини йўқламаса, улардан хабар олиб турмаса, у яхши мусулмонлик аломати эмасдур».

Бу ахлоқий, маънавий фазилатлар ҳозирги куннинг эҳтиёжлари, заруриятлари, имкониятлари билан узвий боғланиб, мустақиллик фидойиси бўлган етук инсонларни вояга етказишда бебаҳо аҳамиятга эгадир.

Ҳар бир инсон яқин қўшнилари билан мулоқотда бўлиши, ҳол-аҳолидан хабар

ТОҶУВАККА НЕ ЕМОҶИ

(Меҳр-оқибат ва қариндош-уруғчилик ҳақида)

«Агар кимки қавму қариндошларини йўқламаса, улардан хабар олиб турмаса, бу яхши мусулмонлик аломати эмасдур». «Ал-Жомеъ ас-Саҳиҳ»дан

олиб туриши, яхши ва ёмон кунларида бирга бўлиши ҳам яхши ҳулқ, маънавий маданият белгисидир. «Ҳикматнома» китобида бу ҳақда қуйидаги фикрларни ўқиймиз: «Агар қўшнинг бемор бўлса, сенда бирор дақиқа бўш вақт бўлдимки, дарров ундан ҳол сўрашга кириш, ғамли ва шодли айёмларда у билан ҳамдам бўл, ҳар қандай хизмати бўлса, имкони борича адо қилишга жон-жаҳднинг билан кириш. Қўшнинг шодлиги-сенинг шодлигинг, сенинг шодлигинг эса уники бўлиши лозим. Қўшни бошига ҳар қандай оғир кун тушса, дарҳол уни дафъ этишга киришиш сенинг бурчиндир».

Ҳақиқатан ота, боболаримиз асрлар давомида маҳалла-қўйда, аввало қўшниси билан иттифок, иноқ, тотув яшашга ҳаракат қилган. Инсоннинг яхши кунида ҳам, ёмон кунида ҳам энг биринчи ҳамроҳ, ҳамнафас, ҳамдард бўладиган одамлар — қўшнилари, маҳалладошлардир. Шунинг учун ҳам халқимизда «Узоқдаги қариндошдан яқиндаги қўшнинг афзал», — деган нақл бор.

Баъзида ёнма-ён туриб, қўшнисини танимайдиган, кунда баъзи жамшид ўтказиб, юз хил таом пишириб, эртасига уларни сувга оқизиб ёки ачитиб, қўмиб юборган, ён қўшинининг эса бовқувчиси йўқлигидан, бечораҳол ҳаётдан ёки кўп фарзандли, кам таъминланганлигидан беҳабар инсонлар ҳақида нима дейиш мумкин? Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом шундай қўшнилари ҳақида қуйидаги ҳадисларни ёзиб қолдирган бўлсалар ажаб эмас: «Мўмин мусулмон қўшинисиз таом емас», «Кимки инсонларга бемехр — унга Аллоҳ бераҳм».

Бундан ташқари «Бир болага етти маҳалла ота-она», деган нақл ҳам халқимизнинг болажонлигини, қўшничилик бурчларини кўрсатади. Шулардан қўрииб турибдики, ҳар бир инсон қўшинининг оиласига, фарзандларига, уларнинг оиласидаги ҳушгирта ва шароитга бефарқ қарамаслиги керак.

Баъзида қўшнимизнинг кунда ичиб келадиган ёки жанжаллашадиган одат чиқарганини сезиб қоламиз, лекин «Менга қарма?» деб эътибор бермаймиз ёки бу-

дай ҳолнинг бизга алоқаси йўқдек. Қўшниларга лоқайдлик, эътиборсизлик одамнинг ҳудудиниғини, пастиғини кўрсатади. Баъзан ҳаётда «Қўшнинг тинч, сен тинч» деган нақл билан бирга «Инсонларнинг яхшиси — инсонларга фойдалиси» деган пайғамбаримизнинг ҳикматлари ҳам борлигини унутиб қўямиз.

Имом ал-Бухорий «Ал-адаб ал-муф-рад» («Адаб дурдоналари») китобида Қуръони қаримнинг «Муҳаммад» сурасида 22-оятни келтиради: «Унда Аллоҳ таоло: «Агар сизлар бирор ишга мутасадд (бошлик) бўлиб қолсангиз, ер юзюда бузуқлик қилмоқчи ва қавм-қариндошликни узиб юбормоқчи бўласизларми?», деб огоҳлантиради. Шу оятнинг давомида, қариндош-уруғчиликни узган бандалар ҳақида: «Ундай кимсаларни эса Аллоҳ лаянлатлагандир, бас, уларни қар ва кўр қилиб қўйгандир», деган сўзларни ўқиймиз. Демак, Ҳақ таоло назарида қариндош-уруғчилик алоқаларини узганлар лаянати одамлардир.

Қариндош-уруғчиликни одатда кимлар узадилар? Бу жуда мураккаб ҳодиса бўлиб, ҳар бир ҳолатда алоҳида сабабларга дуч келамиз. Одатда бойроқ оиланинг бошлиқлари ва эркатой фарзандлари баландроқ мансабга қўтарилиб қолсалар, босар-тусарини билмай, мол-дунёни кўпайиб, ёшлқдаги дўстлари ва қариндошларини ҳам менсимай кетадилар.

Дунёда одамдан азиз зот йўқ. Одамларга хизмат қилиш, ҳолатини чиқариш, меҳр-муруват кўрсатиш энг саовбли ишлардир. Алишер Навоийнинг ёзишича, ночор, бечора одамнинг ҳолатини чиқариш саовбилиғи жиҳатидан вайрон бўлган Каъбани қайта тиклашдан ортқидир. Демак, инсонпарварликни, яхшиликни оиладан, қўшнилардан, қариндош-уруғлардан бошлаша, имкони бор одам халққа, эл-юртга, Ватанга, фарзандлик тўғуси билан хизмат қилса, Ватан, эл, юрт ҳам бундай азиз инсонларни ҳеч қачон унутмайди.

Ноҳира МУСАЕВА,
Бухоро шаҳри

Абдулла БОБОЁРОВ

ЧОЛ ВА КАМПИР ҲАНГОМАСИ

(хазил)

Чол деганим Ҳикмат бобо,
 Етмиш ёшни қоралаб
 Бир кун деди: — Утир кампир,
 Гап айтайин саралаб.
 Хамма жойда тужжор голиб,
 Савдогарда омад ҳам,
 Кўл урсакми дейман хотин,
 Тужжорликка чинакам.
 Ҳисоб-китоб қилиб кўрдим
 Кеча десанг ухламай,
 Кетарканмиз биз ҳам бойиб
 Ўн йил чопсак тўхтамай.
 Не бўлсак, барин сотсак,
 Қолдирмайин биттасин,
 Қозон-товоқ, чўмич-қошиқ,
 Болаларнинг кўрпасин.
 — Ҳой, дадаси, — деди кампир,
 Кўли титраб, қалтираб, —
 Тужжорликини қайдан билай?
 Гапирмангда валдираб.
 Мол сотиш ҳам осон эмас,
 Биров унинг зўридир,
 Ким билмаса савдо илмин
 Бола-чака шўридир.
 Шул сабабдан ўрганайлик,
 Пул санашни, сотишни,
 Харидорни олисданок
 Фириб билан отишни.
 — Бу гапни сен тўғри айтдинг,
 Гапинг мойдай ёқди-ай.
 Ҳикмат бобо кампирига
 Мўйлов силаб боқди-ай.
 — Ўрганмоқнинг кечи йўқдир
 Қачон бўлса — бўлади.
 Етмиш ёшда ҳар қандай бош
 Ақлга нақ тўлади.
 Шул сабабдан ўрганмоқни
 Қани бошла, онаси,
 Ахир ҳозир сотиш илмин
 Ўрганмоқнинг хонаси.
 Қозон, товоқ, чўмич-қошиқ,
 Нақ иккига бўламыз.
 Сен сотувчи, мен харидор,
 Нима бўлса кўрамиз.
 Шундай деди чоли кўрғур,
 Айтганини қилдирди,
 Тезда тўллаб тўртта кўшнин
 Уйни икки бўлдирди.
 Қозон-товоқ — кампиршога,
 Коса эса чолдадир,
 Кўрпа-ёстиқ бўлингандан
 Бари тўзғиқ полдадир.
 Шу кунёқ, уй дегани
 Отчопарга айланди,
 Кампир келди харидор бўп,
 Чол сотишга шайланди.
 — Қани кампир, косадан ол,
 Лабга тилло суртилган.
 — Э, косангиз синиқми ё,
 Лаби тиртиқ, чертилган.
 Ушбу гапдан чолининг юзи
 Оқарди, лаб титради.

Кампирга сўник боқиб
 Ярим баҳо сўради.
 — Мана кўрпа, кампирларбоб,
 Арзонига сотаман.
 — Вой кўрпангиз, бунча эски!
 Бунда қандай ётаман!
 — Калиш-маҳси сизбоб экан,
 Ола қолинг тортинмай,
 — Бу маҳсингиз маҳсидаймас,
 Қотиб қолган ўтиндай.
 Ушбу сўздан чолининг лаби
 Оқарди, лаб титради.
 Кампиридан юрак ютиб
 Ярим нархни сўради.
 — Қаттиқ бўлмай юмшанг, хотин
 — Яна бироз кўшингда.
 — Йўқ бўлмайди, ололмайман,
 Нархдан озроқ тушингда.
 Шундай деди кампир кўрғур,
 Бўш келмади чоли ҳам.
 Талашдилар, тортишдилар.
 Бир тийинга чинакам.
 Қозон-товоқ, коса-чўмич
 Кўлдан-қўлга айланди.
 Навбат етди кампиршога
 У сотишга шайланди.
 — Қани чолжон, қозон олинг,
 Эски, бироқ мустаҳкам,
 Бу қозонга сувни солинг —
 Ўзи берад ажиб таъм.
 — Қозон эски, таги қирриқ,
 Нархни баланд айтмасанг!
 Келишайлик ахир хотин,
 Наҳот сўздан қайтмасанг.
 Хотин — маҳкам, хотин уста
 Қозон нархи юксалар.
 Пастласин деб чоли секин,
 Кампирини тирсаклар.
 Хотин — маҳкам, хотин уста
 Тили бийрон, жўшади.
 Мақтаб-мақтаб қозонини
 Нархга нархни кўшади...
 Бечора чол Ҳикмат бобо,
 Касод бўлди, синди у.
 Боғладинг сен мени дея
 Ғазаб отин минди у.
 — Сен баъчагар, ўз эрингни
 Аямайин шиласан.
 Шу аснода ўлиб қолсам
 Ахир нима қиласан?! —
 Ҳикмат бобо хафа бўлди,
 Ҳикмат бобо ютқазди.
 Оловлини кампирига
 Талоқхатин тутқазди.
 Бу хангома шундай бўлди
 Чатоқ бўлди охири,
 Бир савдонинг ўзидеёқ
 Чикиб қолди тахири.
 Бу хангома бир ҳақиқат,
 Асло эртақ эмасдир.
 Хар нарсани бозор қилсак
 Билинг, яхши бўлмасдир.

Guliston

2
2000

Учредитель:
 Министерство по делам
 культуры
 Республики Узбекистан

На узбекском языке

Навбатчи муҳаррир:
 Сирожиддин АҲМЕДОВ

Мусахҳиҳ
 Маҳмуда АБДУЛЛАЕВА

Фотомуҳбир
 Владимир ГРАНКИН

Тахририят манзили:
 700029, Тошкент — ГСП,
 Буюк Турон кўчаси, 41-уй.

Телефонлар:

Бош муҳаррир — 136-78-90
 Бош муҳаррир ўринбосари — 133-07-94
 Масъула котиб — 133-07-94

Босишга рухсат этилди:

14.03.2000 йил.
 Қозғоз ҳажми 60Х84 1/8
 Офсет босма.
 Шартли босма табоғи 7,64.
 Нашриёт ҳисоб табоғи 9,88.
 Шартли бўёқли нуска 18,5.
 Буюртма № 166.
 6800 нускада чоп этилди.

Сотувда эркин нархда.

Тахририятга келган кўлэмалар
 таҳлил этилмайди ва
 муаллифларга қайтарилмайди.
 Тахририят фикри муаллифлар
 нуқтаи назаридан фарқланиши
 мумкин.

“Шарқ” нашриёт-матбаа
 концернининг босмахонаси.
 700029, Тошкент,
 Буюк Турон кўчаси, 41-уй.

© “ГУЛИСТОН” 2/2000.

Тошкент шаҳар 1-педагогика ёллим
юрти талабалари хайтлан лавҳалар.

Guliston

Индекс: якка оёуначиллар учун — 820
 ташкилотлар учун — 806
Баҳоси: Чакана савдода келлишилган нархда.

Аншаржон Ёлловнинг Ўзбекистон тилининг 26-урта мактаб
музика мусалимидаси, хушбояс жонанас
Мақсузжон БОЙМУРЗАЕВА.

В.Гранкин фотоси.